O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

S.R.Abdalova

TALABALAR FAOLLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY USUL VA TEXNOLOGIYALARI

Monografiya

Toshkent
«ZEBO PRINT»
2025

UO‘K 37,013,2;378
KBK 74.0
A-13

S.R.Abdalova. Talabalar faolligini oshirishning zamonaviy usul va texnologiyalari. Monografiya. – T.: “ZEBO PRINT”, 2025. 166 b.

Mazkur monografiyada talabalar faolligini oshirishning ahamiyati va dolzarbligi, talabalar faolligini oshirishdagi muammolar, shaxsiy maqsadlarni aniqlash, talabalarning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirish, talabalarning emotsional-intuitsiya qobiliyatlari, yangi ta’lim usullari va innovatsiyalar, texnologik innovatsiyalar, ta’limiy faoliyatning asosiy maqsad va vazifalari, tanqidiy va ijodiy fikrlash, interaktiv va amaliy o‘qitish usullari, talabalar faolligini oshirishning zamonaviy metodlari, muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llari, shaxsiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, qobiliyatni rivojlantirish yo‘llari, talabalarning ijtimoiy va madaniy faoliyatlarda ishtiroki, talabalar faolligini oshirishning zamonaviy usul va texnologiyalari, ta’limning interaktivligini oshirish, individual ta’lim haqida so‘z yuritiladi.

Monografiya oliy ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilari va magistrantlari uchun mo‘ljallangan.

Taqrizchilar:

R.Musurmanov - *ChDPU p.f.n., dos.*
M.Allambergenova - *p.f.d. NDPI.*

Monografiya Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ilmiy kengashida ko‘rib chiqilib, chop etishga ruxsat etilgan.

№ ___ majlis bayoni, __ ____ 2025.yil.

ISBN

KIRISH

TALABALAR FAOLLIGINI OSHIRISHNING AHAMIYATI VA DOLZARBLIGI

Talabalar faolligini oshirishning ahamiyati va dolzarbligi ijtimoiy, ta’limiy va iqtisodiy jihatlardan katta ahamiyatga ega. Bu, ayniqsa, zamonaviy tahsil tizimida talabalarning shaxsiy va professional rivojlanishini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Talabalar faolligini oshirish – bu ta’lim muassasalarida talabalarning ilm olishga, ijodiy faoliyatga, va ijtimoiy ishlarga qiziqishini va ishtirokini oshirishga qaratilgan muammoli va muhim masala. **Buning uchun bir necha yo‘llarni ko‘rib chiqish mumkin:**

Ijtimoiy va madaniy tadbirlar. Talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish uchun ular uchun madaniy, ijtimoiy va sport tadbirlarini tashkil qilish juda muhim. Bu tadbirlarda talabalarning ijodiy salohiyatini namoyon qilish, jamoada ishlash, va shunga o‘xshash qobiliyatlarni rivojlantirish mumkin. Ijtimoiy va madaniy tadbirlar jamiyatning turli aspektlarini rivojlantirishga qaratilgan muhim faoliyatlardir. Ularning maqsadi aholining ijtimoiy turmushini yaxshilash, madaniy merosni asrab-avaylash, madaniy almashinuvni rag‘batlantirish va jamiyatdagi o‘zaro tushunishni kuchaytirishdir.

Ijtimoiy tadbirlarga quyidagilar kirishi **mumkin:**

- xayriya tadbirlari: kam ta’minlangan oilalarga yordam berish, muammolarga yechim topishga qaratilgan tadbirlar;

- mehribonlik va xo‘jalik tadbirlari: odamlar o‘rtasida hamjixatlik va yordamga muhtojlarga ko‘maklashish;

- yo‘l-yo‘riq va muhtojlarga yordam ko‘rsatish: ta’lim yoki tibbiy xizmatlarga muhtoj bo‘lganlarga yordam berish;

Madaniy tadbirlar esa jamiyatning ma’naviy va estetik rivojini ko‘zlab, shularni o‘z ichiga **oladi:**

- konsertlar va spektakllar – san’at va madaniyat sohasida turli ko‘rgazmalar, yoki teatr, musiqa va raqs namoyishlari;

- festivallar va ko‘rgazmalar – turli madaniyatlarning o‘zaro almashinuvi, madaniy xazina va an’analarni namoyish qilish;

- adabiyot tadbirlari - kitob ko‘rgazmasi, kitob tanlovlari va yozuvchilar bilan uchrashuvlar. Bu tadbirlar jamiyatning ijtimoiy yaxlitligini ta’minlash va uning madaniy rivojini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Ma’lumotlarning ko‘proq tarqatilishi. Talabalar orasida faollikni oshirish uchun uning muhimi - ularga zarur ma’lumotlarni osonlik bilan yetkazishdir. Konferensiyalar, seminarlar va treninglar orqali talabalarning qiziqishlariga mos mavzularda ma’lumotlar berish, faol ishtirokni rag‘batlantirish mumkin. Talabalar orasida faollikni oshirish uchun ma’lumotlarni yoki ma’lumotnomalarni samarali yekazish uchun turli usullar va yondoshuvlardan foydalanish mumkin. Bu yerda bir nechta tavsiyalar va **amaliy qadamlar:**

Vizual va interaktiv ma’lumotlar. Infografikalar va videolar: Talabalar uchun muhim ma’lumotlarni tez va oson qabul qilishlari uchun infografika va videolarni tayyorlash. Bu faollikni oshirishga yordam beradi, chunki talabalar vizual kontentni tez tushunishadi. Interaktiv platformalar: Masalan, onlayn savol-javob sessiyalari yoki forumlar tashkil qilish, bu yerda talabalar fikr va savollarini erkin bildirishlari mumkin.

Ma’lumotni maqsadli yekazish. Temaga oid taqdimotlar: talabalarga faollikni oshirish uchun ularga qiziqarli va muhim bo‘lgan mavzularda taqdimotlar o‘tkazish. Elektron pochta yoki xabarnomalar: ushbu xabarlar orqali yangi ma’lumotlarni, ishlash

imkoniyatlarini, yoki muhim tadbirlar haqida talabalarga xabar berish.

Motivatorlar va ilhomlantirish. Mukofotlar va tan olish: talabalar orasida faollikni oshirish uchun ularga har xil mukofotlar, diplomlar yoki tan olish tizimlarini yaratish. Bu talabalarga o‘z ishi va faolligi uchun motivatsiya beradi. Motivatsion sessiyalar: psixologik yoki shaxsiy rivojlanish mavzusidagi seminarlar talabalarni ilhomlantirishi va ularga faol ishtirok etishga turtki bo‘lishi mumkin.

Guruhlarda ishlash. Guruhlarni tashkil etish: talabalarni kichik guruhlarga bo‘lish va ularning har biriga ayrim vazifalar berib, mushtarak ishlarga jalb qilish. Buning ortidan jamoaviy faollikni oshirish mumkin.

Ta’lim olish uslublarini yaxshilash. Interaktiv darslar: faollikni oshirish uchun darslarni jonli va interaktiv qilish. Misol uchun, talabalarni muhokamaga jalb qilish, keys-stadiylar yoki rolevi o‘yinlar tashkil qilish.

Qayd etish va fikrlar. Fikr-mulohaza va baholash: talabalarning fikrlari va takliflarini tinglash. Bu ularni ushbu jarayonda ko‘proq ishtirok etishga ilhomlantiradi.

Ma’lumotlarni yekazishda quyidagi omillarga e’tibor berish muhim: talabalarning qiziqishlari va ehtiyojlari: har bir talabaning qiziqishlariga yo‘nalish berish, ularga munosabatli va mavzuga xos ma’lumotlarni taqdim etish. Kengaytirilgan manbalar: ma’lumotni turli manbalar orqali yekazish - kitoblar, maqolalar, onlayn kurslar yoki konferensiyalar. Qanday ma’lumotlarni yekazish kerakligiga bog‘liq ravishda, ushbu usullardan bir yoki bir nechtasini qo‘llash foydalidir.

Talabalarning mustaqil ishini qo‘llab-quvvatlash. Talabalarga mustaqil ish bilan shug‘ullanish uchun zamonaviy instrumentlar, kitoblar, internet resurslar va ilmiy tadqiqotlar uchun

manbaalar taqdim qilish kerak. Bu talabalarning o‘zlashtirish va mustaqil ishlash qobiliyatini oshiradi. Talabalarning mustaqil ishini qo‘llab-quvvatlash, ularning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu borada bir necha asosiy yo‘nalishlarda qo‘llab-quvvatlash **amalga oshiriladi:**

- ma’lumot manbalarini taqdim etish. Talabalarga turli xil manbalar, kitoblar, maqolalar, internet resurslari va ilmiy jurnallarga kirish imkoniyatini berish. Bu ularga muammolarni tahlil qilish va istiqboldagi mavzuni chuqur o‘rganish uchun kerak;

- raqamli instrumentlar va platformalar. Talabalarga onlayn platforma va instrumentlar (masalan, Google Scholar, Mendeley, Zotero) bilan ishlash, ma’lumotlarni tizish va tahlil qilishda yordam berish;№

- ma’lumot va fikr almashish. Ma’ruzalar, seminarlar va forumlar o‘tkazish, unda talabalar o‘z fikrlari va qarashlarini bildirishlari, shu bilan birga, boshqalardan yangiliklar va ilmiy yondoshuvlar olishlari mumkin;

- talabalarni rag‘batlantirish. Mustaqil ishlarni bajarishda talabalarni rag‘batlantirish uchun musobaqalar, ilmiy tadqiqotlarni taqdim etish, faol ishtirokni qo‘llab-quvvatlash;

- yuqori darajadagi yordam. Mutasaddi olimlar va o‘qituvchilardan individual yordam so‘rash imkoniyatini yaratish. Ularning tavsiyalari va yo‘l-yo‘riqlari talabalarga ijodiy va murakkab muammolarni hal qilishda yordam beradi;

- talabalarning mustaqillik ko‘nikmalarini rivojlantirish: mustaqil ish qilish ko‘nikmasi talabalarning o‘zgaruvchan va murakkab muhitda mustaqil qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi. Buning uchun mustaqil loyihalar, tadqiqotlar va ishlar tashkil etish mumkin. Ushbu usullar talabalarning mustaqil ishini samarali va natijali o‘tkazishga yordam beradi.

Talabalik uyushmalarini faollashtirish. Talabalarni turli ijtimoiy va ilmiy tashkilotlarga jalb qilish, ularni o‘z g‘oyalarini ro‘yobga chiqarishga undash va tahlillar qilishga rag‘batlantirish muhimdir. Talabalik uyushmalarini faollashtirish – bu talabalarning ijtimoiy, ta’limiy, madaniy va ilm-fan sohalaridagi faoliyatini rivojlantirish va yaxshilash uchun muhim qadam. Buning uchun bir qator tadbirlar va strategiyalarni amalga oshirish mumkin.

Ayrim takliflar shunday:

- talabalarni jalb qilish va ularning faolligini oshirish. Uyushmalarga yangi a’zolarni jalb qilish uchun axborot taratish, reklama va motivatsion tadbirlar tashkil qilish. Talabalarga yangi ideyalar bildirish imkoniyatini berish, ularni tashabbusni olishga rag‘batlantirish;

- ta’limiy va madaniy tadbirlar. Intellektual va madaniy tadbirlar, seminarlar, treninglar, konferensiyalar tashkil qilish. Bu talabalarning o‘z qobiliyatlarini namoyon qilishga yordam beradi. Talabalarga o‘z ehtiyojlariga mos bo‘lgan dasturlar, kurslar yoki master-klaslar uyushtirish;

- talabalarning ijtimoiy mas’uliyatini oshirish. Faoliyatni ijtimoiy muammolar bilan bog‘lash, volontyorlik ishlariga jalb qilish. Yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish uchun tadbirlar, tashabbuslar tashkil qilish;

- maqsadli loyihalar. Talabalarga innovatsion loyihalarni amalga oshirish uchun imkoniyatlar yaratish. Ular faoliyatda ishtirok etishlari uchun dasturlar va subsidiyalar kiritish. Kreativ faoliyat va tadqiqot ishlariga yo‘naltirilgan loyihalarni tashkil qilish;

- sharhlash va yordam berish. Uyushmalarning faoliyatini nazorat qilish va talabalarga zarur yordam berish. Talabalarning

muammolarini yechish uchun ko‘maklashish, masala bo‘yicha samarali yechimlar taklif qilish.

Agar talabalar uyushmasi sohaga asoslangan bo‘lsa (masalan, ilmiy yoki sport uyushmasi), ularning faoliyatini yanada takomillashtirish uchun shunga mos takliflar ishlab chiqish mumkin.

Talabalarning fikrlarini va takliflarini inobatga olish. Ta’lim muassasalarida talabalarning fikrlariga ahamiyat berish, ularning takliflariga javob berish, va yordam ko‘rsatish talabalarning faolligini oshirishga qaratilgan muhim qadamdir. Talabalarning fikrlarini va takliflarini inobatga olish - ta’lim sifati va jamiyatdagi o‘quv muhitiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Buning bir necha muhim **sabablari bor:**

- ta’lim sifati. Talabalarning fikrlari va takliflari o‘quv dasturlarini yaxshilashga yordam beradi. Ularning qo‘shgan yangicha g‘oyalari va nazariy yoki amaliy takliflari darslarning mazmunini boyitishi, o‘qitish usullarini takomillashtirishi mumkin;

- talabalarning rag‘bati. Talabalar o‘z fikrlari inobatga olinganini his etganda, ular o‘qishga bo‘lgan qiziqish va rag‘batini oshirishadi. Bu o‘qishda faollikni, yangi bilimlar olishga bo‘lgan intilishni kuchaytiradi;

- mutalaa va innovatsiyalar. Talabalar o‘quv jarayonida kundalik hayotdagi vaziyatlarga e’tibor qaratgan holda yangi fikrlar va innovatsion takliflar bilan chiqishlari mumkin. Bu ta’limni zamon talablariga moslashtirishga yordam beradi;

- qobiliyatlarni rivojlantirish. Talabalarning fikrlari va takliflari ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Bu, o‘z navbatida, ularning ijodiy va analitik faoliyatini takomillashtirishga imkon beradi;

- faol o‘quv muhiti. Talabalarning fikrlari va takliflari inobatga olinishini sezishlari o‘quv muhitini juda faol va ijodiy

qiladi. Bunda o‘quvchilar va professor-o‘qituvchilar o‘rtasidagi hamkorlik yanada yaxshilanadi. Shu bois, talabalarning fikrlarini aniq va aniq shaklda tinglash, ularga javob qaytarish va ularning takliflarini amalga oshirish oliy ta’lim muassasalarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Motivatsiya va rag‘batlantirish tizimini yaratish. Talabalarni rag‘batlantirish uchun ularning faoliyatiga baho berish, mukofotlar, diplomlar, sertifikatlar berish va turli tadbirlardagi ishtiroklari uchun darslardagi yoki faoliyatlardagi muvaffaqiyatlarini tan olish kerak. Motivatsiya va rag‘batlantirish tizimi har qanday tashkilot yoki jamoa uchun muhimdir, chunki bu tizim ishchilarning ishga bo‘lgan munosabatini yaxshilash, ularning ijodiy imkoniyatlarini ochish va maqsadlarga erishishga yordam beradi. Bunday tizimni yaratishda quyidagi asosiy qadamlarni ko‘rib **chiqish mumkin:**

- maqsad va qiymatlarni aniqlash. Tizimning asosiy maqsadi va tashkilotning asl qiymatlarini aniqlash. Masalan, o‘zbek kompaniyasining barqarorlik, ishonch va jamoaviy ishlashga bo‘lgan o‘rgatishlari tizimga kiritilishi kerak. Jamoa maqsadlariga muvofiq bo‘lgan indikatorlarni belgilash va ularga erishishni rag‘batlantirish;

- motivatsiya usullarini turli xil qilish. Moliyaviy rag‘batlantirish: Bonuslar, mukofotlar va ish haqini oshirish. Bu ko‘pincha tez va aniq natijalarga erishishga yordam beradi. Nomuladiy rag‘batlar: tashkilotda ish bilan bog‘liq, ammo moliyaviy bo‘lmagan rag‘batlar, masalan, ish vaqtini sog‘lomlashtirish, ta’tillar va qulay shart-sharoitlar. Kasbiy rivojlanish: ta’lim, seminarlar va treninglar orqali ishchilarni rivojlantirish. Ma’lumotlar va erkinlik: ishchilarga o‘z ishlarini mustahkamlashga, va qarorlar qabul qilishga bo‘lgan imkoniyatlar berish;

- ishchilarning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish. Jamoa va ishchilar orasida ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash, ularga xursandchilik va yaxshi muhit tuyg‘usini berish. Shaxsiy muvaffaqiyatlarni belgilovchi raqobat muhitini yaratish.

Innovativ va yangi usullarni qo‘llash. Har xil texnologik yechimlar, masalan, mobil ilovalar yoki onlayn platformalar orqali ishchilarni rag‘batlantirish. Ushbu tizimda ishchilarning natijalariga bo‘lgan baholashni ko‘rsatish va individual yoki jamoaviy mukofotlar berish.

Konkret mukofotlar va rag‘batlar tizimi. Rag‘batlantirish tizimi aniq va tartibli bo‘lishi kerak. Masalan, yillik mukofotlar, eng yaxshi ishchilar uchun maxsus rag‘batlar va jamoa uchun katta maqsadlarga erishgani uchun baxo berish. Qisqa muddatli va uzoq muddatli maqsadlarga muvofiq bo‘lgan mukofotlar tuzish.

Tizimni baholash va tuzatish. Tizimning ishlashini muntazam tekshirish va ishchilardan fikrlar olish, kerakli o‘zgarishlar kiritish. Ushbu tizim har doim jamoaning ehtiyojlariga va taqdim etilgan maqsadlarga muvofiq ishlashini ta’minlash;

- tizimni harakatga keltirish. Motivatsiya tizimining olib borilishi va targ‘iboti. Ishchilarga rag‘batlantirish mexanizmlarini tushuntirish va ularga o‘zlarining natijalarini qanday yaxshilash mumkinligini ko‘rsatish. Ishchilarning maqsadlarga erishish uchun har birining shaxsiy hissasini aniq belgilash.

Tizim ishga solinganda, uning natijalarini to‘g‘ri baholash va o‘zgartirishlar kiritish muhimdir. Rag‘batlantirish jarayoni barcha ishchilar uchun samarali va adolatli bo‘lishi kerak.

Shunday qilib, talabalar faolligini oshirish uchun keng qamrovli yondashuv zarur va uning natijalari, bu talabalarning jamiyatdagi roli, bilimlari va salohiyatlarini yaxshilashga olib keladi.

TALABALAR FAOLLIGINI OSHIRIShDAGI MUAMMOLAR

Talabalar faolligini oshirishda bir qator muammolarga duch kelish mumkin. Ushbu muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun bir qator choralar ko‘rish kerak. Ba’zi asosiy muammolar va ularni hal qilish yo‘llarini kshrib chiqamiz.

Qiziqishning pastligi. Talabalarning ko‘pida ta’limga qiziqishning pasayishi yoki faol ishtirok etmaslik holatlari kuzatiladi. Talabalarning ta’limga qiziqishining pasayishi va faol ishtirok etmaslik holatlari - bu zamonaviy ta’lim tizimida uchrab turgan muammolardan biri. Bunday holatlar bir qator omillar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin, ularning asosiylari quyidagilar:

- o‘qishning mohiyatini tushunmaslik. Ba’zi talabalar ta’limning ahamiyatini va uning kelajakdagi ishlash imkoniyatlarini tushunmaydilar. Ular uchun o‘qish faqat imtihonlarga tayyorgarlik ko‘rish va diplom olishdan iborat bo‘lib, bu ularning qiziqishini pasaytiradi;

- internet va ijtimoiy tarmoqlar. Zamonaviy hayotda internet va ijtimoiy tarmoqlar talabalarning diqqatini chalg‘itishi mumkin. Ularning ko‘plari o‘qishga qaraganda, elektron ommaviy axborot vositalarini iste’mol qilishga ko‘proq vaqt ajratishadi;

- alohida ta’lim tizimi va kuchli bosim. Ba’zi talabalar uchun ta’lim jarayoni ortiqcha murakkab va stressga olib kelishi mumkin. Bosim, ota-onalar yoki pedagoglar tomonidan talab qilinadigan yuqori natijalar talabalarni ruhiy jihatdan tutash va qiziqishini pasaytiradi;

- kasbiy yo‘nalishni aniq bilmaslik. Talabalar ko‘pincha o‘zlarining kelajakdagi kasbiy yo‘nalishlari to‘g‘risida aniq tasavvurga ega emas. Bu, o‘z navbatida, ta’limga bo‘lgan qiziqishni pasaytiradi va ularning faolligini kamaytiradi;

- o‘qishning tarz va vositalari. Ta’lim usullarining to‘g‘ri emasligi yoki monotonlik talabalarning qiziqishini yo‘qotishiga olib kelishi mumkin. Ba’zi talabalar esa yangi va qiziqarli o‘quv metodlariga ehtiyoj sezishadi.

Bunday holatlar bilan kurashish uchun ta’lim tizimiga yangi g‘oyalar, kreativ yondashuvlar va ilg‘or metodikalarni joriy qilish talab etiladi. Ta’limga bo‘lgan qiziqishni oshirish uchun, talabalarning shaxsiy qiziqishlari va ehtiyojlariga mos keluvchi o‘quv kurslari va dasturlarini yaratish muhim.

Bartaraf etish yo‘llari. **Motivatsiyani oshirish.** Motivatsiyaviy tadbirlar o‘tkazish, shaxsiy maqsadlarni aniqlash va ularni erishish uchun aniq yo‘lni belgilash talabalarni rag‘batlantiradi. Motivatsiyaviy tadbirlar o‘tkazish va shaxsiy maqsadlarni aniqlashning bir necha muhim qadamlari bor. Bu jarayon insonning o‘z ishini va hayotini samarali tashkil etishga yordam beradi. Quyidagi tavsiyalar bu yo‘lda yordam beradi:

Vaqtni to‘g‘ri boshqarish muammosi. Talabalar ko‘pincha dars va shaxsiy vaqtlarini to‘g‘ri taqsimlashda qiynalishadi. Bu ularning ta’limga bo‘lgan qiziqishini pasaytiradi. Vaqtni to‘g‘ri boshqarish – bu samarali hayot va ish tarzini saqlashda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan muammo. Vaqtni to‘g‘ri boshqara olmaganimizda, hayotimiz uzoq muddatli maqsadlarga erishishda muammolar tug‘diradi va ko‘pincha stress va alamlarni keltirib chiqaradi.

Vaqtni to‘g‘ri boshqarishning ba’zi usullari:

- maqsadlarni aniqlash. Ushbu usul ish va shaxsiy hayotda qaysi maqsadlarga erishish kerakligini aniq belgilashga yordam beradi. Maqsadlarni aniqlash va ularga erishish uchun strategik reja tuzish kerak;

- prioritetlarni belgilash. Har kundagi ishlarning o‘zaro ahamiyatini aniqlash va ularni birinchi o‘ringa qo‘yish muhim. Har

bir ishni o‘ylab ko‘rish va qachon va qanday bajarish kerakligini belgilash lozim;

- har kuni reja tuzish. Har kuni uchun vazifalarni aniq belgilash va ularga rioya qilish hayotni tartibga solishga yordam beradi. Maxsus vaqt hududlari va dedlaynlar belgilash muhim.

- boshqarish uchun dasturlar va texnikalardan foydalanish. Vaqtni boshqarishga yordam beruvchi dasturlar (masalan, To-Do lists, kalendarlar) yoki texnikalar (Pomodoro, Time blocking)ni ishlatish samarali bo‘lishi mumkin;

- tartib va o‘ylash. Vaqtni samarali boshqarish uchun tartib muhim.

Vaqtni to‘g‘ri boshqarish - bu kundalik ishlarning foydasini oshirish va stressni kamaytirishning kalitidir.

Bartaraf etish yo‘llari. Vaqt boshqarish bo‘yicha treninglar: talabalarga samarali vaqt boshqarish usullari, ishlarni muhimligiga qaray taqsimlash, rejalashtirish va tartibga solishni o‘rgatish. Kalendar yoki repetitorlik tizimi: vaqtni samarali boshqarish uchun maxsus dasturlar yoki shaxsiy repetitorlar orqali ishlash.

Moliyaviy muammolar. Ayrim talabalar ta’lim olish jarayonida moliyaviy muammolarga duch kelishi mumkin, bu esa ularning faolligini pasaytiradi. Ayrim talabalar ta’lim olish jarayonida moliyaviy muammolarga duch kelishi, jamiyatdagi ayrim ijtimoiy va iqtisodiy faktorlar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bu muammolar talaba uchun kerakli bilim olishni qiyinlashtiradi va ularning ta’limdagi samaradorligini pasaytiradi. **Moliyaviy muammolarning ayrim sabablari quyidagilar:**

- oliy ta’limning qimmatligi. Oliy o‘quv yurtlarida ta’lim narxlari yuqori bo‘lishi, ayrim talabalarning uni moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklaydi. Bu ularning o‘qishga bo‘lgan rag‘batini kamaytiradi va ta’limga to‘liq e’tibor qaratolmaydi;

- ota-onalarning moliyaviy ahvoli. Ota-onasining ishsizligi yoki past daromadlari talabalarga ta’lim uchun zarur bo‘lgan mablag‘larni topishda muammolar tug‘diradi. Bu holat oilaviy yordamga mukoji talablarni orttiradi;

- talabalar uchun stipendiya va kreditlar. Talabalarga beriladigan stipendiyalar yoki moliyaviy yordamlar miqdori cheklangan bo‘lishi mumkin. Bu esa, ularning ta’limni davom ettirish va maqsadlariga erishish imkoniyatlarini cheklaydi;

- qarz olish va kreditlarni qaytarish muammolari. Talabalar oliy ta’lim uchun qarz olishga majbur bo‘lishi mumkin, lekin o‘qish tugashidan keyin kreditni qaytarish uchun ish topishda qiyinchiliklar yuz berishi mumkin;

- iqtisodiy barqarorsizlik. Iqtisodiy inqirozlar yoki pandemiya kabi jamiyatdagi xavfli vaziyatlar ham talabalarning moliyaviy ahvolini yanada og‘irlashtirishi mumkin.

Bu muammolarni hal qilish uchun talabalarga moliyaviy yordam, stipendiyalar va kreditlar to‘g‘risida aniq va maqsadli dasturlar amalga oshirilishi, shuningdek, davlat va xususiy sektor hamkorligi orqali moliyaviy saboqlar berish ham muhim.

Bartaraf etish yo‘llari. **Stipendiyalar va ko‘mak:** talabalarga stipendiyalar, grantlar va moliyaviy yordamlarni taklif etish. **Moliyaviy savodxonlik:** talabalarga moliyaviy rejalashtirish va sarflashda yordam berish.

Tashkilot muammolari - bu tashkilotning samarali faoliyat ko‘rsatishiga to‘sqinlik qiluvchi va rivojlanishini cheklovchi holatlardir. Bu muammolar tashkilotning ichki va tashqi omillari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. **Ayrim asosiy muammolarga quyidagilar kirishi mumkin:**

- menejment va rahbarlik muammolari: tashkilotda samarali rahbarlikning yo‘qligi, strategik rejalarning mavjud emasligi yoki kamchiliklar bo‘lishi;

- ishchilarning motivatsiyasi va ishga bo‘lgan munosabati: ishchilarning ishga bo‘lgan qiziqishini oshirish yoki ularni samarali ishga jalb qilish muammolari;

- ish joyidagi munosabatlar: jamoa orasidagi ishonch va hamkorlik muammolari, nizolar, ish joyidagi stress va bosim;

- moliyaviy muammolar: qarzlar, mablag‘lar yetishmasligi yoki iqtisodiy holatning yomonlashishi;

- tashqi omillar: raqobat, bozor sharoiti, hukumat siyosati, tarkibiy o‘zgarishlar yoki xo‘jalikning tashqi tahdidlari;

- innovatsiyalar va texnologiya muammolari: yangi texnologiyalardan samarali foydalanish yoki innovatsion g‘oyalarni joriy etishdagi muammolar;

- qarorlar qabul qilishdagi qiyinchiliklar: tashkilotda strategik yoki taktik qarorlarni qabul qilishda yoki ularni amalga oshirishdagi qiyinchiliklar.

Bu muammolarning har biri tashkilotning umumiy samaradorligiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin, shuning uchun ularni tez va samarali hal etish juda muhim. Kam tashkil etilgan tadbirlar, zaif reklama yoki kam tashkil etilgan dasturlar talabalarning faol ishtirok etishini to‘sishi mumkin.

Bartaraf etish yo‘llari. **Tashkilot va jamoa ishi:** talabalarning tashkiliy ishlarda va tadbirlarda faol ishtirok etishini rag‘batlantirish. Oxirgi tadbirlarning samaradorligini baholash, kelajakdagi tadbirlarni yaxshilash. **Ishtirokni rag‘batlantirish:** talabalarga mukofotlar va sertifikatlar berish.

Xususiylik va ijtimoiy olinganlik muammolari. Talabalar o‘rtasida ijtimoiy jozibadorlik, jamoada ishlash va hamkorlik qilish bo‘yicha muammolar bo‘lishi mumkin. Talabalar o‘rtasida ijtimoiy jozibadorlik, jamoada ishlash va hamkorlik qilishda muammolar turli sabablardan kelib chiqishi mumkin. Bu muammolar talabalarning shaxsiy xususiyatlari, ta’lim muassasasining

madaniyati, hamda ularning ta’lim jarayonidagi turli omillar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. **Quyidagi ba’zi umumiy muammolarni ko‘rib chiqish mumkin:**

- shaxsiy farqlar. Talabalarning shaxsiy xislatlari, jumladan ishlashga bo‘lgan munosabatlari, urushchanlik, yoki ijtimoiy axborotlarga ko‘z yo‘naltirish, jamoada ishlashda qiyinchiliklar tug‘diradi. Masalan, bunday talabalar yuqori darajada mustaqil ishlashga intilsa, biroq jamoa bilan ishlashda muammolarga duch kelishi mumkin;

- ma’naviy va psixologik salohiyat. Yoshlar o‘rtasida ijtimoiy jozibadorlik, oila, muhit va urushchanlik darajasiga bog‘liq ravishda o‘zgarishi mumkin. Kimdir boshqalar bilan bo‘lishishda yordam berishga tayyor, boshqalar esa anonimlik yoki o‘zini tanishtirishda qiyinchiliklar tug‘diradi;

- ijtimoiy tajriba yetishmasligi. Talabalar orasida ba’zi bir jamoalarda ishlash tajribasi yo‘q. Bu ularga birgalikda faoliyat olib borishda qiyinchiliklar keltirib chiqaradi.

Kommunikatsiya muammolari: Ba’zi talabalar bir-biri bilan samarali muloqot qila olmaydi. Shuningdek, turli guruhlarda ishlashda natijalarga ta’sir ko‘rsatadigan shaxsiy fikrlar va e’tiqodlarning turli bo‘lishi ham muammolarga sabab bo‘lishi mumkin.

Jamoa ichidagi liderlik muammolari. Liderlik va mas’uliyat taqsimoti tushuncha yetmaganda, kimdir yuqorida turganlar bilan ishlashni istamasligi yoki jamoada o‘ziga ishonchsizlik paydo bo‘lishi mumkin.

Motivatsiya va maqsadlarga intilish: Talabalarning har biri o‘z maqsadiga erishish uchun turlicha harakat qilgani sababli, jamoa bo‘lib ishlashda kelishmovchiliklar paydo bo‘lishi mumkin. Agar bir jamoa a’zosi boshqa a’zolardan tez natija kutsa, ularning

hamkorlikda ishlashga bo‘lgan intilishlari osonlik bilan so‘nmasligi mumkin.

Bu muammolarning oldini olish yoki ularni kamaytirish uchun talabalarga jamoa tarbiyasini berish, ijtimoiy faoliyatni rivojlantirish, ko‘plab birgalikda faoliyat o‘tkazish va ta’sirli kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Bartaraf etish yo‘llari. **Ko‘proq jamoaviy faoliyatlar:** guruhli ishlarni tashkil etish, sport tadbirlari, madaniy va ijtimoiy tashkilotlarning faoliyatlarida ishtirok etish. **Shaxsiy ko‘nikmalarni rivojlantirish:** talabalarga ijtimoiy va rahbarlik ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularga o‘zaro muloqot qilish va guruhda ishlashni o‘rgatish.

Pedagog motivatsiyasining pastligi. Agar pedagoglar ham talabalarni rag‘batlantirish va faollikni oshirishga qodir bo‘lmasa, bu ham faollikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Pedagog motivatsiyasining pastligi – bu ta’lim tizimining samarali ishlashini hamda talaba va talabalarga yuqori darajadagi ta’lim berishni olib borishni qiyinlashtiradigan omil. Bu holat ko‘p holatlarda pedagogning ishga bo‘lgan qiziqishi va ishga bog‘liq ichki ehtiyojlarining yo‘qligi yoki pastligi bilan bog‘liq.

Pedagog motivatsiyasining past bo‘lishiga turli omillar ta’sir qilishi mumkin, ulardan ba’zilari quyidagilar:

- moliyaviy sharoitlar. Pedagoglar o‘z ishiga munosib maosh olishmasligi mumkin. Bu ularning ishga bo‘lgan ishtiyoqini pasaytiradi va natijada ta’limning sifatini to‘g‘ridan-to‘g‘ri yomonlashtiradi;

- ish sharoiti. Maktablar yoki oliy ta’lim muassasalarining inshootlari, o‘qitish jarayonidagi shart-sharoitlar, o‘quv-metodik materiallarning yetishmasligi pedagoglarning ishga bo‘lgan qiziqishini pasaytirishi mumkin;

- qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi. Ma’naviy qo‘llab-quvvatlash, pedagoglarning ishga bo‘lgan ishtiyoqini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Agar rahbariyat va jamoa tomonidan pedagoglar har qanday qo‘llab-quvvatlashni his qilmasalar, ularning motivatsiyasi past bo‘lishi mumkin;

- kasbiy rivojlanish imkoniyatlarining yetishmasligi. Agar pedagoglar o‘z sohalarida yangi bilim va ko‘nikmalarni olish imkoniyatiga ega bo‘lmasa, ularning ishga bo‘lgan qiziqishi va ishtiyoqini yo‘qotishlari mumkin;

- analiz qilinmagan natijalar. Pedagoglar o‘z ishlarining natijalarini va ularning ta’sirini sezmasalar, ularga o‘z ishlariga bo‘lgan qiziqishini yo‘qotishi mumkin.

Pedagog motivatsiyasini oshirish uchun quyidagi choralar ko‘rilishi mumkin: moliyaviy rag‘batlar va ish sharoitlarini yaxshilash; pedagoglarning professional rivojlanishini ta’minlash uchun treninglar va seminarlar o‘tkazish; pedagoglar orasida yaxshi ishlaydigan hamjamiyat va qo‘llab-quvvatlash muhitini yaratish; pedagoglar bilan munozaralar va fikr almashishga shart-sharoitlar yaratish. Bu omillarni yechish pedagogika tizimining ishlashini tubdan yaxshilashiga yordam beradi.

Bartaraf etish yo‘llari. **Pedagoglarning malakasini oshirish:** ular uchun treninglar va seminarlar tashkil etish, ularning o‘qitish usullarini takomillashtirish. **Fidoyilikni rag‘batlantirish:** pedagoglarni ham rag‘batlantirish, ularning mehnatini e’tirof etish. Bu muammolarni bartaraf etish uchun hamjihatlikda ishlash va yordamlashish muhim. Talabalar, pedagoglar va boshqa jamoa a’zolari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik, barcha muammolarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega.

SHAXSIY MAQSADLARNI ANIQLASH

- maqsadlarni yozish. Qanday maqsadlarga erishmoqchi ekanligini aniq qilib yozib chiqish. Bu ishni konkret va ishonchli tarzda bajarishga yordam beradi. Maqsadlarni yozish fikrni shakllantirishga va ularga qaratilgan harakatlarni belgilashga yordam beradi;

- SMART metodi. Maqsadlar S - aniq, M - o‘lchanadigan, A - amalga oshirilishi mumkin, R - realistik va T - vaqti belgilangan bo‘lishi kerak.

Motivatsiyani oshirish:

- ilhomlantiruvchi treninglar. Motivatsiyani oshirish uchun treninglar, seminarlar, yoki leksiyalar tashkil qiling. Bu tadbirlar ishtirokchilarni ilhomlantirib, ularga o‘z maqsadlariga yetishish uchun kerakli energiya va ishonchni beradi;

- ma’lumotlar va tajriba. Motivatsiyani oshirish uchun odamlar bilan amaliy va o‘rnak bo‘lgan tajribalar bilan o‘rtoqlashish juda muhim. Masalan, muvaffaqiyatga erishgan odamlar bilan intervyular yoki so‘hbatlar tashkil qilish.

Aniq yo‘l belgilash:

- strategiya tuzish. Maqsadlarga erishish uchun aniq va aniq strategiyalar tuzish kerak. Bu strategiyalarni amaliyotga qo‘shish uchun kichkina va realistik qadamlarga bo‘lish juda muhim;

- ushbu qadamlarni amalga oshirish uchun cheklovlar o‘rnatish. Umuman olganda, maqsadga erishish uchun nazariy reja tuzish, lekin yanada muhim qadamlar – bu ishga kirishish va amaliyotga tadbiq etish.

Samarali monitoring va analiz:

- tizimli nazorat qilish. Har bir qadamni va natijani monitoring qilib borish muhim. Bu jarayonda qanday muvaffaqiyatlar va kamchiliklar borligini aniqlashga yordam beradi;

- **i**lgari surish va taktikalarni o‘zgartish. Maqsadlarga yetishish uchun olingan natijalarga qaray turib strategiyani o‘zgartish yoki yo‘lni qayta ko‘rib chiqish lozim bo‘lishi mumkin.

Qobiliyatni oshirish va taraqqiyot uchun ishlash:

- o‘zimizning qobiliyatlarimizni oshirish. Maqsadlarga erishish uchun o‘z qobiliyatlarimizni doimiy ravishda oshirish, yangi ko‘nikmalar va bilimlarni o‘rganish muhimdir. Buning uchun o‘qish, treninglarda qatnashish va samarali hayot tarziga amal qilish lozim;

- samarali qaror qabul qilish. Maqsadlarga erishish uchun to‘g‘ri qarorlar qabul qilish va mo‘ljalga o‘tish zarur.

Ushbu jarayonlarni amalga oshirish har bir insonga shaxsiy maqsadlariga samarali va tezda yetishishga yordam beradi.

Interaktiv metodlar. O‘qitish jarayonida ko‘proq interaktiv usullarni qo‘llash (guruhli ish, talaba-pedagog o‘zaro munosabatlar) talabalarni faol ishtirok etishga undaydi. O‘qitish jarayonida interaktiv usullarni qo‘llash oqibatida talabalarning faolligi ortib, materialni yaxshiroq o‘zlashtirish imkoni paydo bo‘ladi. **Interaktiv usullar orasida turli texnikalar mavjud. Ular orasida:**

- guruhlarda ishlash: pedagog talabalarni kichik guruhlarga bo‘lib, ma’lum bir masala bo‘yicha ishlashga yo‘naltiradi. Bu ularning fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi;

- bo‘lishish va muhokama: har bir talaba o‘z fikrlarini bildirishi uchun o‘qitish jarayonida muhokamalar o‘tkazish juda muhim. Bunda jamoaviy fikrlash, muloqot va boshqa talabalarning nuqtai nazarini tushunishga yordam beradi;

- rol o‘ynash: talabalarga turli xil rollar (masalan, jurnalist, doktor, siyosatchi va h.k.) ajratilib, ular o‘zining ijodiy fikrlarini

amalga oshirishlari talab etiladi. Bu talabalarning ijodiy va analitik qobiliyatlarini rivojlantiradi;

- interaktiv texnika va dasturlar: Internet yoki turli mobil ilova va platformadagi interaktiv o‘qitish vositalaridan foydalanish, misol uchun, onlayn viktorinalar, kvizlar va sotsiao-emotsional platformalarda ishtirok etish;

- savol-javob sessiyalari: talabalarning fikrlarini aniqlash va materialni mukammallashtirish uchun savollar berish, javob berish va savollarni muhokama qilish.

Interaktiv usullar talabalarning nazarini jalb qilish, ularni yordamchi va faol ishtirokchi bo‘lishga rag‘batlantiradi, shu bilan birga, o‘qitish samaradorligini oshiradi.

Qiziqarli mavzular. Dars mazmunini talabalarning qiziqishlariga moslashtirish, ularni o‘zlari qiziqadigan mavzularga jo‘natar ekan, faollikni oshirish mumkin. Dars mazmunini talabalarning qiziqishlariga moslashtirish, ularning ta’limga bo‘lgan munosabatini yaxshilash va darsni samarali o‘tishini ta’minlash uchun muhimdir. **Bunda bir nechta usullarni qo‘llash mumkin:**

- talabalarning qiziqishlarini tushunish. Darsni tashkil etishdan avval talabalarning qiziqishlarini o‘rganish juda muhim. Bu ularning xobbilari, faoliyatlari, yoshga mos mavzular yoki ularning kundalik hayotidagi dolzarb masalalar bo‘lishi mumkin;

- interaktiv usullardan foydalanish. Talabalarning diqqatini jalb qilish uchun interaktiv materiallardan foydalanish, masalan, videolar, qiziqarli savollar, debatlar yoki holat tahlili kabi usullardan foydalanish darsni yanada qiziqarli va samarali qiladi;

- real hayotdan misollar keltirish. Nazariyani real hayotdagi vaziyatlarga moslashtirish talabalarga u qo‘llanilishi mumkinligini ko‘rsatadi. Masalan, agar matematika o‘qitilayotgan bo‘lsa, iqtisodiy yoki sport sohasidan misollar keltirish mumkin;

- texnologiyalarni qo‘llash. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, masalan, mobil ilova yoki onlayn platformalar orqali ma’lumotni taqdim etish talabalarning qiziqishini oshirishga yordam beradi;

- guruhli ishlarni tashkil qilish. Talabalarni guruhlarga bo‘lish va ularni o‘zaro ishlashga undash, ijodiy muammolarni hal qilish uchun imkon berib, hamkorlikni va kreativlikni rivojlantiradi;

- qiziqarli va mavzuga mos materiallar taqdim etish. Agar dars mavzusi talabalar uchun qiziqarli bo‘lsa, ularning diqqatini saqlash oson bo‘ladi. Shunday qilib, dars mazmuni talabalarning qiziqishlari va hayotiga mos bo‘lishi kerak;

- savollar berish va fidbek olish. Darsni interaktiv qilish uchun talabalarga savollar berish va ularning fikrlarini eshitish muhim. Bu ularning tushunchalarini yordamchi ravishda aniqlashtirishga yordam beradi.

Shu tariqa, dars mazmunini talabalarning qiziqishlariga moslashtirish, ularning bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasini va ishtiyoqini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

TALABALARNING IJODIY VA INTELLEKTUAL SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISH

Shaxsiy rivojlanish va motivatsiya. Talabalarning faolligini oshirish ularning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Faol qatnashish, to‘g‘ri fikrlash va bilimlarni amaliy hayotda qo‘llashga yordam beradi. Bu, o‘z navbatida, talabalarga o‘zlarini ifoda qilish, muammolarni hal qilish va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi. Shaxsiy rivojlanish va motivatsiya - bu har bir insonning o‘zini o‘stirish, maqsadlariga erishish, va hayotini yanada samarali qilishi uchun muhim tushunchalardir. **Ularning asosiy yo‘nalishlari quyidagilar, shaxsiy rivojlanish:**

- o‘z-o‘zini tanish. Shaxsiy rivojlanishning birinchi qadami o‘zingizni anglashdan boshlanadi. Bu - o‘z qiziqishlaringizni, kuchli va yo‘qotilgan jihatlaringizni aniqlashdir. Shaxsiy rivojlanishning birinchi qadami haqiqatan ham o‘zlikni anglashdir. Bu jarayonning maqsadi – o‘zingizni, o‘z xohishlaringizni, maqsadlaringizni, kuchli va yoqimsiz jihatlaringizni tushunish va ularni to‘g‘ri baholashdir.

O‘zlikni anglashning bir qancha muhim bosqichlari bor:

- o‘z o‘ylaringiz va his-tuyg‘ularingizni tushunish: bizning o‘ylarimiz va his-tuyg‘ularimiz ko‘pincha bizga qanday qarorlar qabul qilishimiz va hayotga qanday munosabatda bo‘lishimiz haqida ko‘p narsalarni aytishi mumkin. Ularni aniqroq tushunish shaxsiy rivojlanishga yordam beradi;

- quvvatlar va kamchiliklarni aniqlash: o‘zlikni anglash, o‘zingizga nisbatan haqqoniy bo‘lishni talab qiladi. Bu, yorug‘lik va yomon tomonlaringizni aniqlashni, qanday holatlarda katta natijalarga erishishingizni yoki qanaqa situatsiyalarda olib borishingizni aniqlashni o‘zida ifoda etadi;

- qarorlarning sabablari: nega shunday qarorlar qabul qilishingizni tushunish muhim. Ba’zan insonlar faqat jamiyat tomonidan kutilayotgan ishlarni bajaradi. O‘zlikni anglash ushbu qarorlarning asosini aniqlashga yordam beradi;

- vaqt o‘tkazish va ichki ovozga e’tibor berish: o‘zlikni anglash uchun kundalik hayotda ko‘p vaqt o‘tkazish kerak. Misol uchun, meditatsiya, yozish, o‘ylash va o‘zingizni tinglash kabi texnikalar sizga yaxshiroq tushunchalarni taqdim etishi mumkin;

- maqsadlar va qimmatlar: o‘zlikni anglashning oxirgi bosqichi – hayotda nima muhim ekanligini aniqlash. Bu sizning shaxsiyatingizni yanada to‘liq va ravshan anglashga yordam beradi. Shuningdek, o‘zlikni anglash davom etuvchi jarayon bo‘lib, uni har doim rivojlantirish va shakllantirish mumkin.

Qobiliyatlarni rivojlantirish. Ta’lim va amaliyot orqali yangi ko‘nikmalarni o‘rganish, ustida ishlash. Masalan, til o‘rganish, texnikalarni o‘zlashtirish yoki ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish. Qobiliyatlarni rivojlantirish insonning ma’naviy, aql-ziyo va jismoniy imkoniyatlarini oshirishga qaratilgan jarayondir. Bu jarayonda inson o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish, yangi ko‘nikmalarni egallash va mavjud qobiliyatlarini yaxshilash maqsadida turli usullardan foydalanadi.

Qobiliyatlarni rivojlantirishning ayrim usullari quyidagilar:

- ta’lim va o‘qish: ma’naviy va zehniy rivojlanishning asosiy yo‘nalishi. Yangi bilimlar olish, o‘qish va tahlil qilish qobiliyatlarni oshirishga yordam beradi. Ta’lim va o‘qish insonning shaxsiy rivojlanishi uchun asosiy omillardan hisoblanadi. Bu ikki element bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, insonning hayotida muhim o‘rin tutadi. Ta’lim, birinchi navbatda, bilim, ko‘nikmalar va qiymatlarni o‘zlashtirish uchun mukammal yo‘l hisoblanadi,

shuningdek, o‘qish esa, insonning bilish qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi;

- ta’lim: bu har qanday faoliyat yoki jarayon, ko‘nikma va bilimlarning o‘zlashtirilishi. U umumiy ta’lim va maxsus ta’limga bo‘linishi mumkin. Ushbu jarayonda inson ilm va tajriba orqali hayotga bo‘lgan qarashlarini shakllantiradi;

- o‘qish esa, bilim olish jarayonining bir qismi hisoblanadi, u aniq ma’lumotlarni o‘rganish, kitoblar, maqolalar yoki boshqa manbalarni o‘qish orqali amalga oshiriladi;

- mashq qilish: jismoniy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun muntazam sport bilan shug‘ullanish va faol turmush tarziga amal qilish muhim. Jismoniy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun muntazam sport bilan shug‘ullanish va faol turmush tarziga amal qilish juda muhim.

Bu nafaqat jismonan sog‘lom bo‘lishga, balki ruhiy va emotsional holatni yaxshilashga ham yordam beradi. **Bir necha asosiy sabablar:**

- sog‘lom tanavvul: muntazam sport mashg‘ulotlari yordamida organlar va muskullar rivojlanadi, bu esa organizmning umumiy sog‘lomligini ta’minlaydi. Shuningdek, insonning immun tizimi mustahkamlanadi;

- quvvat va energiya: faol turmush tarzi organizmga ko‘proq energiya va quvvat olishga yordam beradi. Bu kundalik ishlarni osonlik bilan bajarishga yordam beradi;

- ruhiy barqarorlik: sport va faol turmush tarzi stressni kamaytirish va ruhiy sog‘lomlikni saqlashga yordam beradi. Jismonan faol bo‘lish endorfinlarni, ya’ni xursandchilik gormonlarini ishga soladi;

- yurak va qon aylanish tizimini yaxshilash: muntazam fizik mashg‘ulotlar yurakni va qon aylanish tizimini mustahkamlashga, shu bilan birga, qon bosimini normallashtirishga yordam beradi;

- ozish va salomatlik: sport bilan shug‘ullanish vaznni boshqarishda yordam beradi va ortiqcha yog‘larni yeritishga ko‘maklashadi. Bu ishtiroqchilarga umumiy salomatlikni yaxshilashga olib keladi. Faol turmush tarziga amal qilish hayotning barcha sohaini yaxshilashga xizmat qiladi va organizmga ohanlik, qobiliyat va energiya beradi.

Maqsadlarni aniqlash va ularga erishish. Qobiliyatlarni rivojlantirishda o‘ziga aniq va aniq maqsadlarni belgilash va ularga erishish uchun reja tuzish muhim. Bu insonga motivatsiya berib, ijobiy natijalarga olib keladi. Qobiliyatlarni rivojlantirishda aniq va aniq maqsadlarni belgilash muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda maqsadlar tuzish va ularga erishish uchun o‘z rejalarini shakllantirish, insonning shaxsiy va professional rivojini jadallashtirishga yordam beradi. Quyida qobiliyatlarni rivojlantirish uchun **aniq maqsadlar belgilash va ularga erishish bo‘yicha bir nechta aniq qadamlar keltiriladi:**

- maqsadni aniqlash. Qobiliyatlarni rivojlantirish uchun avvalo, siz nimaga erishmoqchi ekaningizni aniq belgilashingiz kerak. Maqsadlar aniq va realistik bo‘lishi kerak. Misol uchun, "Men mutaxassislik sohamda yaxshiroq bo‘lishim kerak" degan maqsad o‘rtacha va aniq emas. Shunga o‘xshash maqsadni aniq qilib, masalan: "Men kelasi 6 oyda biznes mo‘jizalarini rivojlantirish bo‘yicha 3 ta asosiy ko‘nikmalarni o‘rganaman" shaklda belgilash kerak;

- SMART tizimiga amal qilish. Maqsadlaringizni SMART (Specific – aniq, Measurable – o‘lchanadigan, Achievable – amalga oshirilishi mumkin, Relevant – muhim va ma’qul, Time-bound – vaqtga bog‘liq) tizimiga asosan belgilash maqsadning aniq va real bo‘lishini ta’minlaydi;

- reja tuzish. Maqsadlarga erishish uchun aniq qadamlardan iborat bo‘lgan reja tuzish muhim. Bu qadamlar qisqa, o‘rta va uzoq

muddatli bo‘lishi mumkin. Har bir qadamni qanday amalga oshirish va qaysi vositalarni ishlatishni belgilash kerak. Misol uchun, agar maqsadingiz "jismoniy sog‘liqni yaxshilash" bo‘lsa, rejada fitnes mashg‘ulotlarini kunlik rejaga kiritish, tugallangan sessiyalarni qayd etish, va gigienik ovqatlanish tartibini joriy etish kabi qadamlar bo‘lishi mumkin;

- ko‘nikmalarni rivojlantirish. Qobiliyatlarni rivojlantirish jarayonida sizga yordam berishi mumkin bo‘lgan yangi ko‘nikmalarni o‘rganish zarur. Har bir maqsadga yetish uchun yangidan yangi ko‘nikmalarni egallash muhim;

- qayta baholash va tuzatish. Ma’lum vaqt o‘tib, maqsadlarga qo‘yilgan rejani qayta ko‘rib chiqish va natijalarga qarab tuzatish kiritish zarur. Agar oldin belgilagan yo‘nalishda kerakli natijaga erishilmasa, siz strategiyani qayta ko‘rib chiqishingiz va moslashtirishingiz mumkin;

- motivatsiya va sabr-toqat. Qobiliyatlarni rivojlantirish jarayoni uzoq muddatli bo‘lishi mumkin, shuning uchun o‘zingizni motivatsiyada saqlash va sabrli bo‘lishingiz kerak. Qiyinchiliklar yuzaga kelganda, o‘z maqsadlaringizning ahamiyatini eslash va unga erishish uchun zarur bo‘lgan sabr-toqatni topish muhimdir. Bu qadamlar bilan aniq maqsadlarga erishish va qobiliyatlarni rivojlantirish jarayonida samarali natijalarga erishish mumkin.

Yo‘l-yuritish va samaradorlik: Kundalik hayotda samarali ishlash, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash va o‘zgarishlarga moslashish qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Kundalik hayotda samarali ishlash, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash va o‘zgarishlarga moslashish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun bir necha muhim **yondashuvlarni qo‘llash mumkin:**

- mag‘zaviy rejalashtirish va aniq maqsadlar qo‘yish. Kunlik maqsadlaringizni aniq va e’tiborli qilib belgilash. Bu maqsadlarini kichik va katta bo‘lib, real va o‘lchanadigan bo‘lishi kerak. Kunning

boshida yoki kechqurun maqsadlaringizni yozib chiqish va ustida ishlash jadvalini tuzish;

- vaqtni boshqarish. Kunlik vazifalarni bo‘lib, ularni ustuvorlikka ko‘ra taratish. Masalan, eng muhimi avval bajarish, keyin esa kamroq muhimlarni. "Pomidor usuli" (Pomodoro Technique) kabi usullardan foydalanish, ya’ni 25 daqiqa ishlab, 5 daqiqa dam olish. Bu diqqatni saqlash va ishga ijobiy ta’sir qiladi;

- har kungi refleksiya. Kunni yakunlaganda, nima yaxshi ishlashini va nimalarni yaxshilash kerakligini tahlil qilish. Bu sizga keyingi kunlarda samarali ishlash uchun yo‘l-yo‘riq beradi;

- ijobiy mentalitetni rivojlantirish. O‘zgarishlarga yoki muammolarga ijobiy qaraydigan yondoshuvni shakllantirish. Masalan, "Bu muammo menga yangi tajriba olishga yordam beradi" deb qarash;

- moslashuvchanlik va o‘ylash qobiliyatlari. O‘zgarishlarga va yangi sharoitlarga moslashish qobiliyatini rivojlantirish. Bunga yanada tezroq uyg‘ongan va o‘zgarishlarga moslashish bilan birga, yangi ish usullarini o‘rganish ham kiradi;

- sog‘lom turmush tarzini saqlash. Jismoniy va ruhiy sog‘liqni ko‘zlash, masalan, sport bilan shug‘ullanish, yotib to‘g‘ri ovqatlanish va yetarli uxlash. Bu, albatta, kundalik ishni samarali bajarishga yordam beradi.

Bularning barchasi kundalik hayotda samarali ishlash va vaqtni yaxshi taqsimlashga yordam beradi. Har bir borada ishlashda sabr va uquvchanlik talab qilinadi, shu bilan birga harakatlarni tartibga solish orqali yuqori natijalarga erishish mumkin.

Psixologik va emotsional rivojlanish: Emotsional intuitsiya, stressga qarshilik, o‘z-o‘zini hurmat qilish va ruhiy barqarorlik kabi jihatlar ham muhim hisoblanadi. Siz ko‘rsatgan to‘rt tushuncha - emotsional intuitsiya, stressga qarshilik, o‘z-o‘zini hurmat qilish va ruhiy barqarorlik - barchasi insonning psixo-emotsional salomatligini va ichki barqarorligini ta’minlovchi muhim omillardir. Ular bir-biri

bilan yaqin bog‘liq va bir-birini qo‘llab-quvvatlashadi. **Quyida har biriga to‘xtalib o‘tamiz:**

- emotsional intuitsiya: bu odamning o‘z ehtiyojlarini, xis-tuyg‘ularini va boshqalarning holatini anglash qobiliyatidir. Emotsional intuitsiya insonga turli vaziyatlarda o‘zini to‘g‘ri tutish, boshqalar bilan muomalada fahm va empatiya ko‘rsatishga yordam beradi. Bu so‘zning mazmuni ko‘pincha "ixtiyoriy ehtiyojlar" va "quloqqa kirib boradigan yorqin hislar" bilan bog‘liq;

- stressga qarshilik: stressga qarshi turush qobiliyati, ya’ni qiynalgan vaziyatlarda tinchlikni saqlash va yaxshi qarorlar qabul qilish. Bu qobiliyat odamning psixoemotsional barqarorligini saqlashda muhim ahamiyatga ega. Stressga qarshilik insonning sabr-toqati, fikrlash qobiliyati va turli stress manbalarini yaxshi boshqara olishini anglatadi;

- o‘z-o‘zini hurmat qilish: bu o‘z qadriyatlarini, shunday inson sifatida o‘zini to‘g‘ri baholashdir. O‘z-o‘zini hurmat qilish yuqori o‘zini hurmat qilishga, o‘zini qadrlashga va shaxsiy boshqaruvni o‘rnatishga olib keladi. Ushbu sifatiga ega bo‘lgan odam o‘z hayotini yaxshilash uchun to‘g‘ri qarorlar qabul qiladi va muammolarni hal qilishga harakat qiladi;

- ruhiy barqarorlik: bu ichki hududni saqlash, turli turdagi muammolarga va to‘sqinliklarga sabr bilan munosabatda bo‘lish qobiliyatidir. Ruhiy barqarorlik turli vaziyatlarda izchil va mental ravishda kuchli bo‘lishni talab qiladi. Bu qobiliyat, ayniqsa, og‘ir davrlarda, o‘zini yuritishda va samarali ishlashda muhim rol o‘ynaydi.

Har bir element o‘zini boshqa har biri bilan muvozanatda ishlatishni talab qiladi. Masalan, yuqori emotsional intuitsiya va stressga qarshilik ko‘rsatish qobiliyatlariga ega bo‘lish insonga ko‘proq ruhiy barqarorlik va o‘z-o‘zini hurmat qilishni rivojlantirishga yordam beradi.

TALABALARNING EMOTSIONAL INTUITSIYA QOBILIYATLARI

Tasavvur qilish va maqsad qo‘yish: Maqsadlarni aniq belgilash va ularga erishish uchun aniq reja tuzish, unga rioya qilish muhim. Tasavvur qilish va maqsad qo‘yish – insonning o‘z hayotidagi muhim jarayonlardan biri. Bu jarayonni samarali tashkil etish, insonga o‘z orzu va maqsadlarini aniq belgilashga yordam beradi. Tasavvur qilish va maqsad qo‘yish – har qanday ishning asosi va yo‘lni belgilashdagi muhim bosqichlardir. Bu ikki jarayon insonning o‘z istiqbolini va orzu-umidlarini aniqlashda yordam beradi. Ularni har bir insonda individual darajada tushunish mumkin, lekin umumiy bo‘lgan bir necha nuqtalarni ko‘rib chiqish mumkin.

Tasavvur qilish - bu o‘zimiz uchun kelajakda qandaydir ma’lumot yoki holatni ifoda etgan holda, uning barcha detallarini ko‘rsatish. Bu, masalan, kelajakda maqsadga erishish uchun qanday his-tuyg‘ularni boshdan kechirishingizni, qanday muvaffaqiyatlar qilishingizni tasavvur qilishdir. Tasavvur qilishning foydalari. Ishga oid ishtiyoqni kuchaytirish. O‘z maqsadlaringizni aniqlashga yordam beradi. Maqsadga erishish yo‘lida motivatsiya va quvvatni paydo qiladi.

Maqsad qo‘yish - bu insonning o‘z hayatiga yoki faoliyatiga aniq yo‘nalish berishdir. Maqsad qo‘yish, juda muhim, chunki bu sizga qaysi yo‘lni tanlashingizni, qaysi resurslarni ishga solishni va qanday ishlarni qilishni belgilashga yordam beradi.

Maqsad qo‘yishning qadamlari. Aniq maqsadlar qo‘yish – masalan, "Men 3 oyda 5 kg vazn yo‘qotaman" yoki "Men har kuni 1 soat o‘qishni boshlayman". Har bir maqsadga vaqt chegarasini belgilash - Maqsadlaringizni aniq vaqt chegarasiga moslashtirish, ularga yetishishda motivatsiyani saqlashga yordam beradi. Har bir

maqsadga kichik qadamlarni belgilash – maqsadga erishish uchun kichik qadamlarni belgilash, buni amalga oshirishni osonlashtiradi.

Maqsadga erishishda asoratga tushmaslik uchun. Har bir qadamni aniq belgilang. Yordam so‘rashga tayyor bo‘ling. Quvvatni saqlash uchun kichik muvaffaqiyatlarni munosib baholang.

Maqsadlarning turlari. Qisqa muddatli maqsadlar – bunga 1 oy, 3 oy, 6 oylik rejalar kiradi. Uzun muddatli maqsadlar – bunga 1 yildan ko‘proq vaqt talab qiladigan maqsadlar kiradi.

Tasavvur qilish – bu o‘z orzu va nihoyadagi maqsadni nazariy ravishda, ko‘zda to‘liq, aniq va yuqori ta’sirchan tarzda qiyoslashdir. Bu jarayon insonga kelajakda bo‘ladigan voqealar yoki natijalar haqida o‘ylash va ularni aniq tasavvur qilishga yordam beradi. Masalan, agar kimdir o‘z biznesini ochishni istasa, u bu ishni tasavvur qilish orqali kelajakdagi muvaffaqiyatni boshidan o‘tkazib ko‘rish mumkin.

Maqsad qo‘yish esa ushbu tasavvurga asoslangan holda, aniq va o‘lchamli maqsadlarni belgilash jarayonidir. Maqsad qo‘yish uchun SMART usulidan foydalanish juda ham samarali. SMART – bu quyidagi prinsiplarga asoslangan. S (Specific): Maqsad aniq va tushunarli bo‘lishi kerak. M (Measurable): Maqsad o‘lchanishi mumkin bo‘lishi kerak. A (Achievable): Maqsad real va amalga oshirilishi mumkin bo‘lishi kerak. R (Relevant): Maqsad muhimi va asosiy bo‘lishi kerak. T (Time-bound): Maqsadni aniq muddatda amalga oshirish kerak.

Shuningdek, maqsad qo‘yishda uni qadamlar orqali yorqinlashtirish va har bir qadamni amalga oshirish uchun belgilangan muddatga ega bo‘lish, samarani oshirishga yordam beradi.

Umidlarni rivojlantirish: Muammolarga, yangi vaziyatlarga, qiyinchiliklarga qaramasdan, motivatsiya va sabrni

saqlash. Muammolar, yangi vaziyatlar va qiyinchiliklar oshiga qaramay, motivatsiya va sabrni saqlash ko‘p hollarda insonning ichki kuchiga, ruxiy barqarorligiga va hayotga bo‘lgan munosabatiga bog‘liq. Bu qiyin jarayon bo‘lishi mumkin, lekin **unga erishish uchun ba’zi usullar mavjud:**

- ma’lumot va ilhom. Odamlar ko‘pincha o‘z maqsadlariga yetishi uchun motivatsiyani izlashadi. O‘zingizni ilhomlantiradigan kitoblar, maqolalar, ma’ruzalar yoki insonlar bilan aloqa o‘rnatish sizga yordam beradi;

- qadam-baqadam harakat qilish. Uyg‘onishda kichik maqsadlar qo‘yish va ularga erishish sizga kuch qo‘shadi. Kichik g‘alabalar katta natijalarga olib kelishi mumkin;

- o‘zingizni qabul qilish. Muammolar va qiyinchiliklar birlamchi tabiiy holatlar. Ularni qabul qilish va ularni hayotning bir qismi sifatida ko‘rish sizga sabr va tayanch berishi mumkin;

- har kuni o‘zgarishga harakat qilish. Har kuni kichik o‘zgarishlar yoki yangiliklar qilib, uzoq muddatda katta natijalarga erishish mumkin. Muammolarning hal etilishi yoki yangi vaziyatlarga moslashish jarayonida intilish va sabrni saqlash muhimdir;

- ruxiy va jismoniy sog‘liq. Motivatsiya va sabrni saqlash uchun sog‘lom jismonan va ruhan sog‘lom bo‘lish muhim. Sport bilan shug‘ullanish, meditatsiya qilish yoki yoqimli ishlarni amalga oshirish sizga yordam berishi mumkin.

Sabr va motivatsiya uzoq muddatda samara berishi mumkin, shunga ko‘ra, har bir kichkina qadam muhimdir. Har bir qiyinchilikning ortidan yangi imkoniyatlar ham kelishi mumkin.

Motivatsi. Ichki motivatsiya - bu insonning o‘z maqsadlariga erishish uchun o‘zidan kelib chiqqan kuch. Masalan, shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lgan maqsadlar, o‘zgarishga intiluvchi xohish va ishtiyoq. Ichki motivatsiya – bu insonning o‘z

maqsadlariga erishish uchun ichki ishtiyoq va quvvatdan foydalanishidir. Bu motivatsiya insonning ichki ehtiyojlariga, xohishlariga va orzu-umidlariga asoslanadi. Ichki motivatsiyaga ega bo‘lgan insonlar o‘z maqsadlarini amalga oshirish uchun ishtiyoq bilan harakat qilishadi, tashabbus ko‘rsatishadi va bu yo‘lda qiyinchiliklarga qaramay harakatlarini davom ettiradi. Ichki motivatsiyaga nisbatan tashqi motivatsiya (mahsulotlar, mukofotlar va tashqari omillar) muqobil bo‘ladi, lekin ichki motivatsiya uzoq muddatda samarali va barqaror natijalarga olib keladi.

Masalan, siz o‘z sohangizdagi ishni yaxshi ko‘rishingiz, uning o‘zini qandaydir ma’noga ega bo‘lishini xohlashingiz va shu orqali ijodiy ravishda o‘zingizni rivojlantirishingiz ichki motivatsiyaning klassik misoli bo‘lishi mumkin.

Tashkiliy motivatsiya. Bunga tashqi omillar, qo‘llab-quvvatlash, raqobat yoki mukofotlar kirishi mumkin. Maqsadlarga erishish uchun ayni vaqtda rag‘batlantirish yoki ishonchning bo‘lishi juda muhim. Tashkiliy motivatsiya - bu fard yoki guruhning maqsadlarga erishish uchun ichki va tashqi omillar orqali rag‘batlantirilishidir. Uning asosiy mazmuni, insonlarni yoki guruhlarni ishga jalb qilish, ularning faoliyatini yo‘naltirish va o‘z vaqtida samaradorlikka erishish uchun kerakli shart-sharoitlarni yaratishni qamrab oladi.

Tashkiliy motivatsiyaning asosiy elementlari quyidagilar bo‘lishi mumkin. Ikkilamchi rag‘batlar (iqtisodiy, ijtimoiy va psixologiyaviy rag‘batlar). Ma’lumot va ta’lim (qobiliyatlarni rivojlantirish). Maqsad va vazifalarni aniq belgilash. Haqqoniy bag‘alash va mukofotlash tizimlari. O‘zaro aloqalar va jamoaviy ish. Tashkiliy motivatsiyaning samarali bo‘lishi uchun rahbarlik, turli tashkiliy va shaxsiy omillar o‘rtasida muvozanatni saqlash muhimdir.

Mukofotlar va o‘zgartirish. Maqsadlarga erishganingizda o‘zingiz uchun kichkina mukofotlar belgilash yoki hayotingizdagi muvaffaqiyatlarni nishonlash motivatsiyani saqlashga yordam beradi. Ta’lim va shaxsiy rivojlanishda mukofotlar va o‘zgarishlar muhim o‘rin tutadi. Bu sohalarda mukofotlar va o‘zgarishlar insonning o‘zini yangilash va rivojlanishini ko‘rsatadi. Har ikki konsepsiya ham motivatsiya va ijobiy o‘zgarishlarga yordam beradi. Quyida ularning ahamiyatini ko‘rib chiqamiz:

Ta’limda mukofotlar va o‘zgarishlar. Mukofotlar. Ijobiy kuchayish: mukofotlar, masalan, sertifikatlar, maqtovlar, yoki hatto bakalavr yoki magistr darajalari kabi mukofotlar, ta’limdagi yaxshi natijalarni qo‘llab-quvvatlashga yordam beradi. Bu insonni hurmat va yangi maqsadlarga intilishga rag‘batlantiradi. Motivatsiya: mukofotlar insonga o‘z maqsadlariga erishishda yordam beradi, shuningdek, yangidan-yangi bilimlarni qo‘lga kiritishga undaydi.

O‘zgarishlar. Shaxsiy rivojlanish: ta’lim jarayonida inson bilim va ko‘nikmalarini o‘zgartirib, yangi fikrlash tarziga ega bo‘ladi. Bu o‘zgarishlar uning shaxsiy hayotiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ko‘nikmalarni takomillashtirish: ta’lim orqali odam yangi ko‘nikmalarni o‘rganadi va ularni amaliy hayotida qo‘llashga harakat qiladi. Bu o‘zgarishlar uning ish va kundalik hayotiga juda muhim ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Shaxsiy rivojlanishda mukofotlar va o‘zgarishlar. Mukofotlar.

- raqobat va ustunlik hissi. Shaxsiy rivojlanishda mukofotlar o‘z intilishlaringizni ko‘rsatish va dasturga erishish hissini olishga yordam beradi. Masalan, sportdagi yoki kasbiy faoliyatdagi mukofotlar insonni o‘ziga ishonchi va erishgan natijalar bilan faxrlantirishi mumkin;

- ijobiy tuyg‘ular. O‘zgarish va rivojlanish uchun mukofotlar, insonda maqsadga erishish tuyg‘usini uyg‘otadi, bu esa yanada yuqori natijalarga erishishga undaydi.

O‘zgarishlar. Shaxsiy rivojlanishga qadam. Shaxsiy rivojlanish - bu doimiy o‘zgarish jarayoni. Yangiliklarni o‘rganish, o‘ziga yangi maqsadlar qo‘yish va ularga erishish shaxsning o‘sishini va rivojlanishini ko‘rsatadi;

- ijobiy xatolarni qabul qilish. Shaxsiy rivojlanishda muvaffaqiyat va xatolar birga yuriladi. Har bir xatodan o‘rganish va buni o‘zgarishga aylantirish shaxsni kuchli qiladi.

Mukofotlar va o‘zgarishlar o‘rtasidagi bog‘liqlik. Mukofotlar, ko‘pincha, o‘zgarishlar natijasida paydo bo‘ladi. Agar inson o‘zgarishlarga harakat qilsa va yangi maqsadlarga erishsa, u mukofot olishi mumkin. Bu mukofotlar uning motivatsiyasini yanada oshiradi va o‘ziga bo‘lgan ishonchni kuchaytiradi.

Demak, ta’lim va shaxsiy rivojlanishda mukofotlar va o‘zgarishlar bir-birini to‘ldirib, shaxsni o‘ziga ishonchi va yangi imkoniyatlarga yo‘l ochishga undaydi. Ular insonning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi, va har bir mukofot yoki o‘zgarish shaxsning yangi bosqichga ko‘tarilishiga sabab bo‘ladi. Shaxsiy rivojlanish va motivatsiya bir-birini to‘ldiradigan jarayonlar bo‘lib, ularning birgalikda ishlashi insonning hayotdagi yuqori samaradorligi va muhokama qilinadigan maqsadlarga erishishida muhim rol o‘ynaydi.

Ijtimoiy malaka va liderlik. Faol talabalar guruhlar bilan ishlash, muammolarni hal qilish, boshqa talabalar bilan hamkorlik qilish kabi ijtimoiy malaka va liderlik qobiliyatlarini ham oshirishadi. Bu tajribalar ularni kelajakdagi ish joylarida samarali ishlashga tayyorlaydi. Ijtimoiy malaka va liderlik - bu insonlar orasida muvaffaqiyatli aloqalar o‘rnatish, boshqaruv va ta’sir ko‘rsatish qobiliyatlariga ega bo‘lishni anglatadi. Bu tushuncha,

hayotimizdagi muvaffaqiyatlarni belgilashda va jamoada ishlashda muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy malaka - insonning ijtimoiy muhitda to‘g‘ri va samarali harakat qilish qobiliyatidir. Bu, asosan, quyidagi aspektlarga qarab baholanadi. Empatiya - boshqalarning his-tuyuqlarini tushunish va ular bilan umumiy til topish qobiliyati. Qarishish va munosabatlar o‘rnatish – yangi odamlar bilan tezda tanishish va munosabatlarni mustahkamlash. Munozara va kelishuv - turli xil fikrlar bilan ishlash va muammolarni konstruktiv ravishda hal qilish. Jamoada ishlash – birgalikda ishlash va maqsadlarga erishish uchun hamkorlik qilish.

Liderlik - boshqalarga yo‘l ko‘rsatish, ularga ilhom berish va umumiy maqsadlarga erishish uchun ularni ilgari surish qobiliyatidir. Liderning asosiy xususiyatlari. Ijobiy namuna ko‘rsatish - o‘zining amali va xatti-harakatlari orqali boshqalarga yoshini va ishini ko‘rsatish. Motivlashtirish - boshqalarga ilhom berish va ularni maqsadga intilishga undash. Qaror qabul qilish – tez va aniq qarorlar qabul qilish qobiliyati. Komandirlik va boshqaruv – jamoani boshqarish, tashkil qilish va resurslarni samarali taqsimlash.

Ijtimoiy malaka va liderlik har doim bir-biri bilan bog‘liqdir, chunki ular birgalikda insonlarning ijtimoiy muhitda qanday harakat qilishini va boshqarishini belgilaydi. Bunday malaka va liderlik qobiliyatlariga ega bo‘lish, hayotda katta muvaffaqiyatlarga olib kelishi mumkin.

Qabul qilingan qarorlar va fikrlar. Talabalarning faol ishtirok etishi universitet va maktablarning ta’lim sifatini yaxshilashga yordam beradi. Fikrlarni bildirish, savollar berish, bahslarda ishtirok etish ta’limning samaradorligini oshiradi va ta’lim jarayonining yangilanishini ta’minlaydi. Qabul qilingan qarorlar va fikrlarning talabalar faolligi va ta’lim sifatini

yaxshilashga qanday ta’sir ko‘rsatishi haqida bir necha muhim nuqtalarni **ko‘rib chiqish mumkin:**

-ijtimoiy va pedagogik muhitni yaxshilash. Qabul qilingan qarorlar talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradi, chunki ularning o‘z fikrlarini erkin ifodalashlari, debatlarda qatnashishlari va ta’lim jarayoniga faol xissa qo‘shishlari uchun imkoniyat yaratadi. Bu, o‘z navbatida, talabalarning muammolarga aniq va konstruktiv yondashishini ta’minlaydi;

- yangi ta’lim usullari va innovatsiyalar. Qabul qilingan qarorlar, masalan, ta’lim jarayonida yangi texnologiyalar, masofaviy ta’lim yoki interaktiv metodlarni joriy qilish talabalarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshirishga yordam beradi. Innovatsion yondashuvlar talabalarga mustaqil ishlash, guruhlar bilan ishlash va raqobatbardosh mahoratini rivojlantirish imkoniyatini beradi. Yangi ta’lim usullari va innovatsiyalar - bu ta’lim sohasidagi zamonaviy va samarali yo‘nalishlarni, yangiliklarni o‘z ichiga oladigan pedagogik konsepsiyalardir.

YANGI TA’LIM USULLARI VA INNOVATSIYALAR

Quyida yangi ta’lim usullari va innovatsiyalar haqida ayrim muhim jihatlar keltirilgan:

Onlayn ta’lim va masofaviy o‘qitish. Internet texnologiyalarining rivojlanishi bilan birga, onlayn ta’lim va masofaviy o‘qitish sistemalari keng tarqaldi. Bu usul talabalarga geografik cheklovlardan tashqari, o‘z vaqtida va mustaqil tarzda bilim olish imkonini beradi. Onlayn ta’lim va masofaviy o‘qitish – bu zamonaviy ta’limning muhim shakllaridan biri bo‘lib, internet orqali ta’lim berish va o‘qishni tashkil etishni nazarda tutadi. Bugungi kunda ushbu usullar juda ommalashgan va pedagogikada murakkab, lekin samarali usul sifatida qabul qilinmoqda.

Onlayn ta’lim. Onlayn ta’lim deb, internet orqali talabalarga ma’lumotlar, resurslar va o‘qitish materiallarini taqdim etishni aytamiz. Ushbu usulda talabalardan haqiqiy jismoniy muhitga kelish talab qilinmaydi, balki barcha o‘quv jarayoni internet platformai orqali amalga oshiriladi. Onlayn ta’limning asosiy afzalliklari. Barchaga ochiqlik**:** onlayn platforma orqali har kim har qanday vaqtda ta’lim olishi mumkin. Qudratli platformalar**:** Zoom, Google Classroom, Moodle kabi platforma va dasturlar orqali o‘qitishni samarali tashkil etish mumkin. Samaradorlik. Talaba va pedagoglar o‘zaro aloqa o‘rnatish, materiallarni tartibga solish va o‘qitish jarayonini erkin boshqarish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.

Masofaviy o‘qitish. Masofaviy o‘qitish ko‘proq an’anaviy ta’lim tizimini internet va texnologiyalar orqali tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu usulda pedagog va talaba jismonan bir-biridan masofada bo‘ladi, ammo ular onlayn alaqada bo‘lishadi. Masofaviy o‘qitishning afzalliklari. Ta’limga keng imkoniyatlar. Masofaviy o‘qitish orqali turli xil kurslar, seminarlar va darslarni onlayn o‘tkazish mumkin. Egiluvchanlik: talabalar o‘z o‘qish grafigini mustaqil ravishda belgilashlari mumkin. Jismoniy

cheklovlardan ozodlik: muddatli, jismoniy joylardan masofada o‘qish imkoniyati mavjud.

Ma’ruza, video darslar va interaktiv materiallar. Har ikki usulda ham talabalarga videomazmun, ma’ruzalar va interaktiv materiallar taqdim etish mumkin. Onlayn platformalarda videolar va rasmlar orqali talabalarga nazariy bilimlar va amaliyotlar o‘rgatilishi mumkin. Shuningdek, uyga topshiriqlar, testlar va baholash vositalarini ham tashkil qilish mumkin. Har ikkala usulning ham o‘quv jarayoniga ta’siri juda katta, va ularning kelajakda yanada rivojlanishi kutilmoqda.

Gibrid ta’lim (Hybrid Learning): Gibrid ta’lim usulida talabalar oflayn va onlayn ta’limni birlashtirib o‘rganadilar. Bu usul talabalarga gibrid formatida ishlash, ya’ni an’anaviy va raqamli ta’limning afzalliklaridan foydalanish imkonini yaratadi. Gibrid ta’lim - bu an’anaviy va onlayn ta’limning elementlarini birlashtirgan ta’lim usuli. Unda talabalar ham auditoriyada, ham internet orqali o‘qishadi, ya’ni talabalarni fizik va raqamli muhitda o‘qitish o‘rtasida o‘zaro integratsiya mavjud.

Gibrid ta’limning afzalliklari. Modulangan ta’lim: talabalarga ta’limning turli shakllarini tanlash imkonini beradi, bu esa o‘qishning moliyaviy va vaqtinchalik samaradorligini oshiradi. Gibridlik va elastiklik: internetdagi darslar talabalarga o‘z vaqtida o‘rganish imkonini beradi, aniq joydan va vaqtdan qat’i nazar. O‘zini o‘rganishga katta e’tibor: talabalar o‘zini o‘rganish va o‘z davomiyligini reorganizatsiya qilishda mustahkam va mas’ul bo‘lishadi. Texnik innovatsiyalar: onlayn kurslar va platformalar orqali ta’lim mazmuni va darslarning zamonaviy shakllari joriy etiladi. Gibrid ta’lim, shuningdek, talabalarning individual ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi, chunki har kim o‘z shevalariga va moslashuvchanligini hisobga olishi mumkin.

Adaptiv ta’lim texnologiyalari. Bu texnologiyalar talabalarning individual ehtiyojlariga moslashgan ta’lim joriy etishga imkon beradi. Adaptiv ta’lim tizimlari talabaning o‘qish sur’atini va darajasini to‘g‘ri aniqlashga va ularga mos materiallarni taqdim etishga yo‘naltirilgan. Adaptiv ta’lim texnologiyalari bu o‘qish jarayonini har bir talabaning individual xosliklari va ehtiyojlariga muvofiqlashtirishga qaratilgan ta’lim usullarini ifodalaydi. Ushbu texnologiyalar talabalarning bilimlarini, qobiliyatlarini va o‘qish tezligini tahlil qilish orqali ta’limning mazmun va usullarini moslashtiradi. Adaptiv ta’limning asosiy maqsadi – o‘qish jarayonini har bir talabaning maxsus talablariga muvofiqlashtirish, ularning muvaffaqiyatli o‘qishini ta’minlash va natijalarni yaxshilashdir.

Adaptiv ta’lim texnologiyalarining asosiy xususiyatlari va elementlari quyidagicha:

- interaktiv va personallashtirilgan ta’lim. Talaba o‘z ustida ishlaydigan darslarni va mashqlarni tanlash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu, ularning darajasiga va qiziqishlariga mos kelgan materiallarni taklif qilish orqali amalga oshiriladi;

- mashina o‘rganish (Machine Learning). Adaptiv ta’lim tizimlari talabalarning natijalarini va harakatlarini tahlil qilib, ularga eng samarali bo‘lgan o‘qish usullarini aniqlaydi va tavsiya etadi;

- talabaning natijalarini monitoring qilish: Adaptiv ta’lim tizimlari talabaning ishlash tezligini, kamchiliklarini va muvaffaqiyatlarini kuzatib borishi mumkin, bu o‘quv jarayonini to‘g‘ri yo‘naltirish va unga kerakli yordam ko‘rsatish imkonini beradi;

- ushbu texnologiyalar individual o‘qish loyihalarini yaratishga yordam beradi, shuningdek, har bir talabaning

mahoratiga moslashtirilgan testlar, masalalar va savollar orqali ixtisoslashgan yordam ko‘rsatiladi;

- onlayn ta’lim platformalarini faoliyatga kiritish. Masalan, Coursera, EdX, Khan Academy kabi platformalar adaptiv ta’lim usullarini joriy qilgan va talabalarga o‘z ixtisoslashgan va tahlil qilingan materiallar orqali ta’lim olish imkonini beradi.

Adaptiv ta’lim texnologiyalari, shuningdek, talabalarga yangi bilimlarni o‘rganishda tezlashishga yordam berish, ularning muammolarini tezda hal qilish va individual o‘qish yo‘llarini ta’minlash bilan birga, muallimlarga ham talabalarning o‘qish jarayonini samarali kuzatish va boshqarish imkonini beradi.

Maxsus ta’lim va inklyuzivlik. Yangi inklyuziv ta’lim usullari orqali maxsus ehtiyojga ega talabalarga ham birday ta’lim imkoniyatlari yaratiladi. Bu usul yordamida ta’limda barcha qatlamlarning tenglikka erishishi ta’minlanadi. Maxsus ta’lim va inklyuzivlik – bu jamiyatdagi har bir insonning, jumladan, inklyuziv ehtiyojlari bor bolalarning ta’lim olish huquqlarini ta’minlashga qaratilgan muhim yo‘nalishlardir. Bu ikki tushuncha bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bir-birini to‘ldirib turishadi.

Maxsus ta’lim - bu muayyan fizik yoki ma’naviy ehtiyojga ega bo‘lgan insonlarga, masalan, nogironlik, psixik yoki tanlash imkoniyatlari cheklangan bolalarga mo‘ljallangan ta’lim tarzi. Maxsus ta’limning asosiy maqsadi – har bir bolaning shaxsiy xususiyatlariga, ehtiyojlariga va quvvatlariga mos ravishda ta’lim berishdir. Maxsus ta’limning bir nechta turlari mavjud, jumladan. Nogironlar uchun ta’lim**:** bu turda yoshlarga ommaviy ta’lim tizimiga moslashish yordam beriladi. Psixologik yoki hissiy ehtiyojlarga ega bolalar uchun ta’lim**:** psixologik va hissiy muammolarga ega bo‘lgan bolalarga maxsus ta’lim va metodikalar bilan yordam ko‘rsatiladi.

Inklyuzivlik - bu har bir bolaga yoshidan, jinsidan, irqidan, jamiyatdan, moliyaviy sharoitidan va boshqa omillardan qat'iy nazar, ta'lim olish huquqini kafolatlaydigan tizimdir. Inklyuziv ta'lim jamiyatdagi barcha bolalarni teng huquqlar bilan qamrab olishga intiladi. Bu, ayniqsa, nogironlar, kam ta'minlangan oilalardan chiqqan bolalar va boshqa ijtimoiy guruhlarga tegishli bo'lgan bolalar uchun muhimdir. Inklyuziv ta'limning asosiy prinsiplari. Barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish**.** Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim**.** Jamiyatdagi har bir farzandning e'tiborga olinishi va qadrlanishi**.** Shaxsiyat va ma'naviy rivojlanishga yordam berish**.**

Maxsus ta'lim va inklyuzivlik o'rtasidagi farq. Maqsad: Maxsus ta'limning asosiy maqsadi – muayyan ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalarga ta'lim berish, inklyuzivlik esa barcha bolalarning teng huquqlar bilan ta'lim olishini ta'minlashga qaratilgan. **Metodika**: Maxsus ta'lim ko'pincha alohida dasturlar va yordamchi vositalardan foydalanishni talab qiladi, inklyuziv ta'lim esa barcha bolalar uchun birgalikda ta'lim olish muhitini yaratishga intilsa ham, har bir bola individual ehtiyojlarga qarab yordam oladi.

Maxsus ta'lim va inklyuzivlikning ahamiyati. Tenglik va adolat**:** bu yo'nalishlar jamiyatda tenglikni, adolatni va har bir insonning qadr-qimmatini ta'minlashga xizmat qiladi. Shaxsiyatni rivojlantirish: har bir bola o'zining individual ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim olishni ta'minlash, uning iqtidorlarini oshirish va shaxsiyatni rivojlantirishga yordam beradi. Jamiyatga foyda**:** inklyuziv ta'lim jamiyatdagi barcha a'zolarga o'zaro tushunish, hamkorlik va har kimning qadr-qimmatini oshirishga yordam beradi. Bu sohadagi taraqqiyot jamiyatning barqaror rivoji uchun muhimdir, chunki har bir insonning ta'lim olish huquqi

ta’minlansa, ular o‘z hayotlaridagi imkoniyatlardan to‘liq foydalanishlari mumkin.

Pedagogikada o‘yin va geymifikatsiya. O‘yinlarga asoslangan ta’lim (geymifikatsiya) uslubi talabalarni faol va qiziqtirilgan holda o‘qitishga yordam beradi. Bunda o‘yinlarning elementlari (ballar, darajalar, mukofotlar) o‘quv jarayoniga kiritiladi. Pedagogikada o‘yin va geymifikatsiya - bu ta’lim va tarbiya jarayonlarida o‘yin elementlarini qo‘llashni nazarda tutadi. Bu konsepsiyalar talabalarning qiziqishini oshirish, ta’lim jarayonini raqobat va kreativlik bilan boyitish, hamda ta’limning mazmunli va yorqin bo‘lishiga yordam beradi.

O‘yin - bu kerakli bilimlar, ko‘nikmalar va qobiliyatlarni o‘rganish uchun tabiiy va yoqimli usuldir. O‘yin o‘ynash ta’limga bo‘lgan qiziqishni oshiradi, motivatsiyani kuchaytiradi va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi. O‘yin o‘rganish jarayonida yangi ma’lumotlarni yodlash, muammolarni hal qilish, jamoa bilan ishlash kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Misollar. Rolli o‘yinlar**:** talabalar orasida har bir shaxs rolni qabul qilib, muammolarni hal qilishga harakat qiladi. Bu talabalarga ijodiy fikrlash va jamoaviy ishlashni o‘rgatadi. Oyinlashtirilgan muhokamalar**:** o‘yin formatidagi muhokamalarda talabalar bahslar o‘tkazishga, yangi bilimlarni tahlil qilishga harakat qiladilar.

Geymifikatsiya - bu o‘yin mexanizmlarini va elementlarini, masalan, rangli ball tizimi, darajalar, mukofotlar, ranglar, va natijalarni pedagogik jarayonlarga integratsiya qilish. Bu maqsad, talabalarni mukofotlash, ularni rag‘batlantirish va faollikni oshirish.

Misollar. Ballar va darajalar**:** talabalar belgilangan vazifalarni bajarish orqali ballar to‘plashadi va har bir ball bilan yangi darajalarga ko‘tariladilar. Marafonlar va chelenjlar**:**

Talabalarga belgilangan vaqt ichida yoki muammolarni hal qilish uchun marafon tashkil qilinadi, bu ishga yangilik va raqobat elementlarini olib keladi. Reytinglar**:** talabalarning natiyjalari reytingga asosan baholanadi, va ularni rag‘batlantirish uchun liderlar ro‘yxati yoki medallar berish imkonini yaratadi. O‘yin va geymifikatsiyaning pedagogikadagi ahamiyati. **Motivatsiyani oshirish**: talabalar o‘yin va geymifikatsiyani qabul qilish orqali o‘qishga bo‘lgan qiziqishlarini kuchaytirishadi. **Oqibatli va yorqin o‘rganish**: o‘yinlar o‘qish jarayonini qiziqarli va yorqin qilishga yordam beradi. **Qobiliyatlarni rivojlantirish**: talabalar ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish va jamoa bilan ishlash kabi ko‘nikmalarga ega bo‘lishadi. **Faollikni oshirish**: geymifikatsiya faol va raqobatbardosh muhit yaratadi.

Har ikkala konsepsiya ham ta’limda samaradorlikni oshirishga, talabalarga shaxsiy rivojlanish va o‘qishda yangi yo‘llarni izlashga imkon yaratadi.

STEM ta’limi (ilm, texnologiya, muhandislik, matematika): STEM ta’limi texnologiya va ilm-fan sohalariga qaratilgan ta’lim yo‘nalishidir. U talabalarni muammolarni hal qilish, analiz qilish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. STEM ta’limi - bu fanlar, texnologiyalar, muhandislik va matematika sohalarini o‘z ichiga oluvchi ta’lim yo‘nalishidir. STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) tushunchasi ingliz tilidagi ilm, texnologiya, muhandislik va matematika so‘zlarining bosh harflaridan kelib chiqqan. O‘zbekistonda STEM ta’limi zamonaviy ta’lim tizimiga qo‘shilgan va bu sohalardagi bilimlarni mukammallashtirish, yoshlarning ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida jadal rivojlanmoqda.

STEM ta’limiga ko‘p jihatdan ahamiyat berilgan. Masalan. Ilm (Science) - tabiiy fanlar, biologiya, ximiya, fizika va

geografiyani o‘z ichiga oladi. Texnologiya (Technology) - axborot texnologiyalari, kompyuter fanlari, internet va raqamli asboblar. Muhandislik (Engineering) - muhandislik va konstruksiya, robototexnika, mexatronika, energetika. Matematika (Mathematics) - algebra, geometriya, statistika va logika.

STEM ta’limi yoshlarning muammolarni yechishga, innovatsiyalar yaratishga va hayotning turli sohalarida qiyinchiliklarga yechim topishga tayyorlashga yo‘naltirilgan. O‘zbekistonda STEM ta’limining taraqqiyoti va ommaviylashuvi mamlakatning kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega, chunki bu sohalarda malakali mutaxassislar yetishmasligi ish o‘rinlari va iqtisodiy rivojlanishga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. STEM ta’limi talabalarga, ayniqsa, qiyin fanlar va murakkab muammolarni yechishda amaliy ko‘nikmalarni oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, yoshlar o‘rtasida fan va texnikaga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirish uchun turli tadbirlar, inovatsion loyihalar va ko‘rgazmalar o‘tkazilmoqda.

TEXNOLOGIK INNOVATSIYALAR

Texnologik innovatsiyalar (AR, VR). Augmentlangan va virtual reallik (AR, VR) texnologialarining joriy etilishi ta'limga yangi imkoniyatlar yaratishga imkon beradi. Bu usullar orqali talabalar virtual muhitda bilim olish va tajriba o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Texnologik innovatsiyalar - bu yangi texnologik yechimlarni yaratish va ularni ishlab chiqarishda, turli sohalarda tadbiq qilish jarayonidir. Bunday innovatsiyalar yangi texnik yoki texnologik usullar, yangilangan mahsulotlar yoki xizmatlar shaklida bo'lishi mumkin.

Texnologik innovatsiyalar bir qancha yo'nalishlarda ko'zga tashlanadi, jumladan. Yangi mahsulotlarni ishlab chiqarish - masalan, yangi turdagi elektron qurilmalar, robototexnika, biotexnologiya va shunga o'xshash sohalar. Yangi texnologiyalarni joriy qilish - internetni tezlashtirish, sun'iy intellekt, blokcheyn va boshqalar. Qulaylik va samaradorlikni oshirish - ishlab chiqarishda energiya tejash texnologiyalari, avtomatizatsiya va raqamlashtirishning yangi usullari. Texnologik innovatsiyalar iqtisodiyotni rivojlantirishga, hayot sifatiga yaxshilanishlarga, yangi ish o'rinlarini yaratishga yordam beradi. Shuningdek, bunday innovatsiyalar ishlab chiqarish jarayonini osonlashtirib, eng so'nggi ilm-fan yutuqlarini hayotga tadbiq etadi.

Ma'ruzalarni ijodiy va interaktiv usulda o'tkazish: Yangicha pedagogika usullari o'zgaruvchan va faol o'qitishni talab qiladi. Ma'ruzalar, seminarlar va treninglar interaktiv va zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilgan bo'ladi. Ma'ruzalarni ijodiy va interaktiv usulda o'tkazish - bu zamonaviy ta'limda o'z o'rnini topgan samarali usuldir. Bu usulda talabalar faol ishtirok etishadi, ularning qiziqishlari va ishtiyoqlari ortishiga xizmat qiladi. Ma'ruzalarda ijodiy va interaktiv elementlarni qo'shish,

ma’ruzani ruhiy va intelektual jihatdan yordamchi qilib, talabalarning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

Bu usulni amalga oshirish uchun quyidagi imkoniyatlardan foydalanish mumkin:

- gruhlarda ishlash. Talabalarni kichik gruppalarga bo‘lib, mavzu bo‘yicha muammolarni hal qilish, savollar berish va javob berishga undash. Bu interaktiv usul, talabalarning fikrlashini, ular o‘rtasidagi muhokamalarni kuchaytiradi;

- masalalar va krossvordlar. Talabalarga mavzuga oid masalalar yoki krossvordlar berish. Bu bilimlarni tekshirish va shu orqali o‘rganish jarayonini interaktiv qilishga yordam beradi;

- vizual vositalar. Slayd-shou, videolar, infografika, diagrammalardan foydalanish. Bu talabalarning ko‘rish va eshitish organlarini faollashtirib, bilimni mustahkamlashga yordam beradi;

- rolling o‘yinlar. Mavzuga mos rolling o‘yinlar tashkil qilish. Masalan, tarixiy voqealarni o‘ynash yoki muayyan professional vazifalarni ijro etish;

- savollar va bahslar. Ma’ruzadan so‘ng, talabalarni bahsga chaqirish. Buning uchun savollar berish yoki mavzuni bahs qilib muhokama qilish imkoniyatini berish kerak;

- texnologiyalardan foydalanish. Masalan, onlayn platformalar (Zoom, Google Classroom, Padlet) orqali interaktiv savol-javob sessiyalari o‘tkazish;

- ma’ruzalarni ranglar va tasvirlar bilan boyitish. Ma’ruza matnini rangli yoki taqdimot ko‘rinishida taqdim qilish, shu orqali ta’lim jarayonini yanada qiziqarli va vizual jihatdan yordamchi qilishi mumkin.

Shu yo‘llar bilan ma’ruzalar nafaqat ma’lumotni yetkazish, balki talabalarning fikrlash va interaktiv qatnashish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Yangi ta’lim usullari va innovatsiyalar olib keladigan imkoniyatlar ta’limning samaradorligini oshirish, talabalarning qiziqishini uyg‘otish va ularning shaxs va kasb rivojiga ta’sir qilishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Iqtisodiy va pedagogik resurslarni samarali ishlatish: Qarorlar talabalarning faolligi uchun zarur bo‘lgan materiallar va resurslarni taqdim etishda yordam beradi. Masalan, ta’lim muassasalarida kitobxonlik, dasturlar va onlayn platformalar orqali talabalarning mustaqil o‘qishlari uchun zamonaviy o‘quv materiallari bilan ta’minlash ta’lim sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ilm-fan va amaliyotga yo‘naltirish: Qabul qilingan qarorlar, ta’lim tizimini ilm-fan va amaliyotga yo‘naltirishga yordam berishi mumkin. Bu talabalarga nazariy bilimlar bilan birga amaliyotda qo‘llash, o‘z sohasida mutaxassis bo‘lish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni egallash imkonini yaratadi.

Ta’lim jarayonini monitoring qilish va baholash: Qarorlar talabalarning ta’limga bo‘lgan munosabatini tahlil qilish, ularning ishlash darajasini baholash va ehtiyojlariga moslashtirish uchun tizimli monitoring va baholash jarayonlarini tashkil qilishga yordam beradi. Bu, o‘z navbatida, ta’limning sifatini yaxshilashga yo‘naltirilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish imkoniyatini beradi.

Shu tarzda, talabalarning faolligi va ta’lim sifatini yaxshilash uchun qabul qilingan qarorlarning amalga oshirilishi o‘quv jarayonining yanada samarali bo‘lishini ta’minlaydi.

Iqtisodiy samaradorlik. Faol talabalar, o‘z navbatida, jamiyat va iqtisodiyotga ham katta hissa qo‘sha oladi. Ular turli ijtimoiy loyihalarda qatnashish, volontyorlik ishlariga yordam berish orqali jamiyatdagi ijtimoiy mas’uliyatni oshiradi. Shu bilan birga, ularning faolligi sog‘lom raqobat muhitini yaratadi va yangi ish imkoniyatlari uchun yo‘l ochadi. Talabalarning jamiyat va

iqtisodiyotga hissa qo‘shishi juda muhim va ularning faolligi jamiyatning taraqqiyotiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Talabalarning turli sohalardagi hissasi ularning bilim va mahoratlari orqali amalga oshadi. **Bu quyidagilarda ko‘rsatilgan.** Ilmiy va ta’limiy faoliyat - talabalar ilm-fan, muhandislik, tibbiyot, san’at va boshqa sohalarda izlanishlar olib borishadi. Ularning tadqiqotlari yangi g‘oyalar va innovatsiyalar bilan jamiyatni rivojlantirishga yordam beradi. Talabalar o‘z sohalaridagi ilmlarni tadqiqotlar va maqolalar orqali taratib, yangi bilimlarni olishga qodir bo‘ladilar. Ilmiy va ta’limiy faoliyat – bu insonning bilimlarini chuqurlashtirish va tarqatish, ilmiy izlanishlar olib borish, yangi aniq va gumanitar ilmlarda postifik natijalarga erishish, shuningdek, jamiyatga bilim va tajriba o‘rganishning turli shakllarini tatbiq etish faoliyatidir. Ilmiy va ta’limiy faoliyatning asosiy maqsadi - yangi bilimlarni olish va ularni keyinchalik ta’lim jarayonida yoki amaliyotda qo‘llashdir.

Ilmiy faoliyatning asosiy maqsad va vazifalari. Yangi bilimlarni yaratish - yangi nazariy va amaliy natijalarni topish, mavjud bilimlarni mukammallashtirish. Tajriba va eksperimentlar olib borish - qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan yangi usullar va metodikalarni ishlab chiqish. Ilmiy maqolalar va monografiyalar yaratish - ilmiy natijalarni xalqaro yoki mahalliy jurnallarda chop etish. Ilmiy tadqiqotlarni o‘tkazish - aniq fanlar yoki ijtimoiy fanlar bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish.

TA’LIMIY FAOLIYATNING ASOSIY MAQSAD VA VAZIFALARI

Ta’limiy faoliyatning asosiy maqsad va vazifalari. Kadrlar tayyorlash – kasbiy bilimga ega kadrlarni tayyorlash, mutaxassislarning malakasini oshirish. Ta’limning sifati - ta’lim tizimini samarali va barqaror qilish, ta’limdagi yangiliklar va metodikalarni kiritish. Ta’lim jarayonini takomillashtirish - ta’limning mavjud tizimlarini modernizatsiyalash, o‘quv materiallarini yaxshilash. Ilmiy va ta’limiy faoliyatning har ikki jihati jamiyatni rivojlantirishga, yangi texnologiyalarni tatbiq qilishga va mavjud muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan.

Innovatsiyalar va texnologiyalar. Talabalar zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar bilan tanish va ularni jamiyatga tatbiq etishda muhim rol o‘ynashadi. Masalan, studentlar startaplar yaratish orqali yangiliklar olib kirib, iqtisodiyotdagi raqobatni oshirishga hissa qo‘shishlari mumkin.

Ijtimoiy faoliyat. Talabalar jamiyatning ijtimoiy hayotida ham faol ishtirok etadilar. Ular volontyorlik, xayriya ishlari, ekologik tashabbuslar va boshqa ijtimoiy faoliyatlarda ishtirok etib, yordamga muhtoj odamlarga yordam berishadi va jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal qilishda muhim rol o‘ynashadi.

Talabalarning iqtisodiy hissasi. Talabalar o‘zlari ishlagan va yoki stajirovka o‘tgan tashkilotlariga qo‘shadigan hissa orqali iqtisodiyotga ta’sir ko‘rsatadilar. Ular xizmat ko‘rsatish, tovarlar ishlab chiqarish yoki tadqiqotlar olib borish orqali iqtisodiy jarayonlarni yaxshilashga yordam beradilar.

Talabalarning kasbiy o‘sishi. Talabalar oliy ta’lim muassasalarini tamomlaganidan so‘ng, o‘z sohalarida mutaxassis sifatida ishlashadi. Bu esa jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojiga, yangi kadrlar tayyorlashga va tadbirkorlikning o‘sishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Talabalarning faoliyati jamiyatning turli sohalarida yangi g‘oyalar, innovatsiyalar va yechimlar olib kelishi bilan, jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Ta’lim muassasalarining rivoji. Ta’lim muassasalarining rivoji - bu mamlakatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan jarayon. Bu rivojlanish bir necha omillarga bog‘liq, ulardan ayrimlari:

Moliyalashtirish va infratuzilma. Ta’lim muassasalarining rivoji uchun davlatning va xususiy sektorning moliyalashtirishga e’tibori katta ahamiyatga ega. Zamonaviy ta’lim muassasalarini qurish va ularni ishlatish uchun infratuzilmani yaxshilash talab etiladi.

Yangi ta’lim texnologiyalari. Modern ta’lim usullari, distansion ta’lim, internet platforma va interaktiv o‘qitish sistemalari ta’lim jarayonini jadal rivojlantirishga yordam beradi. Bu talabalarga yangi ma’lumotlarni tez va samarali o‘zlashtirish imkonini beradi.

Huquqiy va institutsional asoslar. Ta’lim muassasalarining rivoji uchun huquqiy tizim va qonunchilikning mukammal bo‘lishi muhim. Ular ta’limning sifati va ta’lim muassasalarining boshqaruvini yaxshilashga xizmat qiladi.

Ta’lim sifati va kadrlar tayyorlash. Kadrlarning malakalari va ularning zamon talablariga javob berish imkoniyatlari universitetlarning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Kadrlarning yuqori kvalifikatsiyasi va innovatsion g‘oyalarning tadbiqi ta’lim muassasalarining global raqobatdoshligini oshiradi.

Globalizatsiya va xalqaro hamkorlik. Zamonaviy universitetlar ko‘plab xalqaro hamkorlik va aloqalarni o‘rnatishadi. Bu, o‘z navbatida, talabalar va ustozlar uchun yangi imkoniyatlar

yaratadi. Shuningdek, xalqaro aloqalar ta’lim sifati va uning rivojiga ta’sir ko‘rsatadi.

Ta’lim sohasida innovatsiyalar. Yangicha o‘qitish metodikasi, innovatsion loyihalar va ilmiy tadqiqotlar universitetlarning dunyo miqyosidagi mavqeini mustahkamlaydi. Yangi ilmiy ishlanmalar va texnologiyalarni tadbiq qilish ta’limni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Talabalarning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati. Talabalarning nafaqat ta’lim olishini, balki ularning ijtimoiy va iqtisodiy faoliyatini ham targ‘ib qiladi. Bu talabalarning jamiyatga foyda keltirishini ta’minlaydi. Ta’lim muassasalarining rivoji faqat mamlakatning intellektual salohiyatini oshirib qolmay, balki uning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishida ham katta rol o‘ynaydi. Talabalarning faolligi ta’lim muassasalarining sifatiga ta’sir ko‘rsatadi. Agar talabalar faol qatnashsa, o‘quv dasturlari va pedagogik usullar yangilanishi, innovatsion ishlanmalar paydo bo‘lishi mumkin.

Huquq va mas’uliyat tushunchasi. Faol talabalar o‘z huquq va mas’uliyatlarini tushunadi va shunga ko‘ra, o‘zlariga va atrofdagilarga nisbatan odil va mas’uliyatli munosabatda bo‘lishni o‘rganadilar. Bu ularni ham ijtimoiy, ham shaxsiy jihatdan rivojlantiradi. Talabalar o‘z huquq va mas’uliyatlarini tushunish, oliy ta’lim tizimidagi muhim aspektlardan biridir. Bu, talabalarning o‘zlariga yarakli bo‘lgan imkoniyatlardan foydalanishga, shuningdek, o‘z vazifalarini bajarishga yordam beradi.

Talabalarning asosiy huquqlari va mas’uliyatlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi. Huquqlar. Ta’lim olish huquqi: talabalar ta’lim muassasasidan sifatli ta’lim olishga, turli kurslar va resurslarga kirish huquqiga ega. Tadqiqot va ijodiy faoliyatga qatnashish huquqi: talabalar tadqiqotlar o‘tkazish, loyihalarni ishlab chiqish va ijodiy ishlar bilan shug‘ullanish huquqiga ega.

Shaxsiy xuquqlar: talabalar o‘z shaxsiy hayoti va sha’niga ehtiyot qilinishini talab qilishga haqli. Ular biror turdagi yomon muomalaga va diskriminatsiyaga yo‘l qo‘ymaslikka huquqli. Fikr bildirish huquqi: talabalar ta’lim muassasasi, oliy ta’lim tizimi va boshqa mas’alarga oid o‘z fikrlari va takliflarini bildirish huquqiga ega. Ta’lim muassasasi bilan munosabatlar: talabalar ta’lim olish bilan bog‘liq barcha muhim qarorlarga qatnashish huquqiga ega.

Mas’uliyatlar. O‘qish va ijtimoiy faoliyat: talabalar o‘qishga intilishlari, shuningdek, ta’lim muassasasining talablariga rioya qilishlari kerak. Bu, darslarga mavjud bo‘lish, topshiriqlarni o‘z vaqtida bajarish va professorlar bilan hamkorlik qilishni o‘z ichiga oladi. Professionallik va axloq: talabalar o‘qishda professionallikni saqlashlari, va o‘qitish jarayonida ham axloqiy me’yorlarga rioya qilishlari muhimdir. Javobgarlik: talabalar o‘z harakatlari uchun javobgarlikni his qilishlari, o‘qishga oid talablar va qoidalarga qat’iy amal qilishlari zarur. Jamoaviy faoliyat va munosabatlar: talabalar jamoada ishlash, o‘zaro hamkorlik qilish va boshqa talabalar bilan munosabatlarda hurmat va inqirozlarga yo‘l qo‘ymaslik kerak. Bu huquqlar va mas’uliyatlar talabalarga ta’lim olish jarayonida erkinlik va mas’uliyatni muvozanatlashtirishga yordam beradi. Ular o‘quv jarayonini to‘g‘ri yo‘nalishda tashkil etish uchun muhimdir.

Zamonaviy ta’limning talablari. Qozog‘iston va O‘zbekistonda kabi davlatlarda ta’lim tizimi tez o‘zgarmoqda. Yangilangan ta’lim tizimi talabalardan faol ishtirok etishni talab qiladi, chunki bunday ta’limda an’anaviy darslarning o‘rnida interaktiv va amaliy o‘qitish usullari ko‘proq qo‘llaniladi. Zamonaviy ta’limning talablari turli omillarga asoslanib, ta’lim sifatini oshirish, oqibatlarni yaxshilash va umumiy ta'lim jarayonini zamonaviy talablarga moslashtirishga qaratilgan. **Bu talablar quyidagilardan iborat bo‘lishi mumkin.**

Shaxsiylashtirilgan ta’lim. Har bir talabaning individual ehtiyojlariga muvofiq ta’lim berish muhim. Bu, talabalarning qiziqishlari va qobiliyatlariga asoslangan o‘qitishni, murabbiylar bilan yaqin aloqa va yuklamalarni nazarda tutadi.

Interaktivlik va texnologik vositalar. Zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan, ayniqsa, internet, onlayn platformalar va multimediya vositalaridan foydalanish talab etiladi. Bu o‘qish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Interaktivlik va texnologik vositalar hayotimizga keskin o‘zgarishlar kiritib, bilim olish, ishlash va hayotni tushunish usullarini qayta shakllantirdi. Interaktivlikning asosiy xususiyati - odamlar va texnologiyalar o‘rtasidagi o‘zaro aloqa. Bu fikrlash, o‘zgarish va faol ishtirok etishni rag‘batlantiradi. Texnologik vositalar esa interaktivlikni amalga oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Interaktivlik. O‘zaro aloqa: ko‘plab interaktiv platformalar (masalan, videokonferensiyalar, onlayn ta’lim, interaktiv o‘yinlar) odamlarni bir-biri bilan aloqaga kirishishga yordam beradi. Haqiqiy vaqtda harakatlar: talabalar yoki ishchilar interaktiv kontent bilan ishlashganda ularning harakatlari va reaksiyalari tizimga o‘zgarishlar kiritishi mumkin.

Texnologik vositalar. Smartfonlar va planshetlar: ushbu qurilmalar insonlarning kundalik hayotida asosiy interaktiv vositaga aylandi. Ularning yordamida har qanday ma’lumotga kirishish, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish va turli xil xizmatlardan foydalanish mumkin. Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR): bu texnologiyalar interaktivlikni yangi bosqichga olib chiqdi. Masalan, VR tajribalarida insonlar butunlay yangi olamlar bilan tanishishlari mumkin. Interaktiv ekranlar: ushbu ekranlar axborotni real vaqtda ko‘rsatish va qayd qilish imkonini beradi. Ular, ayniqsa, ta’lim va ma’rifiy ishlarda keng qo‘llaniladi. Ta’limda interaktivlik. Onlayn kurslar va vebinarlar: Talabalar va

talabalar o‘qishda faol ishtirok etishlari uchun platformalarda video, testlar va forumlar orqali interaktivlik o‘rnatilgan. Pedagog va talaba o‘rtasidagi o‘zaro munosabat: Texnologik vositalar pedagoglarga talabalar bilan onlayj muhokama, testlar va guruhli ishlar orqali faol munosabat o‘rnatish imkonini beradi. Texnologik vositalar va interaktivlik hozirgi kunda ko‘p sohalarda - ta’limda, ishda, sportda va hatto ko‘ngilochar sohaga o‘z ta’sirini ko‘rsatmoqda.

TANQIDIY VA IJODIY FIKRLASH

Tanqidiy va ijodiy fikrlash. Zamonaviy ta’limda talabalardan faqatgina ma’lumotni o‘rganish emas, balki ularni tahlil qilish, yangi ideylar yaratish va yordamchi qarorlar qabul qilish talab qilinadi. Tanqidiy va ijodiy fikrlash - bu insonning aqliy faoliyatining muhim jihatlaridir, ularning har biri o‘zgacha va bir-birini to‘ldiradigan xususiyatlarga ega. Tanqidiy fikrlash - bu ma’lumot va dalillarni baholash, mantiqiy va asoslangan xulosalar chiqarish jarayonidir. Tanqidiy fikrlash insonga yangi ma’lumotlarga e’tibor bilan qarash, xato fikrlardan xoli bo‘lish va mantiqiy xatolarni aniqlash imkonini beradi.

Tanqidiy fikrlash shunday savollarni berishni talab qiladi. Bu ma’lumot to‘g‘rimi? Qaysi dalillar aniq va ishonchli? Bu xulosa qanday sabablarga asoslangan? Har qanday hujjat, manba yoki fikrlarning kamchiliklari qanday?

Ijodiy fikrlash esa yangi g‘oyalar, yechimlar va yangicha qarashlar paydo qilishga qaratilgan. Bu fikrlash turi insonga moslashuvchanlik, yangi yuzlarni ko‘rish va kelajakdagi imkoniyatlardan foydalanishga yordam beradi. Ijodiy fikrlashda inson: tanaffus qilmay, yangi, odatdan tashqari fikrlarni yozishga harakat qiladi; har qanday muammoga bir nechta turli yechimlar topishga intiladi hamda boshqalarning g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlash va ulardan ilhom olishga harakat qiladi. Ushbu ikki turdagi fikrlashni birlashtirish, odamga keng ko‘lamda to‘g‘ri qarorlar qabul qilish, muammolarni hal qilish va yangicha va amaliy fikrlar yaratish imkonini beradi.

Qobiliyatlarni rivojlantirish: Zamonaviy ta’lim jarayonida muammolarni hal qilish qobiliyatlari, jamoaviy ishlash, liderlik va ijtimoiy ko‘nikmalar rivojlantiriladi. Qobiliyatlarni rivojlantirish - bu insonning imkoniyatlarini, iste’dodlarini va salohiyatlarini samarali foydalanish uchun turli xil usullar, mashqlar va

strategiyalar orqali ularni yaxshilash jarayoni. Qobiliyatlarni rivojlantirishning asosiy maqsadi insonning shaxsiy va professional hayotida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan barcha salohiyatlarni oshirishdir.

Qobiliyatlarni rivojlantirish uchun quyidagi ba’zi usullar va ko‘nikmalarni olib chiqish mumkin. Ma’lumotni oshirish: yangi bilimlar olish, kitoblar o‘qish, onlayn kurslarda qatnashish. Bunda har bir yangi ma’lumot insonning aqlini kengaytirishga yordam beradi. Mashq qilish. Qobiliyatlarni amaliy jixatdan rivojlantirish uchun ularni muntazam mashq qilish kerak. Bu shaxsiy va professional sohalarda muvaffaqiyatga erishishning kaliti bo‘lishi mumkin. Kritik fikrlash va tahlil qilish: o‘z ishingizni va harakatlaringizni baholash, xatolarni tahlil qilish va ulardan o‘rganish qobiliyatni rivojlantirishga yordam beradi. Samarali vaqtni boshqarish: vaqtni samarali taqsimlash, kundagi asosiy vazifalarga e’tibor qaratish, ortiqcha diqqatni tarqatmaydigan muammolardan qochish. Motivatsiya va maqsad qo‘yish: aniq maqsadlar qo‘yish va ularga erishish uchun muntazam ishlash qobiliyatlarni rivojlantirishga katta ta’sir ko‘rsatadi. Emotsional intelligentlik: boshqalar bilan muammolarni hal qilish, o‘z his-tuyg‘ularini tushunish va ularga moslashish qobiliyatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

O‘qitish va o‘rganish usullari. Audiovizual vositalar, video darslar, simulyatsiya va o‘yinlar kabi zamonaviy o‘qitish metodlari joriy etiladi. Bu, o‘qish jarayonini yorqin va samarali qilishga yordam beradi. O‘qitish va o‘rganish usullari turlicha bo‘lib, har bir insonning individual xususiyatlariga, qiziqishlariga va ehtiyojlariga qarab moslashadi. Quyidagi usullardan foydalanish o‘qitish va o‘rganish jarayonini **samarali qilishi mumkin:**

- tanqidiy o‘rganish. Tanqidiy o‘rganishda talaba materialni faqat qabul qilib qo‘ymay, balki uni tahlil qiladi, savollar tug‘diradi

va fikr yuritadi. Bu usul o‘rganilayotgan ma’lumotga mukammal tushunishni ta’minlaydi;

- interaktiv usullar. Talabalarga turli interaktiv faoliyatlar, debatlar yoki guruh ishlarini o‘tkazish ularning fikrlash qobiliyatlarini oshiradi va yaxshi eslatishga yordam beradi;

- vizualizatsiya. Grafikalar, diagrammalar, yoki video materiallar orqali o‘rganish mazmunini aniqlashtirish va vizual tushunishni osonlashtiradi. Vizual materiallar mozgga yaxshi kirib boradi va ma’lumotni eslashga yordam beradi;

- har bir talaba uchun individuallashgan yondashuv. Har bir inson o‘rganishni o‘z uslubiga qarab samaraliroq qabul qiladi. Masalan, ba’zi odamlar uchun vizual usullar, boshqalar uchun audio yoki amaliy ishlov berish effektiv bo‘lishi mumkin;

- qayta ko‘rish va takrorlash. Tarmoqli o‘rganishda, materialni qayta-qayta ko‘rish va takrorlash yordamida bilim mustahkamlashadi. Buning uchun testlar, kvizlar yoki o‘z-o‘zini baholash usullaridan foydalanish mumkin;

- keyingi tayyorgarlik usullari (Pre-learning). O‘qish jarayoniga kirishishdan avval, talabalarga zaruriy asosiy ma’lumotlarni olishlari uchun qo‘shimcha manbalarni berib, ularni tayyorlash. Bu usul esa o‘rganishni osonlashtiradi;

- har qachon va har qanday vaqtda o‘rganish. Uzoq muddatli yodlash uchun mikrodozalalar yoki kichik o‘qish sessiyalari samarali bo‘lishi mumkin. Bu turdagi o‘rganish har kunigi qadamlar bilan amalga oshiriladi;

- tashqi omillar va muhit. O‘qitish va o‘rganishda atrof muhit ham muhim ahamiyatga ega. Xalqaro sessiyalar, mahalliy mutaxassislar bilan muloqot qilish, ma’rifiy konferensiyalar o‘tkazish o‘rganish samaradorligini oshiradi.

Bu usullar har xil holatlarga va talabalarning ehtiyojlariga muvofiq tarzda moslashtirilishi kerak.

Ta’limda global yondashuv:. Zamonaviy ta’limda global fikrlash, interkultural aloqalar va xalqaro bilimlarni qo‘llash muhim. Talabalarga turli mamlakatlar va madaniyatlar haqida bilimlar berish, ularning dunyoning turli jabhalariga nisbatan mantiqiy va samarali yondashishini ta’minlaydi. Ta’limda global yondashuv - bu turli mamlakatlar va madaniyatlardagi ta’lim tizimlari, yo‘nalishlar va prinsiplarining o‘zaro integratsiyasini ko‘zda tutadigan yondashuvdir. Bu yondashuvning maqsadi - insonlarga umumiy va xalqaro ko‘nikmalar, bilimlar va qadriyatlarni ta’minlashdir.

Ushbu yondashuvning bir nechta asosiy jihatlarini ko‘rib chiqish mumkin:

- ta’limda integratsiya va multikulturalizm. Global ta’limning maqsadi turli madaniyatlar va tillarning o‘zaro tushunishini ta’minlashdir. Bu ta’lim jarayonida turli xalqlarning qadriyatlarini, tarixini va o‘zaro muloqotini o‘rganishga yordam beradi;

- yangiliklar va texnologiyalar. Global ta’limda zamonaviy texnologiyalar va internet xizmatlari keng qo‘llanilmoqda. Bu, talabalarga va pedagoglarga ma’lumotlarni jahon miqyosida tez va oson topish imkonini beradi. Vebinarlar, onlayn kurslar, videodarsliklar va digital platformada ta’lim berish shunga misol bo‘la oladi;

- internatsional ta’lim standartlari. Bugungi kunda ko‘pgina mamlakatlar ta’lim standartlarini birlashtirishga harakat qilmoqda. Masalan, PIZA (OECD) testi yoki Bakalavr va Magistratura ta’lim tizimlari (Evropa, Amerika va boshqa davlatlardagi) global tahsilni standartlashtirishga qaratilgan tashabbuslardan biridir;

- ta’limning barqarorlik va ijtimoiy masullikni hisobga olish. Global ta’limda ekologiya, ijtimoiy adolat, inson huquqlari va barqaror rivojlanish masalalariga ham e’tibor beriladi. Bu ta’lim

jarayonida ta’lim oluvchilarga faqatgina fan va nazariy bilimlar, balki ijtimoiy mas’uliyat va etik qoidalar ham o‘rgatiladi;

- ta’limga kirish imkoniyatlarini kengaytirish. Global yondashuv mamlakatlarning ta’lim sohasidagi tengsizliklarni kamaytirishga yordam beradi. Bunda, jismoniy imkoniyati cheklangan, kam ta’minlangan va yetakchi ta’lim tizimlariga ega bo‘lmagan mamlakatlardagi odamlarga ham ta’lim imkoniyatlarini ta’minlash maqsad qilinadi.

Ushbu prinsiplar va yondashuvlar global ta’limning zamonaviy va kelajakka yo‘naltirilgan nuqtai nazarini tashkil etadi.

Ta’lim jarayonida mehnat bozori talablari. Zamonaviy ta’lim, mehnat bozoriga mos ravishda talabalarga zarur bilim va ko‘nikmalarni olish imkoniyatini yaratishga qaratilgan. Bu professional ko‘nikmalar, innovatsiyalar va texnologik yutuqlarga asoslangan bo‘lishi kerak. Ta’lim jarayonida mehnat bozori talablari - bu ish beruvchilarning talablari va ehtiyojlariga muvofiq kadrlarni tayyorlash, ya’ni o‘quv dasturlari va ta’lim formalarini ishlab chiqish va ularni amalga oshirish. Zamonaviy mehnat bozori talablari tez o‘zgaradi, shuning uchun ta’lim tizimi ham bir qator yo‘nalishlarda moslashuvchan bo‘lishi kerak.

Mehnat bozori talablariga mos ta’lim jarayonining muhim aspektlaridan ba’zilari:

- kasbiy kompetensiyalar va mahorati. Mehnat bozorida faoliyat yuritish uchun zarur bo‘lgan kasbiy malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish. Bu esa mutaxassislarning eng zamonaviy texnik va professional bilimlar bilan ta’minlanishini talab qiladi;

- ishlash uchun zarur bo‘lgan muloqot ko‘nikmalari. Kommunikatsiya, jamoada ishlash, muammolarni hal qilish kabi ijtimoiy va shaxsiy ko‘nikmalarni shakllantirish. Bu ko‘nikmalar

ish joyida juda muhim, chunki ular ishchi va ish beruvchi o‘rtasidagi samarali aloqa va ishlashni ta’minlaydi;

- yangi texnologiyalarga moslashish. Innovatsiyalar va raqamli texnologiyalar tez rivojlanib bormoqda. Shuning uchun ta’lim jarayonida yangi texnologik vositalarni, dasturlarni, va platformalarni o‘rganishga ahamiyat berilishi kerak;

- mehnat bozori tahlili. Oqibatda, ta’lim tizimi ish beruvchilarning talablariga moslashish uchun qanday sohalarda kadrlarga ehtiyoj katta ekanligini tahlil qilish kerak. Shu tariqa, ta’lim muassasalari o‘z kurslarini va dasturlarini modernizatsiya qilishi mumkin;

- amaliy tajriba. Nazariya bilan birga amaliy tajriba ham ahamiyatga ega. Bu talabalarga real ish joylarida ishlash imkoniyatini berish, ularning kasbiy tajribasini oshirishga yordam beradi.

Shu bilan birga, ta’lim jarayonida mehnat bozori talablariga javob beruvchi davriy ta’lim shakllari, stajirovka va ishlab chiqarish treninglari ham juda muhim hisoblanadi.

Ustuvorliklar va malaka. Ta’lim jarayonida ustuvorliklarga ega bo‘lish va malakaga ega bo‘lgan mutaxassislarni tayyorlash. Bu talabalarning ishlashga tayyorligini oshirish, ularni turli sohalarda raqobatga kirishishga yordam beradi. Ustuvorliklar va malaka - bu iborada, asosan, shaxsning muvaffaqiyatli faoliyat uchun zarur bo‘lgan bir qator omillarga ishora qilinmoqda. Ustuvorliklar odamning asosiy maqsadlarini aniqlash, ularga erishish uchun eng muhim bo‘lgan vazifalarni belgilash, shunga asosan harakat qilish kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi. Malaka esa shaxsning o‘z sohasidagi bilim, ko‘nikma va tajribaga asoslangan kasbiy yoki hayotdagi saviyasini anglatadi.

Bu ikki tushuncha bir-biri bilan chambarchas bog‘langan. Agar siz ustuvorliklaringizni to‘g‘ri belgilash va ularga intilishda

malaka bilan o‘zingizni yordam bersangiz, muvaffaqiyatga erishishingiz osonlashadi. Masalan, hayotdagi muhim qarorlarni qabul qilishda, o‘z malaka va qudratingizni baholash muhim, chunki bu shunchaki yaxshi ko‘nikmalarni qo‘llashdan tashqari, hamma narsani to‘g‘ri va maqsadga muvofiq amalga oshirishga yordam beradi.

Zamonaviy ta’limning talablari, asosan, jamiyat va bozorning talablariga, texnologiyaning rivojlanish darajasiga va ijtimoiy ehtiyojlarga moslashib, ta’limning faol va samarali bo‘lishini ta’minlaydi. Zamonaviy ta’lim tizimi talabalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ta’minlashda katta ahamiyatga ega. Bunga qator omillar ta’sir ko‘rsatadi, ular talabalarga na faqat bilim olish, balki ularning shaxs sifatida o‘sishlariga ham yordam beradi. Quyidagi yo‘nalishlar orqali zamonaviy ta’lim tizimi talabalarning rivojlanishini ta’minlaydi.

INTERAKTIV VA AMALIY O‘QITISH USULLARI

Interaktiv va amaliy o‘qitish usullari. Zamonaviy ta’lim tizimi ko‘pincha klassik leksiyalar o‘rniga interaktiv usullarni, laboratoriya va amaliy mashg‘ulotlarni, gruppalarda ishlash va muammolarni hal qilishni qamrab oladi. Bu talabalarga muammolarga turlicha yondashishni, kreativ fikrlashni va jamoada ishlashni o‘rgatadi. Interaktiv va amaliy o‘qitish usullari zamonaviy ta’limda muhim rol o‘ynaydi, chunki ular talaba va pedagog o‘rtasidagi faol aloqa, hamkorlik va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu usullar, o‘quv jarayonini jonli, qiziqarli va samarali qilish uchun qo‘llaniladi. Interaktiv usullar – bu talabalarga faol qatnashish imkonini beradigan o‘qitish usullaridir. Ular oqish jarayonida ishlashni, bahslar o‘tkazishni, savollar berishni va yangi bilimlarni amalda sinashni o‘z ichiga oladi. Interaktiv usullar - bu ta’limda va ishda hamkorlikni, shoshilinchlashtirishni va amaliyotda samaradorlikni oshirishga yordam beradigan usullardir. Ularni turli sohalarda, masalan, ta’lim, treninglar, ishlab chiqarish jarayonlarida, marketingda va boshqa faoliyatlarda qo‘llash mumkin.

Interaktiv usullarga ba’zi misollar. Guruhlik muhokamalar. Mazkur usulda ishtirokchilar birgalikda muhokama olib boradi, fikrlarni almashadi va yordamchi savollar orqali muhokamalarni chuqurlashtiradi. Guruhlik muhokamalar - bu katta yoki kichik guruhlar orasida fikrlash va bahslashish orqali ma’lumotlarni almashish, masalalarni muhokama qilish va ijobiy qarorlarga kelish jarayoni. Guruhlik muhokamalar turli xil sohalarda, jumladan, ta’lim, ish joyi, ijtimoiy masalalar va boshqa ko‘plab sohalarda o‘tkaziladi. Bu turdagi muhokamalarda, odatda, har bir ishtirokchi o‘z fikrlarini aytadi va birgalikda to‘g‘ri yoki samarali yechim topishga harakat qilishadi.

Guruhlik muhokamalarning maqsadi. Odamlarning turli xil fikrlarini tinglash va ularni bir-biridan o‘rganish. Mavzuni birjahi yoki keng ko‘lamda muhokama qilish. Mavjud muammolarga ijobiy yechimlar topish. Guruhlik muhokamalarning turlari. Interaktiv muhokamalar - ishtirokchilar o‘rtasida erkin va aniq bir mavzuda fikr almashish. Davlat yoki korporativ muhokamalar - qaror qabul qilish, siyosatlar, strategiyalar haqida fikrlash. Ma’rifiy muhokamalar - ta’lim jarayonida talabalar yoki talabalarning birgalikda o‘rganish va tajriba almashish. Guruhlik muhokamalarda ishtirok etishda har kimning fikri qimmatli, shuning uchun ijobiy munosabatda bo‘lish, boshqalarni tinglash va o‘z fikringizni ishonch bilan bayon qilish muhimdir.

Rolli o‘yinlar (Role-playing). Talabalarga turli rollar berilib, muayyan holatda xulq atvorini ko‘rsatish kerak bo‘ladi. Bu usul kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishda samarali. Bu o‘yinlarda ishtirokchilar turli xil vaziyatlarda o‘ziga xos rollarni bajarishadi. Bu usul ishonchni oshirish, muammolarni hal qilish, hamkorlikni ta’minlashda yordam beradi. "Rolli o‘yinlar" deb atalgan o‘yinlar odatda odamlar o‘rtasida jonli va interaktiv rollarni bajarishga asoslangan. Bular shunchaki tasavvur qilishni yoki janrga asoslangan o‘zgarishlarni ham o‘z ichiga olishi mumkin. Ushbu turdagi o‘yinlar ko‘pincha "RPG" (Role-Playing Games — Rolli o‘yinlar) deb ataladi, ularda ishtirokchilar muayyan personajlarni qo‘llab-quvvatlab, ularning hayoti, munosabatlari, maqsadlari va muammolariga ko‘maklashadilar.

Agar turli rolli o‘yinlar qiziqtirayotgan bo‘lsa, quyidagi janrlar va o‘yinlarni ko‘rib chiqishni tavsiya qilaman:

Klassik RPG (Rolli o‘yinlar). The Witcher 3: Wild Hunt – bu o‘yin juda mukammal yozilgan tarixga va qahramonga ega. Geroy, Geralt, o‘ziga xos qobiliyatlar va qarorlarni qabul qilish imkoniyatiga ega, bu esa o‘yinning syujetiga ta’sir qiladi. The Elder

Scrolls V: Skyrim – e rkin dunyo, bir qator janrlar va maxsus missiyalar bilan, siz o‘z personajingizni yaratishingiz va uni rivojlantirishingiz mumkin. Divinity: Original Sin 2 - bunda urushlardagi taktikani, qahramonlar va hikoyani o‘zgartirish uchun har xil qarorlarni qabul qilishingiz kerak.

Onlayn rolli o‘yinlar (MMORPG). World of Warcraft – Bunda sizning personajingiz dunyodagi boshqa o‘yinchilar bilan o‘ynashadi. Ushbu o‘yinda ham jonli janglar, ham keng tarixi bor. Final Fantasy XIV – dunyodagi eng mashhur MMORPGlardan biri bo‘lib, ko‘plab yangi qo‘shilgan yoki o‘zgargan mazmunlar va epik tarixlarga ega. Guild Wars 2 – bu o‘yinda ham juda keng va o‘zgaruvchan dunyo bo‘lib, har bir o‘yinchi uchun yangi kutilgan harakatlarni yoki voqealarni topish mumkin.

Aksion va Ochinlar. Red Dead Redemption 2 **–** bunda 19-asrning Amerikalik o‘tkazishlaridagi shaxsiy hayotga oid jarayonlar, arboblar va jangovar harakatlar o‘rtasida giyohvandlik yoki yangiliklar bor. Cyberpunk 2077 – bu o‘yinda texnologik kelajak va shaxsiy qarorlar o‘yinning natijasini o‘zgartirishga ta’sir qiladi. Mass Effect Series – interaktiv rolli o‘yinlar orasida janrning klassiklaridan biri, u yerda g‘aroyib personajlar va katta syujetga ega.

Tabiiy simulyatorlar. The Sims Series – ushbu o‘yinlardagi asosiy maqsad – shaxsiy hayotni boshqarish va turmush shartlarini kuzatish. Stardew Valley **–** fermerlik, shaxsning hayoti va insonlar bilan aloqalarga yo‘naltirilgan o‘yin. Tanlangan rolli o‘yinlar. Dungeons & Dragons (nastol o‘yini) – Bu – bugungi kundagi ommabop rolli o‘yinlarning asosiy asosi. Tashqi dunyo, fantastik elementlar va shaxslarning shaxsga xos kudratlari sizga ayniqsa xursandchilik beradi. Kartinalar yoki Strategiya RPG. XCOM 2 – Bu o‘yin janglarda qaror qabul qilishga asoslangan, strategik yoki taktik g‘oyalar bilan o‘ynashingiz mumkin. Fire Emblem: Three

Houses – Bunda ham shaxsiy rollar va hayotning shaxsga yo‘naltirilgan tasviri bor.

Interaktiv rolli o‘yinlar. Tales of Series (masalan, "Tales of Vesperia") – Bu o‘yinlar yangilangan personajlarni, o‘sha dunyoning janglarini yoki muammolarini kuchaytirishga yordam beradi.

Bu janrlarda siz katta jahonni kashf qilish, shaxsiy personajlar yaratish, sizning qarorlaringizga asoslangan tarixni kuzatish yoki strategiyalaringizni ishlatish orqali juda ko‘p qiziqarli va interaktiv tajribaga ega bo‘lishingiz mumkin. Shuningdek, rolli o‘yinlarga boshqa turdagi o‘yinlar ham kirishi mumkin, misol uchun, "simulyatorlar" yoki "interaktiv kino" formatidagi o‘yinlar, bu yerda xatti-harakatlar va qarorlar shaxsning hayotiga ta’sir ko‘rsatadi.

Simulyatsiyalar. Real vaziyatlarning kompyuter orqali yoki boshqa interaktiv usullar orqali imitatsiya qilish. Bu, ayniqsa, ta’lim va ishlab chiqarishda xavfsizlik va murakkab vaziyatlarni trenajerlar orqali amalga oshirishda samarali. Simulyatsiyalar - virtual muhit yoki kompyuter dasturlari orqali voqeaning real xolatini musimulyatsiya qilib, talabalarga amaliy tajriba o‘tkazishga imkoniyat yaratiladi. Simulyatsiyalar — bu real hayotdagi turli jarayonlar yoki tizimlarni kompyuter orqali takrorlash, ya’ni modellashtirish jarayoni. Bu usul ko‘p sohalarda, masalan, fizika, iqtisodiyot, muhandislik, tibbiyot va boshqalarda qo‘llaniladi. Simulyatsiya orqali turli holatlar va ularning natijalarini oldindan prognoz qilish mumkin, bu esa voqealarni yaxshiroq tushunish va qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Simulyatsiyalarning ba’zi turlari. Matematik simulyatsiyalar - masalan, iqtisodiyot tizimlarining matematik modellari. Kompyuter grafikasini simulyatsiyalash - turli ob’ektlarning harakati va tashqi ko‘rinishini modellashtirish. Injenerlik

simulyatsiyalari - mashina yoki qurilmaning ishlashini kompyuterda test qilish. Biologiyaviy simulyatsiyalar - organizmlar yoki ekosistemalarni modellashtirish. Simulyatsiyalarning foydasi shundaki, ular tavakkal qilishni kamaytirib, turli ssenariylarni tadqiq qilish imkonini beradi.

Keys-stadiylar. Olib boriladigan ish yoki xronologik voqealarga asoslangan holatlarni ko‘rib chiqish. Ishtirokchilar nazariy bilimni amaliyotga tatbiq etishni o‘rganishadi. "Keys-stadiy" (angl. "Case study") - bu muayyan bir holat yoki holatlarni tahlil qilish va ularga asoslangan o‘rganishni anglatadi. Keys-stadiylar shunchaki tadqiqotning bir shakli bo‘lib, turli sohalarda, masalan, biznes, marketing, ta’lim, tibbiyot va boshqalarda qo‘llaniladi. O‘zbekistonda keys-stadiylar ko‘pincha mahalliy bizneslar va ularning bozordagi raqobatdoshligi, muammolarni hal qilish usullari yoki turli sohalardagi tajribalarni tadqiq qilish uchun ishlatiladi. Shuningdek, tadqiqotlar va seminarlarda ham keys-stadiylar bilan tanishtiriladi. Keys-stadiylardan foydalanishning maqsadi, odamlarga haqiqiy holatlarning misollari orqali yangi bilimlar berish va muammolarga yechim topish usullarini ko‘rsatishdir.

Testlar va viktorinalar. Ta’lim yoki ish o‘rganish jarayonida bilimni tekshirish uchun interaktiv testlar va viktorinalar qo‘llanilishi mumkin. Testlar va viktorinalar - bu interaktiv o‘yinlar yoki bahslar bo‘lib, odatda ishtirokchilarning bilimlari, qobiliyatlari va erungliklarini tekshirish uchun ishlatiladi. Viktorina ko‘pincha aniq savollarga to‘g‘ri javob berishga asoslangan bo‘lsa, testlar har xil temalarda va savollar formatlarida bo‘lishi mumkin. Testlar va viktorinalar turli maqsadlarda, shu jumladan, bilim yoki yumor testi, shaxsga xos xususiyatlar, yoki shunga o‘xshash o‘yinlar bo‘lishi mumkin. Agar ta’lim uchun test yoki viktorina kerak bo‘lsa, unda turli fanlar, mavzular va o‘quv materiallari bo‘yicha testlar yaratish mumkin.

Masalan. Adabiyot testi: she’rlar, adiblar va ularning asarlari haqida savollar. Matematika testi: matematik masalalar, formulalar va algoritmlar. Tarix viktorinasi: tarixiy voqealar, shaxslar va ularning ijodi haqida savollar. Fizika testi: qonunlar, tajribalar va konsepsiyalar. Tabiatshunoslik testi: tabiat, hayvonlar, o‘simliklar va ekologiya.

Bosqichma-bosqich ko‘rsatmalar. Bu usulda mavzuga oid harakatlar yoki amaliyotlar aniq bosqichlar orqali namoyish etiladi va ishtirokchilarda o‘rganish jarayoniga tajriba orqali qo‘shiladi. Bu usulda bosqichma-bosqich ko‘rsatmalar quyidagi tarzda ishlash mumkin:

Kirish (Ta’rif). Ko‘rsatmalarni boshlashdan oldin, ularning maqsadi va ahamiyatini tushuntirib bering. Mavzuga oid asosiy tushunchalar va jarayonlarni tahlil qiling. Bu bosqichda auditoriyaga tushunarli bo‘lishi uchun aniq va sodda tilda yozish zarur. Bosqichlar (Amallar). Birinchi bosqich: bu bosqichda qaysi harakatni amalga oshirish kerakligi, nima uchun bu harakat muhim ekani va qanday qilib unga erishish mumkinligini tushuntiring. Ikkinchi bosqich: bu bosqichda keyingi amalni bajarish uchun qanday usullar, vositalar yoki resurslar kerakligini aniqlashtiring. Uchinchi bosqich: xatolardan saqlanish uchun muhim tavsiyalar, diqqat qilishi zarur bo‘lgan joylar va shu kabi aniqlashtirishlar kiritilishi mumkin.

Demak, har bir bosqichni yoritgandan keyin, ularning umumiy natijasi va kelgusida amalga oshirish uchun qanday qadamlarni ko‘rish kerakligini ko‘rsating. Mavzuga nisbatan umumiy tavsiyalar yoki izohlar qo‘shish mumkin. Bu usul bosqichma-bosqich harakatlar yoki amaliyotlar orqali mavzularni to‘liq tushuntirish va talabalarni tartibli ravishda yo‘naltirish uchun juda samarali.

TALABALAR FAOLLIGINI OShIRIShNING ZAMONAVIY METODLARI

Guruhda ishlash (Teamwork). Talabalar kichik guruhlarga bo‘linib, birgalikda vazifalarni bajaradilar. Bu, ularning bir-biri bilan muloqot qilish, fikrlash va birgalikda qaror qabul qilish qobiliyatlarini oshiradi. Guruhda ishlash - bu birgalikda, maqsadga yo‘naltirilgan hamkorlik qilish, har bir a’zoning imkoniyatlari va salohiyatini hisobga olish, hamda barcha a’zolarning umumiy maqsadga erishish uchun o‘z hissasini qo‘shishdir. Bu ishlash usuli ko‘p hollarda samarali, chunki. Qo‘shilgan quvvat: guruhda ishlash, ko‘pchilikning turli nuqtai nazarlari va g‘oyalarini hisobga olish imkonini beradi. Bu qarorlarni yaxshiroq qabul qilishga yordam beradi. Resurslar va tajriba: guruhda har kim o‘zining bilimlarini va tajribasini o‘rtoqlashadi, bu esa muammolarni hal qilishda yordam beradi. Motivatsiya va qo‘llab-quvvatlash: guruhda ishlash a’zolarni bir-birini rag‘batlantirishga va qo‘llab-quvvatlashga yordam beradi. Bu barchaga yuqori natijalarga erishishga rag‘bat bo‘ladi. Rol va mas’uliyatlar: guruhda har bir a’zo o‘zining xususiyatlariga qarab turli rollar oladi (masalan, rahbar, ishchi, kreativ yo‘nalishdagi odam). Bu ishni samarali va to‘g‘ri tartibda tashkillashtirishga yordam beradi.

Mozayka (Jigsaw method). Bu metodda talabalar turli topshiriqlarni hal qilish uchun bir-biri bilan almashishadi. Har bir talaba o‘z qismidagi materialni o‘rganib, guruhga taqdim etadi. Mozayka – bu kichik buyumlar yoki tasvirlarning birlashishi orqali katta, murakkab bir tasvir yoki shakl yaratish san’atidir. Bu san’at asarlarida turli xil geometrik shakllar, ranglar va figuralar kombinatsiyasi orqali juda ko‘p xildagi tasvirlar yaratiladi. Mozaykalar arxitekturada ham keng qo‘llaniladi, masalan, yer yuzidagi g‘ozalar, xrama va saroylarda. Mozayka san’ati tarixan juda qadimiy, va uning turli shakllari va usullari butun dunyoda

ko‘p ming yillar davomida rivojlangan. Mozaykalar, asosan, kichik tasvirlar, geometrik shakllar, yoki tabiat elementlaridan tashkil topgan bo‘lib, ularni bir-biriga joylashtirish orqali katta, murakkab tasvirlar yaratiladi.

Mozaykaning tarixi:

- qadimgi Misr va Mesopotamiya. Mozaykalarning ilk namunalari qadimgi Misr va Mesopotamiyada paydo bo‘lgan. Bu yerlarda asosan religioz tasvirlar va simvollar shaklidagi mozaykalar yaratilgan. Misrdagi xramlarda va groblarda yashirin shakllar va yodgorliklar shaklida mozayka ishlangan;

- **g**rek va Rim imperiyalari. Grek va Rim davrlarida mozayka san’ati o‘zining yuqori darajasiga yetib, nafislik va detallarda ajralib turdi. Rimlilar jiddiy me’morchilikda mozaykalarni ko‘p qo‘llagan, ayniqsa, shevalarda, yer yuzida va salonlarda. Bu davrda yorqin va rang-barang geometriya va tabiat tasvirlari keng tarqalgan;

- vizantiy imperiyasi. Vizantiy davrida (330–1453) mozayka san’ati yangi bir bosqichga ko‘tarildi. Vizantiy rasmlarida asosan diniy mavzularga, xristian madaniyatiga aloqador tasvirlar shaklida mozaykalar ishlandi. Odatda, ularda avatarlar, butunlay zoloti va ko‘p xil ranglar bilan ishlangan katta yorqin tasvirlar bo‘lardi;

- islom madaniyati. Islom madaniyatida ham mozayka yaratish ulug‘ ishga aylangan, ammo diniy siyratlardan ko‘ra, geometriya, arabesk va stillar asosiy bo‘lib qolgan. Islom me’morlarining shevaga asoslangan tuzilishlari va g‘arbiy ilmiy olgan bilimlari asosida zamonaviy arxitekturalarida ko‘pchilik madaniy ko‘rsatkichlar va dekorativ elementlar paydo bo‘lgan;

- qayta tug‘ilish va Barokko davri. **Ye**vropada qayta tug‘ilish davrida (14-17 asrlar) va Barokko davrida (17-18 asrlar) mozayka qaytadan yangi ommaviylikka ega bo‘lgan. Bu davrda ko‘p holda katta serkovlar va saroylarda yoritilgan murakkab va ajoyib

tasvirlar ishlandi. Ajoyib mukammallik va detalga e’tibor qaratiladigan edi.

Mozaykalarning Turlari:

- geometriya va abstraksiya. Geometriya shakllaridan tashkil topgan mozaykalar aniq va tushunarli tasvirlar yaratmay, balki vahiy yoki abstraksiyani ifodalaydi. Ular chiroyli va mazmunli bo‘lishi mumkin, misol uchun, Ulug‘bek astronomik maskanidagi geometriyalik shakllar;

- religioz va mifologik tasvirlar. Bu turdagi mozaykalarda, odatda, diniy yoki mifologik personajlar, buyuk insonlar yoki tarixiy voqealar tasvirlanadi. Masalan, Vizantiyda xristianlar yoki rimlarning bojalari va faraonlarining portretlari;

- tabiat va tasvirlar. Mozaykalarda jonli tabiat, hayvonlar, ovchilar, gullar yoki to‘qnashuvlar kabi tabiat manzaralari ham ko‘p bo‘lgan. Bu turdagi mozaykalar, ko‘pincha, badiiy va nafislik ko‘rsatkichlariga ega bo‘ladi;

- Modern Mozayka. Hozirgi kunda, zamonaviy me’morlar va dizaynchilar qadimgi usullardan ilhomlanib, yangi texnikalar va materiallardan foydalanib, mozaykalarni yaratishda foydalanadilar. Ular turli turdagi materiallar (seramik, stella, shisha, metall va boshqalar) va ranglar bilan ko‘plab yangi dizaynlarni yaratishmoqda.

Bahs va muammo yechish (Debate and problem-solving). Baxslar va muammolarga asoslangan o‘qitishda talabalar faol ravishda fikr yuritadilar, shaxsiy nuqtai nazarini bildirishadi va ijodiy yondashuvlarni qo‘llaydilar. Talabalar faolligini oshirish, o‘qish jarayonida yoki ma’naviy rivojlanishda ahamiyatli masala. Bunda bir nechta muammolar paydo bo‘lishi mumkin, masalan. Talabalarning qiziqishining pasayishi: ko‘p hollarda talabalar o‘qishga qiziqishni yo‘qotishadi, bu esa faollikka ta’sir o‘tkazadi. Talabalarning ijodiy faolligining kamayishi**:** dam olish va

akademik ishlar o‘rtasida muvozanat topish qiyin bo‘lishi mumkin. Nizo yoki stress**:** ba’zi talabalar uchun ta’lim jarayonidagi stress va bosim faollikka yordam berishni qiyinlashtiradi.

Yechimlar. Interaktiv o‘qitish metodlarini joriy etish**:** Dekonstruktiv o‘qitish va muhokama o‘tkazish talabalarning fikrlash va ishlash qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi. Talabalarga kichik guruhlarda ishlash imkonini berish. So‘zlashuvlarga asoslangan o‘qitish metodlarini qo‘llash.

Motivatsiyani oshirish. Talabalarga ularning kuchli tomonlarini va muvaffaqiyatlarini ko‘rsatish, ularga maqsadlarga erishishda yordam berish. Faqat reyting va ballar emas, balki o‘zgarishlar va shaxsiy rivojlanishga e’tibor qaratish.

Ta’limda texnologiyalarni qo‘llash. Internet platformalari, onlayn kurslari yoki mobil ilovalar orqali talabalarning faolligini oshirish. Loyihalar va turli rivojlanish dasturlari orqali talabalarni jo‘shqinlikka chaqirish.

Talabalarni ilhomlantirish. Ma’lum bir sohada katta yutuqlarga erishgan mutaxassislar yoki amaldagi yetakchilar bilan uchrashuvlar o‘tkazish. Virtual va to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa orqali talabalarning ishlashga bo‘lgan qiziqishini oshirish.

Psixologik yordam va mentorlik tizimi. Ta’lim va shaxsiy hayotni muvozanatlashtirishda yordam berish. Psixologlar yoki mentorlar orqali talabalarning ijtimoiy va akademik muammolarini hal qilish.

Amaliy usullar – bu talabaga na tanho nazariy bilimlar, balki ularni amaliy holatda qo‘llashga yordam beradigan usullar. Ular kuzatish, tajriba o‘tkazish, modellash va turli amaliy topshiriqlarni bajarishni o‘z ichiga oladi. Bunga misollar:

Laboratoriya ishlari: Talabalar ma’lumotlarni o‘rganish, tajriba o‘tkazish va natijalarni to‘plash orqali o‘zlarining nazariy bilimlarini tekshirishadi. Talabalarning faolligini oshirishga

qaratilgan laboratoriya ishlari - bu talabalarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish va ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirishga yo‘naltirilgan ishlarning turli shakllari. Bunday laboratoriya ishlari studentlarning nazariy bilimlarini amaliy ko‘nikmalarga aylantirish va ularni faol o‘qishga, muammolarni hal qilishga va jamoa bilan ishlashga tayyorlash maqsadida o‘tkaziladi.

Quyidagi yo‘nalishlarda laboratoriya ishlari talabalarning faolligini oshirishga yordam beradi:

- guruhli ishlar va diskussiyalar. Talabalarni kichik guruhlarga bo‘lib, aniq bir muammo yoki mavzuda diskussiya o‘tkazish. Bu talabalarga o‘zaro fikr almashish, guruhda ishlash va turli nuqtai nazarlar bilan tanishish imkonini beradi. Diskussiyalar talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi va ularga o‘z fikrlarini ifodalashda ishtiyoqni oshiradi;

- amaliy ko‘nikmalarga asoslangan laboratoriyalar. Nazariy darslardan tashqari, talabalarga muammolarni amaliy ravishda hal qilishga yordam beruvchi laboratoriya ishlari tashkil qilish. Masalan, fizika, ximiya yoki biologiya fanlarida amaliy tajribalar orqali talabalarning ko‘nikmalari va nazariy bilimlari o‘zaro bog‘lantiriladi;

- keys-stadiylar (case study). Talabalarga real hayotdan olingan vaziyatlar va muammolarni muhokama qilishni taklif etish. Bu, masalan, ishlab chiqarishdagi yoki biznesdagi muammolarni hal qilish bo‘lishi mumkin. Keys-stadiylar talabalarga fikrlash va qarorlar qabul qilishda faol qatnashish imkonini beradi. Keys-stadiylar: talabalarga voqeaning aniq holatini (keysling) ko‘rib chiqish va muammoni hal qilish topshiriladi. Bu ularning tahlil qilish va qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi;

- texnologiyalar va inovatsiyalar. Laboratoriya ishlarida zamonaviy texnologiyalar va interaktiv vositalardan foydalanish.

Masalan, simulyatsiya dasturlari, onlayn platformalar yoki maxsus qurilmalardan foydalanish talabalarni faol ishlashga undaydi;

- rol o‘ynash va simulyatsiyalar. Talabalarga muayyan rollar (misol uchun, mutaxassis yoki menejer)ni bajarishni topshirish, shu bilan birga ularni ish jarayonida ishtirok etishga undash. Bunday laboratoriya ishlari talabalarga holatlarni yanada real va amaliy ko‘rishga yordam beradi.

Laboratoriyada muammo yechish. Laboratoriya ishi davomida talabalarga muammolarni yoki topshiriqlarni hal qilishni taklif qilish. Bu talabalarning yechimni topish, tajriba o‘tkazish, tahlil qilish va natijalarga ko‘ra xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Yordamchi manbalar va materiallar. Talabalarga ilmiy maqolalar, kitoblar, video-materiallar yoki vebinarlar kabi yordamchi manbalarni taqdim qilish. Bu talabalarning materialni o‘z vaqtida tushunib olishini va unga ishtiyoq bilan yondashishini ta’minlaydi. Bunday laboratoriya ishlari talabalarning faolligini oshirish, ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ularni murakkab muammolarni hal qilishga tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi.

Loyiha ishi (Project work). Talabalarga aniq bir loyiha asosida ishlash va uning natijasini taqdim qilish topshiriladi. Bu talabalarning tadqiqot olish va jamoaviy ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Loyiha ishi haqida gapirganda, har bir yo‘nalish uchun o‘zining alohida va aniq talablari, usullari va maqsadlari bor. **Ularni ko‘rib chiqamiz.** Ilmiy loyiha. Maqsad: yangilik yaratish, ilmiy muammolarni hal qilish, tadqiqot o‘tkazish. Harakatlar: adabiyotlarni tadqiq qilish, gipoteza yaratish, tajriba va analiz qilish. Qo‘llanish sohasi: tabiatshunoslik, fizika, biologiya, ximiya va boshqa sohalar. Texnik loyiha. Maqsad: yangiliklar, innovatsiyalar, tizimlar yoki qurilmalar yaratish. Harakatlar: dizayn, prototiplar, qurilish, dasturlash, texnik tahlil. Qo‘llanish

sohasi: muxandislik, robototexnika, axborot texnologiyalari, avtomatika. Ijtimoiy loyiha. Maqsad: jamiyatning ijtimoiy muammolarini hal qilish, odamlar uchun yaxshilash imkoniyatlarini yaratish. Harakatlar: ijtimoiy tadqiqotlar, so‘rovlar, barcha qatlamlarning manfaatlarini o‘rganish, ijtimoiy ishlarni amalga oshirish. Qo‘llanish sohasi: ta’lim, sog‘liqni saqlash, ekologiya, ijtimoiy xizmatlar. Boshqa turdagi loyiha. Maqsad: ma’naviy, san’at, madaniyat yoki boshqa sohalarda yangiliklar yaratish. Harakatlar: loyiha rejasi, badiiy yoki madaniy tadqiqotlar, yangiliklarni ommalashtirish. Qo‘llanish sohasi: madaniyat, san’at, ma’naviy xizmatlar, teatr, musiqa.

Amaliy usullar - odatda ilmiy va hayotiy masalalarni yechishda qo‘llaniladigan amaliy usullar, ya’ni nazariy bilimlarni praktik qilib tatbiq etishga yo‘naltirilgan usullar va metodlarni anglatadi. Bu turdagi usullar turli sohalarda, jumladan, fan, ta’lim, iqtisodiyot, ijtimoiy tadqiqotlar va boshqa sohalarda qo‘llaniladi.

Amaliy usullarga misollar. Tajriba orqali usul – ma’lumotlarni amaliy tajriba asosida to‘plash, kuzatish va analiz qilish. Ma’lumotlarni amaliy tajriba asosida to‘plash, kuzatish va analiz qilish - bu ilmiy tadqiqotlarning asosiy bosqichlaridan biri bo‘lib, ushbu jarayonda ma’lumotlarni to‘plash, ularni to‘g‘ri va samarali kuzatish, hamda natijalarni tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. **Bu ishlarni amalga oshirish uchun quyidagi asosiy qadamlarni ko‘rib chiqish mumkin:**

- ma’lumotlarni to‘plash. Amaliy tadqiqotlar uchun turli usullardan foydalanish mumkin: sotsiologik so‘rovlar, intervyular, monitoring, laborator tadqiqotlar va hokazo. To‘plash kerak bo‘lgan ma’lumotlarni aniq belgilash va ularni to‘plash uchun belgilangan usullardan foydalanish muhim;

- ma’lumotlarni kuzatish. Kuzatish jarayonida real vaqtda ma’lumotlarni yig‘ish va ularning o‘zgarishini diqqat bilan yozish

muhim. Kuzatishda xolis va batafsil yondashuv talab qilinadi, chunki noto‘g‘ri yoki tasavvur qilingan ma’lumotlar natijalarni buzishi mumkin;

- ma’lumotlarni tahlil qilish. To‘plangan ma’lumotlarni tahlil qilish uchun statistik usullar, grafiklar, diagrammalar yoki maxsus dasturlardan foydalanish mumkin. Ma’lumotlarning o‘zaro bog‘lanishini aniqlash va ulardan umumiy xulosalar chiqarish muhim. Qaysi ma’lumotlar to‘g‘ri, qaysilarini esa bo‘lish, uzilishlar yoki ishlashda xatolar borligini aniqlash uchun tahlil qilish zarur.

Har bir bosqichda to‘g‘ri usullar va yetuk yondashuvlardan foydalanish, analiz natijalariga eng to‘g‘ri va samarali xulosa chiqarishga yordam beradi.

Modellashtirish – nazariy gipotezalarni turli modellar orqali sinash. Modellashtirish - bu ma’lumotlarni, jarayonlarni, tizimlarni va ob’ektlarni aniqlash, tushunish va tahlil qilish uchun tasvirlash usuli. Modellashtirish turli sohalarda, masalan, fan, muhandislik, iqtisodiyot, ijtimoiy fanlar va boshqalarda qo‘llaniladi. Modellashtirishning asosiy maqsadi – haqiqiy tizim yoki jarayonni sodda va tushunarli shaklda namoyish qilish. Bu usul turli natijalarni predskaz qilish, qarorlar qabul qilish va boshqa muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Modellashtirish turlari:

- matematik modellashtirish. Bu matematik formulalar va funksiyalar orqali jarayonlarni va tizimlarni tushuntirish. Masalan, fizikada yoki iqtisodiyotda matematik modellar qo‘llaniladi;

- kompyuter modellashtirish. Bu kompyuterda simulyatsiyalarni o‘tkazish orqali voqealarni va jarayonlarni modellashtirish. Masalan, avtomobillar va samolyotlar dizaynida simulyatsiyalardan foydalaniladi;

- grafik modellashtirish. Bu sxemalar, diagrammalar va grafiklar orqali tizimning vizual tasvirini yaratish. Bu modellar ko‘pincha boshqaruv va tahlil uchun qo‘llaniladi;

- funksional modellashtirish. Bu ob’ektlar va tizimlarning faoliyat va ishlash mexanizmlarini modellashtirish, ya’ni ularning qanday ishlashini o‘rganish.

Modellashtirish - bu murakkab tizimlarni va jarayonlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradigan muhim vosita.

Hisob-kitob usullari – matematik va statistik hisoblashlar yordamida masalalarni hal qilish. Matematik va statistik hisoblashlar yordamida masalalarni hal qilish - bu murakkab jarayon bo‘lib, turli xil metodlar va usullardan foydalanishni talab qiladi. Masalalarni hal qilish uchun quyidagi aniq usullardan foydalanish mumkin. Matematik modellashtirish yordamida turli voqealar yoki muammolar aniq matematik izohlar va formulalarga aylantiriladi. Masalan, ishlash natijalari, axborot tizimlari yoki iqtisodiy jarayonlarni modellashtirishda olingan natijalardan foydalanish mumkin.

Statistik tahlil - yordamida ma’lumotlar asosida turli xil xulosalar chiqarish mumkin. Bu yerda asosiy metodlar: o‘rtacha (mean), mediana (median), mod (mode), standart xato (standard deviation), korrelyatsiya (correlation). Bu metodlar yordamida ma’lumotlar orasidagi munosabatlar va ularning ta’rifini aniqlash mumkin. Regressiya tahlili. Regressiya - bu bir yoki bir nechta o‘zgaruvchilar asosida natijalarni prognoz qilish usuli. Masalan, iqtisodiy va moliyaviy prognozlar qilishda, bozor tendensiyalari, narxlarning o‘zgarishi yoki ishsizlik darajasini prognoz qilishda regressiya modellari qo‘llanilishi mumkin.

Yo‘nalishlar va algoritmlar. Bunday hisoblashlarda turli xil algoritmlar, masalan, optimizatsiya va analizdagi algoritmlar ishlatiladi. Matematik tizimlarning ichida dinamik dasturlash,

grafik teorema va to‘plamlar nazariyasi asosida hal etish mumkin**.** Tasodifiy jarayonlar. Har qanday masalada tasodifiy xolatlar va ularning ehtimollarini hisoblash uchun taxminiy usullari qo‘llaniladi. Masalan, agar ba’zi oqibatlar tasodifiy holatlardan kelib chiqsa, ularning ehtimollarini aniqlash kerak bo‘ladi.

Masala. Ikki to‘pdan birini tasodifan tanlab olish mumkin. Bir to‘p qizil va boshqasi yashil. Qizil to‘pning ehtimoli qanday?. **Javob:** To‘plar teng imkoniyatda tanlansa, har bir to‘pning tanlanish ehtimoli 0.5 (ya’ni 50%) bo‘ladi. Matematik va statistik hisoblashlar bilan, bugungi holatda ehtimollar sifatida aniqlanadi. Masalalarni hal qilishda olingan natijalarni taxlil qilish, izohlash va aniqlash uchun kuchli matematik va statistik bilimlar talab qilinadi.

So‘rovnoma va intervyu – insonlardan ma’lumot olish, ularning fikrlari va tavsiyalariga asoslanib, xulosa chiqarish. So‘rovnoma va intervyu - bu ikki xil ma’lumot olish usullari bo‘lib, ular ijtimoiy tadqiqotlarda, marketing tadqiqotlarida va boshqa soha va sohalarda keng qo‘llaniladi. Ularning har biriga to‘xtalib o‘taylik. So‘rovnoma - bu aniq savollarga asoslangan yozma yoki elektron shakldagi savollar to‘plami bo‘lib, ularni ishtirokchilarga tarqatish orqali ma’lumot olishni nazarda tutadi. So‘rovnoma ommaviy ma’lumot yig‘ish uchun qulay usul bo‘lib, odatda katta aholi guruhidan ma’lumot olish uchun foydalaniladi. So‘rovnomada savollar yanada an’anaviy, yozma shaklda va muayyan strukturaga ega bo‘ladi. **Maxsus jihatlari.** Savollar aniq va tushunarli bo‘lishi kerak. Ishtirokchilar savollarga yozma yoki elektron tarzda javob berishadi. Ma’lumotlar tezkor va ommaviy yig‘ilishi mumkin. Xatoliklar va yozuvdagi o‘ziga xosliklar aniqlanishi mumkin. **Misollar.** Sizning ish bilan bog‘liq ishonganlik darajaniz qanday?, Siz qanday turdagi mahsulotlarni afzal ko‘rasiz?

Intervyu - bu ijtimoiy tadqiqot yoki boshqa tadqiqotlarda ma’lumot olish uchun ishlatiladigan usul bo‘lib, savol va javoblar aniqlashtirilgan, suhbat shaklida olib boriladi. Intervyu ishtirokchi bilan mustaqil aloqa o‘rnatish va uning fikrlarini to‘liq tushunish imkonini beradi. **Maxsus jihatlari.** Savollar odatda ochiq, tushuntirishni talab qilishi mumkin. Ishtirokchiga qisqa va aniq javob berish uchun vaqt berilmaydi, uning fikrlari kengaytiriladi. Suhbat asosida ma’lumotlar to‘planadi. Intervyuning turlari (strakturalashgan, qisman strukturalashgan va strukturalashmagan) bo‘lishi mumkin. **Misollar.** Qanday muammolarni hal qilishga harakat qilmoqdasiz? Ish joyingizdagi ish shartlari va axloq qanday**?**

Farqlar. Tuzilishi. So‘rovnomada savollar ko‘pincha tuzilgan va yozma shaklda. Intervyuda savollar shaxsiy suhbat orqali aniqlanadi. Ma’lumotning chuqurligi. So‘rovnoma statistik ma’lumotlarni yig‘ishga yo‘naltirilgan. Intervyuda aniqlashtirish va kengaytirish imkoniyati bor. Vaqt va quvvat. So‘rovnoma tezda va ko‘p odamlardan ma’lumot olish imkonini beradi. Intervyu odatda ko‘proq vaqt talab qiladi va individual darajada bog‘lanadi. Nima maqsadda so‘rovnoma yoki intervyuni tanlash va qanday yondoshishga qaror qilayotganingizga bog‘liq, ularning har biri o‘zining musbat va manfiy jihatlariga ega.

Diqqatli tahlil – muammolarni har tomonlama o‘rganish, ularning sabab va oqibatlarini aniqlash. Muammolarni har tomonlama o‘rganish — bu aniq bir holat yoki masalaga daxldor sabablar, oqibatlar va ta’sirlarni o‘rganish jarayonidir. Bu, odatda, sistematik yoki kompleks tahlilni talab qiladi, bu esa muammoning keng ko‘lamda tushunilishini ta’minlaydi. Muammolarni har tomonlama o‘rganishda quyidagi asosiy qadamlar bo‘lishi mumkin.

MUAMMOLARNI ANIQLASH VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Muammoni aniqlash: Muammo qanday shaklda yuzaga kelganini va u qanday sohalarga tajovuz qilganini aniqlash. Bu joidan keyin, muammoga olib kelgan holatlarni yoki shartlarni o‘rganish zarur. Muammoni aniqlash - bu muammoga yechim topish uchun yoki muammoni tushunish uchun amalga oshiriladigan bir nechta bosqichli jarayon. Bu jarayonda asosiy maqsad muammoni aniq va aniq tushunish, uning manbalari va sabablarini aniqlashdir. Muammoni aniqlash jarayoni turli sohalarda, masalan, ijtimoiy, ta’lim, ishlab chiqarish, marketing va boshqa sohalarda qo‘llanilishi mumkin.

Muammoni aniqlash jarayonining asosiy bosqichlari:

- muammoni aniq tushunish. Muammo yoki qiyinchilikning hammasiga ta’sir qilgan omillarni va uning qanday shakllanishini tushunish. Bu bosqichda muammoga nazar tashlab, uni qanday holda paydo bo‘lgani va qaysi omillar bilan bog‘langanini aniqlash muhim;

- ma’lumotlar to‘plash. Muammo haqida kengaytirilgan ma’lumotlar yig‘ish. Bu bosqichda turli manbalardan ma’lumotlar olinishi, mavjud so‘rovlar, tahlillar va ma’lumotlarni topish lozim;

- muammoning sabablarini aniqlash. Muammoga olib kelgan asosiy sabablarni aniqlash. Sabablar va oqibatlar to‘g‘risidagi tushunchalar muammoga yechim izlashda muhimdir;

- muammoni bayon qilish. Muammo va uning sabablarini yozma shaklda yoki vizual shaklda bayon qilish, asosiy muammoga ishora qilish;

- yechimni topish. Muammoni hal qilish uchun turli xil yechimlarni yoki variantlarni to‘plash. Bu bosqichda innovativ va ijodiy yondashuvlar ham ko‘rsatilishi mumkin;

- yechimni baholash va amalga oshirish. Tanlangan yechimlarni amalga oshirish va uning samaradorligini baholash.

Muammoni aniqlash jarayoni bir necha bosqichdan iborat bo‘lgani uchun, har bir bosqichda aniq va to‘g‘ri ma’lumot to‘plash, tahlil qilish va yechimlarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Sabablarni aniqlash: Muammoga qanday sabablar yoki omillar olib kelgani aniqlanadi. Masalan, iqtisodiy, ijtimoiy yoki siyosiy shartlar, tabiiy omillar, insonning xatoliklari yoki kimlardirning xatarli harakatlari. Muammoga sabablar va omillar aniqlash - bu murakkab jarayon bo‘lib, turli faktorlar va ko‘plab tadqiqotlar natijasida aniqlanadi. Muammoning sabablari va omillarini aniqlashda har qanday holatga alohida yondashish zarur. Umumiy muammo sabablari va omillarini aniqlashga oid ba’zi asosiy qadamlarni ko‘rib chiqamiz:

Muammoni to‘g‘ri aniqlash. Muammoga sababni aniqlashdan oldin, uni to‘g‘ri aniqlash muhim. Muammo taqsimotini o‘rganish va uning qanday ko‘rinishlarda yaqqol namoyon bo‘layotganini kuzatish lozim. Buning uchun. Muammo qaysi soha yoki faoliyatga tegishli? Muammo qanday natijalarga olib kelyapti? Bu muammo avval paydo bo‘ldimi yoki yangidan keldi?

Muammoning tarkibini tahlil qilish. Muammoga qanday omillar va sabablar ta’sir etganini aniqlash uchun, sabab-oqibat aloqalarini o‘zlashtirish muhim. Agar siz aniq bir muammo yuzasidan ish olib borishni istasangiz, unda savollar quyidagi ko‘rinishda bo‘lishi mumkin: Bu muammo uchun kata yoki kichik sabablar bormi? Muammo ko‘rsatgan natijalarning qanday faoliyatlar bilan aloqasi bor?

Ta’sir etuvchi omillarni aniqlash. Turli omillar muammoga sabab bo‘lishi mumkin. Ularning ayrimlariga misollar. Iqtisodiy

omillar**:** moliyaviy kamchiliklar, bozorlar, ishsizlik va hokazo. Ijtimoiy va madaniy omillar: tashkilotdagi ijtimoiy munosabatlar, urf-odatlar, bilim yoki ta'limning yetilmasligi. Fizik yoki ekologik omillar**:** atmosfera o'ziga xos ta'sir ko'rsatishi mumkin. Psixologik yoki xulqatonuvchi omillar: shaxsiy stresslar, motivatsiya yoki shubhalar.

Ma'lumotlarni yig'ish. Muammo sabablarini aniqlash uchun, ma'lumotlar yig'ish muhim. Buning uchun so'rovlar, intervyular yoki tadqiqotlar olib borish mumkin. Yaxshi ma'lumotlar va tahlillar yordamida aniq sabablarni aniqlash osonlashadi.

Qisqa va uzoq muddatli sabablarni ajratish. Muammoning sabablari qisqa muddatli yoki uzoq muddatli bo'lishi mumkin. Masalan, uzoq muddatli omillar jamiyatdagi o'ziga xos o'zgarishlar bo'lishi mumkin, qisqa muddatli omillar esa xatolik yoki favqulodda holatlar bo'lishi mumkin.

Oqibatlarni tahlil qilish. Muammoning oqibatlari, ya'ni uning insonlarga, jamiyatga yoki atrof-muhitga qanday ta'sir qilishini ko'rib chiqish. Bu qadam muammoning keng yo'nalishdagi ta'sirlarini aniqlashga yordam beradi. Oqibatlarni tahlil qilish - bu biror voqea, qaror yoki harakatning natijalari va ta'sirlarini o'rganish jarayonidir. Bu jarayonda qarorlar yoki xarakatlar olib keladigan ijobiy va salbiy oqibatlar aniqlanadi, shuningdek, ularning uzoq muddatli yoki qisqa muddatli ta'siri, ichki va tashqi omillarga ta'siri hisobga olinadi.

Oqibatlarni tahlil qilishning asosiy maqsadlari shulardan iborat bo'lishi mumkin. Qaror qabul qilishda yordam berish: turli xil qarorlar olishdan oldin ularning ehtimoliy oqibatlari o'rganiladi. Bu tadbirlar va qarorlar qanday natijalarga olib kelishi mumkinligi haqida bayon qilsa, muammolarni oldindan aniqlashga yordam beradi. Ijobiy va salbiy oqibatlarni baholash: qaror yoki

harakatning ijobiy natijalarini yuqori baholash va salbiy oqibatlarini minimallashtirish uchun ularga qanday ta’sir qilish mumkinligi ko‘rib chiqiladi. Rizq va xavfni boshqarish: oqibatlarni tahlil qilishda rizq va xavflarni baholash, ularni minimallashtirish va tahdidlarni oldindan aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Oqibatlarni tahlil qilishda qo‘llaniladigan usullar. SWOT tahlili (kuvatlar, kamchiliklar, imkoniyatlar va tahdidlar): bu usul qaror qabul qilishda tashkilotning ichki va tashqi omillarini hisobga oladi. Ssenariy tahlili: turli xil ssenariylar yoki ehtimoliy holatlar asosida tahlil qilinadi. Hisob-kitob usullari: turli xil statistik va matematik metodlardan foydalanib, oqibatlar aniqlanadi. Bu jarayon murakkab va ko‘p jihatdan tashkil topgan bo‘lib, har bir holatga mos ravishda turlicha usullar qo‘llanilishi mumkin.

Alternativalarni ishlab chiqish. Muammoni hal qilish uchun qanday yo‘llar, strategiyalar yoki qarorlar borligini baholash. Ushbu qadamda muammoni kamaytirish yoki bartaraf qilish uchun turli xil yechimlar taklif etiladi. Muammoni hal qilishda bir necha yo‘llar, strategiyalar va qarorlar mavjud, va ularni baholashda bir qator omillar, shu jumladan muammoning tabiati, vaqti, resurslari va ishtirokchi tomonlarning maqsadlari hisobga olinishi kerak. Quyida muammoni hal qilish uchun ko‘p ishlatiladigan **asosiy yo‘llar va strategiyalarni keltirib o‘tamiz.**

Tanqidiy tahlil (Critical Thinking). Tavsif**:** muammoni yoki vaziyatni ancha batafsil va ob’ektiv baho berish. Turli xil fikrlarni va manbalarni ko‘rib chiqish orqali ishlatilgan faktlar va dalillarni baholash. Strategiya**:** har bir variant va qarorni fikrlash va muhokama qilish orqali ularning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlash. Qaror**:** maqsadga erishish uchun har bir qarorning uzoq muddatli oqibatlarini baholash.

Miyaning muammo hal qilish yo‘li (Brainstorming). Tavsif**:** jamoaviy fikrlash jarayoni bo‘lib, u muammoni hal qilish uchun

ko‘plab g‘oyalar va yechimlar taklif qilishga qaratilgan. Strategiya**:** bunga qatnashgan barcha ishtirokchilarga g‘oyalarni to‘plash imkoniyatini berish, keyin esa ularni baholash va saralash. Qaror**:** qanday g‘oyalarni amalga oshirish kerakligini tanlash va boshqalarga nisbatan ularning ustunligini belgilash.

SWOT tahlili. Tavsif: muammo yoki imkoniyatni tahlil qilish uchun kuchli, zaif, imkoniyatlar va xavflarni baholash. Strategiya**:** maqsad va yoki qaror qabul qilishda har bir omilni aniqlash va ularning ta’sirini baholash. Qaror**:** quyidagi masalalar bo‘yicha qarorlar qabul qilish: qaysilarini kuchaytirish, qaysilarini kamaytirish, yoki qanday xavflarni his qilish kerak.

Qarama-qarshi fikrlash (Devil's Advocate). Tavsif**:** qaror qabul qilish jarayonida yondashuvning nodonilik yoki zaif tomonlarini aniqlash. Strategiya**:** qarshi fikrlarni ko‘rsatish va ularni muhokama qilish. Bu tarafdan tanqidiy tahlilni kuchaytirishga yordam beradi. Qaror**:** muammoni hal qilishda ehtimoliy xavflar va ehtiyot choralari.

Ko‘rsatmalar va strategiyalarni modellash (Scenario Planning). Tavsif: Kelajakdagi ehtimoliy ssenariylarni taqdim etish va har bir holatga mos strategiyalar ishlab chiqish. Strategiya: Turli xil ehtimoliy voqealarga asoslangan ssenariylar tahlil qilinadi va ularga mos yechimlar tanlanadi. Qaror: Har bir ssenariy uchun eng samarali strategiyani tanlash.

Delfi usuli (Delphi Method). Tavsif: Mutaxassislardan murojaat qilish va ulardan fikrlar olish orqali muammoni hal qilish. Strategiya: Bo‘shliqlarni to‘ldirish va muammoga oid aniq va xolis tahlillarni yig‘ish. Qaror: Mutaxassislarning fikrlarini tahlil qilib, eng munosib qarorni qabul qilish.

Sistema tahlili (Systems Thinking). Tavsif: Muammoni umumiy tizimga yoki kontekstga o‘rganish va uning turli komponentlarini tahlil qilish. Strategiya: Muammoga sabab

bo‘lgan jarayonlar, omillar va tizimlarni aniqlash. Qaror: Uzoq muddatli yechimlarni tanlash, tizimdagi barcha elementlarni hisobga olish.

Tasodifiy qarorlar (Random Decision Making). Tavsif: Agar qaror qabul qilish uchun barcha variantlar bir xil darajada bo‘lsa, tasodifiy usul bilan yechim tanlash. Strategiya: Agar barcha yechimlar bir xil maqsadga ega bo‘lsa va farqlar kam bo‘lsa, tasodifiy yo‘ldan foydalanish. Qaror: Agar yechimlar o‘rtasida aniq afzallik bo‘lmasa, tasodifiy tanlash.

Muammoni hal qilish strategiyasini tanlashda muhim omillar. Ma’lumotlar. Qanday ma’lumotlarga ega ekanligingiz, ularni qanday to‘plash va tahlil qilish. Resurslar: Mavjud vaqt, pul va inson resurslari. Jamoa: Jamoaning ta’limlari, malakasi va tajribasi. Risklar: Har qanday qarorning potensial xavflari va ehtimoliy oqibatlari. Maqsadlar: Qaror qabul qilishda asosiy maqsadlarni aniqlash.

Muammoni hal qilish uchun ushbu strategiyalarni tanlab, har birining afzalliklari va kamchiliklarini baholash kerak, shu bilan birga, qaror qabul qilish jarayonini samarali va oqilona amalga oshirish mumkin.

Ta’sirlar va qarorlarni baholash. Har bir yechimning potensial oqibatlari va ta’sirlari baholanadi. Bu, eng yaxshi va samarali yechimni tanlash uchun kerak. Har bir yechimning potensial oqibatlari va ta’sirlarini baholash - bu qaror qabul qilish jarayonidagi muhim qadam. Bu baholash, aniq va asoslangan qarorlarni qabul qilishga yordam beradi. Quyida bu jarayonda ko‘rib chiqilishi kerak bo‘lgan ba’zi **muhim bosqichlar va mezonlar keltirilgan:**

- oqibatlarni aniqlash. **Ye**chimni qabul qilishdan keyin qanday natijalarga erishish mumkinligini bilish muhim. Buning uchun ehtimoliy oqibatlar va ularning ta’sirini to‘liq tushunish

zarur. Ijobiy va salbiy oqibatlarni tahlil qilish kerak. Qanday e'tiborga olish kerak bo'lgan kichkina va katta ta'sirlar bor?;

- ijobiy va salbiy ta'sirlarni aniqlash**. Ye**chimning ijobiy ta'sirlari tashkilotga, jamiyatga yoki shaxsga qanday foyda olib kelishi mumkin? Salbiy ta'sirlar qanday zarar yetkazishi mumkin? Bu zararlar qanday oqibatlarga olib kelishi mumkin?

- o'zaro bog'liqlik va qaytarish ta'sirini tahlil qilish. Bir qarorning boshqa qarorlar va choralar bilan qanday bog'liq ekanligini tahlil qilish zarur. Bu eng katta tizimli ta'sirlarni aniqlashga yordam beradi. Qaytarish (feedback) ta'sirlarini ham hisobga olish kerak. Ya'ni, qarorning natijalari boshqa jarayonlarga qanday ta'sir ko'rsatadi?;

- o'zaro tortqunliklarni ko'rib chiqish. Mumkin bo'lgan qarama-qarshiliklar va tortqunliklar (trade-offs)ni baholash. Ya'ni, biroq qarorning ijobiy natijalarini olish uchun salbiy oqibatlarga yo'l qo'yishga to'g'ri kelishi mumkin;

- risk va xavflar. **Ye**chimning riziklari va xavflarini baholash. Yechim qabul qilinayotgan joyda va holatda qanday xavflar paydo bo'lishi mumkin? Ikkinchi darajali xavflar (qonunchilik, iqtisodiy yoki ijtimoiy to'siqlar)ni ham ko'rib chiqish kerak;

- o'zgarishlarga taasirini baholash. Qarorlar qanday o'zgarishlarga olib kelishi mumkin? Jarayonlar, tizimlar yoki ishlanmalarga qanday ta'sir qiladi?;

- vaqt va resurslar. Qarorning amalga oshirilishi uchun qancha vaqt va resurs talab qilinadi? Bu yechimning amalga oshirish qobiliyatiga ta'sir ko'rsatadi;

- jamoa va ma'naviy oqibatlar. Qarorlar odamlar, jamoalar va tashkilotlar uchun qanday ma'naviy yoki ijtimoiy oqibatlarga olib kelishi mumkin? Bu oqibatlarning umumiy yaxshilanishi yoki yomonlashishi qanday bo'lishi mumkin?

Shunday qilib, har bir yechimning potensial oqibatlari va ta’sirlarini baholash, samarali va uzoq muddatli natijalarga erishish uchun muhimdir. Bu jarayon qaror qabul qilishda aniqlik va muddatli strategik rejalarni ko‘rib chiqishga yordam beradi. Bu jarayon nafaqat muammoni tushunishga yordam beradi, balki unga qaror topish uchun samarali amaliy qadamlarni ishlab chiqishga ham imkon yaratadi. Ushbu usullar ilmiy tadqiqotlar va kundalik hayotdagi muammolarni yechishda muhim ahamiyatga ega. Ular, shuningdek, ilg‘or fikrlash va yangi yo‘nalishlar kilish uchun asosiy vositadir. Ushbu usullar talabalarni faol va mustaqil o‘rganishga jalb qiladi, shu bilan birga, ularning amaliy ko‘nikmalarini va ijodiy fikirlashini rivojlantiradi. Bu usullar ta’limda ishtirokchilarning faolligini oshirish, bilimni tezroq o‘zlashtirish va murakkab mavzularni osonroq tushunishga yordam beradi.

SHAXSIY KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH

Shaxsiy ko‘nikmalar va narsalarni rivojlantirish: Talabalarning shaxsiyat rivoji uchun kommunikatsiya, liderlik, va ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish muhim. Zamonaviy ta’lim tizimi talabalarga liderlik va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga, shuningdek, ularga muvaffaqiyatli va konstruktiv munosabatlarda bo‘lishni o‘rgatishga katta e’tibor beradi. Shaxsiy ko‘nikmalar va narsalarni rivojlantirish - bu o‘zimizga hos bo‘lgan salohiyatlarimizni, qobiliyatlarimizni va ko‘nikmalarimizni takomillashtirish jarayoni. Buning uchun bir nechta yo‘nalishlar bo‘yicha harakat qilish mumkin.

Ma’lumot va ta’lim. Shaxsiy rivojlanishning asosiy bo‘g‘ini - bu bilim olish. Yangi bilimlarni egallash, kitoblar o‘qish, onlayn kurslarda qatnashish, tajribali mutaxassislardan o‘rganish sizning bilim doirangizni kengaytirishga yordam beradi. Ta’lim har doim shaxsiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Oliy ta’lim, kasbiy ta’lim va ilm-fan tadqiqotlari har biri o‘zining ahamiyati va o‘ziga xos xususiyatlariga ega. Ular turli xil manfaatlar va maqsadlarga ega bo‘lib, har biri jamiyat va iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Oliy ta’lim - bu odamlarning ilmiy va kasbiy bilimini mukammallashtirish va mutaxassislar tayyorlash uchun tashkil etilgan ta’lim tizimi. Oliy ta’limning asosiy maqsadi — talabalarni kasbga oid bilimlar, ko‘nikmalar va malakalar bilan ta’minlash. Oliy ta’lim shuningdek, tadqiqot va ilmiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga oladi. Oliy ta’lim muassasalari, masalan, universitetlar, akademiyalar va institutlar jahon iqtisodiyoti va jamiyatni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Kasbiy ta’lim - (materiallar va texnik bilimlar asosida, mutaxassislik va mahoratiga nisbatan) mutaxassislar tayyorlashga yordam beradi. Ushbu ta’lim, odatda, sohaga xos ko‘nikmalarni

o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, biror kasbni bajarish uchun kerak bo‘lgan nazariy va amaliy bilimlarni qamrab oladi. Masalan, talabalarga maxsus kasbga yoki hunarga tayyorgarlik berish uchun kasbiy ta’lim markazlari va kollejlar mavjud. Bu ta’lim shakli juda ko‘plab soha va sohalarni qamrab oladi, masalan, tibbiyot, muhandislik, axborot texnologiyalari, iqtisod va boshqalar.

Ilim-fan va tadqiqotlar - bu yangi bilimlarni yaratish va mavjud bilimlarni takomillashtirish jarayonidir. Ushbu sohadagi tadqiqotlar o‘zgarish va rivojlanishni olib keladi, yangi texnologiyalar va yordamchi ilmiy qarorlar paydo bo‘ladi. Ilim-fan va tadqiqotlar oliy ta’limning muhim qismi hisoblanadi, chunki oliy ta’lim muassasalari ilmiy tadqiqotlar olib borish, innovatsiyalar va yangi texnologik yechimlarni ishlab chiqish uchun platforma sifatida xizmat qiladi.

O‘zbekistonda bu sohalarning ahamiyati. O‘zbekistonda oliy ta’lim va kasbiy ta’lim tizimi rivojlanishda muhim rol o‘ynaydi. Davlatning ta’limga bo‘lgan e’tibori, ayniqsa, ilm-fan va tadqiqotlar sohasida, yangi ilmiy markazlarni tashkil etish, oliy ta’lim muassasalarida ilmiy faoliyatni kuchaytirish, milliy va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish orqali ko‘rsatilmoqda. Shunga qo‘shimcha, mamlakatda kasbiy ta’limga katta e’tibor berilmoqda, bu soha ishchi kadrlar, texnik mutaxassislar va professional xunarmanlar tayyorlashga yo‘naltirilgan.

Shunisi muhimki, oliy ta’limning muvaffaqiyatli bo‘lishi, ilm-fan va tadqiqotlarning rivojlanishi va kasbiy ta’limning yaxshi tashkil etilishi umumiy iqtisodiyotning o‘sishini ta’minlaydi. Bu sohalarning har biri o‘z ichida mustaqil imkoniyatlar va shaxsiy rivojlanishni taqdim etadi.

Maqsad qo‘yish va unga erishish. Qanday maqsadga erishmoqchi ekanligini aniq bilish zarur. Maqsadlar aniq va o‘lchanadigan bo‘lishi kerak. Bu maqsadlarga erishish uchun reja

tuzish, harakatlar rejasini aniqlash va vaqtida qayd etish muhimdir. Maqsad qo‘yish va unga erishish – bu hayotimizda muhim va samarali harakatlardir. **Bu jarayonda bir necha qadamni e’tiborga olishimiz zarur:**

- maqsadni aniq belgilash: har bir maqsad aniq va yorqin bo‘lishi kerak. Masalan, «Yil oxirigacha o‘zimning sog‘likimni yaxshilash» yoki «3 oydan keyin yangi ish topish» kabi aniq va o‘lchamli maqsadlar. Maqsadingiz nimadan iborat ekanini va uning qanday natija berishi kerakligini tushunish muhim;

- ma’lum muddatni belgilash: maqsadga erishish uchun vaqt belgilang. Bu sizga to‘g‘ri yo‘lni topishda yordam beradi va o‘z maqsadlaringizni tezroq aniqlashga olib keladi;

- qadamlar rejasini tuzish: maqsadga erishish uchun kichik qadamlarni belgilash, ulug‘ maqsadni kichik vazifalarga bo‘lish yordam beradi. Misol uchun, agar siz yangi ish topmoqchi bo‘lsangiz, birinchi qadam – rezyumeni yangilash, keyinchalik ishga ariza berish va intervyularga tayyorlanish bo‘lishi mumkin;

- ustuvorlikni aniqlash: barcha maqsadlar bir vaqtda amalga oshirilishi mumkin bo‘lmasligi mumkin. Shunday qilib, qaysi maqsadlar avlod berishini aniqlash, va qaysilarini birinchi navbatda amalga oshirish kerakligini belgilash muhim;

- qiyinchiliklarga qarshi kurashish: har qanday maqsadga erishishda to‘siqlar bo‘lishi mumkin. Bu davrlarda sabr-toqatli bo‘lish va muammolarni hal qilishga harakat qilish muhim;

- motivatsiyani saqlash: maqsadga erishishda o‘zingizni qo‘llab-quvvatlash va intilishingizni saqlash uchun motivatsiya manbalari yaratish muhim. Bu rag‘batlantirish yoki sizga yordam beruvchi insonlarning qo‘llab-quvvatlashi bo‘lishi mumkin;

- natijalarni baholash: maqsadga erishishga singari natijalarni davomiy tekshirib turish ham muhim. Agar qandaydir to‘sqinliklar

paydo bo‘lsa, rejalaringizni qayta ko‘rib chiqishga tayyor bo‘lish kerak.

Agar biz qachonlardir aniq maqsad qo‘ygan va unga erishishga harakat qilgan bo‘lsak, qanday usullar ishlaganini va qaysilar ishlamaganini o‘ylab ko‘ramiz. Bu kelajakdagi maqsadlar uchun yordamchi bo‘lishi mumkin.

E**motsional intellektni rivojlantirish.** Emotsional intellekt - o‘z his-tuyg‘ularini tushunish va boshqalarning emotsiyalarini hisobga olish qobiliyatidir. Bu shaxsiy rivojlanishda muhim rol o‘ynaydi, chunki bu qo‘shnilar, hamkorlar va do‘stlar bilan muvaffaqiyatli aloqalarni qurishga yordam beradi. Emotsional intellektni rivojlantirish.

Emotsional intellekt (EI) - bu odamning o‘z emotsiyalari va boshqalarning emotsiyalarni to‘g‘ri anglash, boshqarish, jamiyatda samarali va muvaffaqiyatli munosabatlar o‘rnatish qobiliyatidir. Emotsional intellektni rivojlantirish insonning hayotida muhim rol o‘ynaydi, chunki u faqat ishda emas, balki shaxsiy hayotda ham yaxshi natijalarga erishishga yordam beradi. EIni rivojlantirish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish mumkin.

Emotsiyalaringizni anglash va ularni qabul qilish. Emotsional intellektning asosi o‘z his-tuyg‘ularingizni anglash va ularni qabul qilishda yatadi. Bu bilan siz o‘z his-tuyg‘ularingizga nisbatan ko‘proq xatifikatlar kiritasiz, bu esa stressni kamaytirishga yordam beradi. Kun davomida siz o‘zingizning kayfiyatingizni, g‘azabingizni yoki xursandchiligingizni his qilganingizda, bu holatlarni tahlil qiling va ularni tushunishga harakat qiling.

Emotsional boshqarish. Emotsional reaksiyalarimiz ko‘pincha avtomatik va kontrolno bo‘lmaydi. Ammo ularni yaxshilash uchun, ularni tushunish va qanday bo‘lsa ham ularga salbiy ta’sir qilmasdan reaksiya qilish yoki boshqarish mumkin. Masalan, stress holatini boshqarish uchun meditatsiya, nafas olish

mashqlari yoki ishga fokuslanish kabi usullardan foydalanish mumkin.

Empatiyani rivojlantirish. Empatiya, ya'ni boshqalarning emotsiyalarni his qilish va ularni tushunish, ijobiy va muvaffaqiyatli munosabatlar o'rnatishga yordam beradi. Boshqa odamlarning holatini aniq tushunish va ularga empatiya bilan yondashish, sizga ular bilan yaxshi aloqa o'rnatish imkonini beradi.

Munosabatlar o'rnatish va kommunikativ qobiliyatlar. Emotsional intellektni rivojlantirishning muhim qismi bu boshqalar bilan samarali va muhtaram aloqa o'rnatishdir. Qarshiliklar va tγshunmovchiliklardan qochmasdan, hal qiluvchi va konstruktiv aloqa orqali muammolarni hal qilish muhimdir.

Avtonomlik va o'zini har qanday sharoitda to'g'ri baholash. Emotsional intellektga ega bo'lgan shaxslar o'zlarini boshqarishda muvaffaqiyatli bo'ladi, va ular tashqi holatlarga ko'p ta'sir qilmay, o'z mustaqilligini saqlab qola olishadi. Ular o'zlarining nutqini, harakatlarini va his-tuyg'ularini qanday ta'sir qilishini tushunishadi va har qanday vaziyatda to'g'ri xulosalar chiqarishga harakat qiladilar.

O'zgarishlarga ochiq bo'lish. Emotsional intellekt rivojlanishida insonning o'zgarishlarga va yangi ta'limga ochiqligi muhim. Yangi tajribalar va muammolarga pozitiv qarashlar bilan yondashish o'zini rivojlantirish uchun foyda keltiradi.

Emotsional intellektni rivojlantirish bilan siz nafaqat boshqalar bilan yaxshi munosabatlarda bo'lasiz, balki o'zingizga nisbatan ham samaraliroq va baqыtliroq bo'lishingiz mumkin.

Jismoniy sog'liqni saqlash. Har kunigi fizik mashqlar va sog'lom turmush tarzi - bu nafaqat tanangizni, balki miyangizni ham sog'lom bo'lishiga yordam beradi. Sog'lom ovqatlanish, sport bilan shug'ullanish va yetarli uyqu shaxsiy rivojlanish uchun juda muhim. Jismoniy sog'liqni saqlash — bu insonning jismoniy

faoliyati, ovqatlanish, dam olish va umuman turmush tarziga bog‘liq bo‘lgan holat. Buning asosiy maqsadi — organizimni mustahkam va sog‘lom holatda saqlash, kasalliklarning oldini olish va uzoq umr ko‘rish.

Jismoniy sog‘liqni saqlashning asosiy jihatlari:

- jismoniy faoliyat. Muntazam jismoniy faoliyat, ya’ni sport bilan shug‘ullanish, harakat qilish jismoniy sog‘liqni saqlashning muhim qismi hisoblanadi. Ushbu faoliyatni kundalik hayotga kiritish, muammolardan qochishga yordam beradi va tashqari muammolarni kamaytiradi;

- ovqatlanish. Har kuni teng muvozanatli va shirinliklardan tortib, barqaror ovqatlanish, turli xil vitamin va minerallarga boy ovqatlar iste’mol qilish jismoniy sog‘liq uchun muhimdir;

- dam olish. Sog‘lom uyqu va dam olish tizimi ham jismoniy sog‘liq uchun zarurdir. Qiziqarli jismoniy faoliyat va yaxshi dam olish bu sog‘liqning asosi hisoblanadi;

- suv ichish. Organizmni yaxshi gidratatsiya qilish jismoniy sog‘liqning muhimi. Suizning yetarli miqdori qabul qilinishi organizmning turli faoliyatlariga yordam beradi;

- psixologik sog‘liq. Ruxiy sog‘liq ham jismoniy sog‘liqka bog‘liq, chunki stress va xavotirlarning ko‘payishi jismoniy holatga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Sog‘lom hayot tarziga amal qilish, ya’ni muvozanatli ovqatlanish, muntazam jismoniy faoliyat, yaxshi uyqu va psixo-emotsional sog‘liqni saqlash organizmni mustahkamlashga yordam beradi.

QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Qobiliyat va ko‘nikmalarni rivojlantirish. Ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun maxsus treninglar yoki mashg‘ulotlarda qatnashish mumkin. Masalan, yozish, muhokama qilish, ommaviy chiqishlar qilish, xatti-harakatlarni yaxshilash kabi ko‘nikmalarni mukammallashtirish kerak. Qobiliyat va ko‘nikmalarni rivojlantirish – insonning shaxsiy va kasbiy o‘sishida muhim rol o‘ynaydi. Bu, har bir insonning potensialini to‘liq ro‘yobga chiqarishga yordam beradi. **Qobiliyatlarni rivojlantirish uchun quyidagi yo‘llar mavjud:**

Ta’lim olish. Yangiliklarga qiziqish va ularni o‘zlashtirish qobiliyatlarni rivojlantirishning asosiy elementlaridan biridir. Maxsus kurslar, seminarlar va treninglar orqali yangi bilimlarga ega bo‘lish muhim.

Amaliyot va tajriba. Qobiliyatlarni rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri – amaliyotda faol ishtirok etish. Teoriyani amalga oshirish orqali ko‘nikmalar yanada mustahkamlanadi.

Ta’limga muloqot qilish. Mutaxassislar bilan fikr almashish va ulardan maslahat olish qobiliyatlarni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Boshqa insonlar bilan ishlash va tajriba almashish bilan ko‘nikmalarni yanada mukammallashtirish mumkin.

O‘zini yangilash va mo‘tabar bo‘lish. Yangi ko‘nikmalarni o‘rganish va sinovdan o‘tkazish, shubhalar va qiyinchiliklarga qaramay, o‘zini yangilash muhimdir. Raqobatchilardan va yoqimli fidokorlikdan ilhom olish foydalidir.

Ma’lumotlarni tahlil qilish. Oilaviy, ijtimoiy va kasbiy holatlarni tahlil qilish qobiliyatlarni oshirishga yordam beradi. To‘g‘ri qarorlar qabul qilish va har qanday vaziyatga munosib yondashuvni ishlab chiqish uchun tahlil qilish zarur.

Odamlar bilan ishlash va jamoada ishlash. Jamoada ishlash qobiliyatlarni oshirishga yordam beradi. Muammolarni hal

qilish, boshqalar bilan ishlash, kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimdir.

Maqsadlar qo‘yish va ularga erishish. Qobiliyatlarni rivojlantirishning muhim bosqichlaridan biri maqsadlar qo‘yish va ularga erishishdir. Bu natijalarga yo‘nalish va tartib berishga yordam beradi.

Qobiliyatlar rivojlanishi har kimning individual sa’y-harakatlariga va ishonchga bog‘liq. Eng muhimi, o‘z maqsadlaringizga ishonish va ularga erishish uchun qat’iy ishlashdir.

Zamonaviy texnologiyalarni o‘rganish. Hozirgi zamonda texnologik bilimlar shaxsiy rivojlanishda juda muhimdir. Yangiliklardan xabardar bo‘lish va raqamli dunyoda ko‘nikmalarni oshirish bugungi kunning talabidir. Zamonaviy texnologiyalarni o‘rganish juda qiziqarli va muhim mavzu. Hozirgi kunda texnologiyalar jadal rivojlanmoqda va ular turli sohalarda kundalik hayotimizga ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu yerda ba’zi asosiy sohalar va ulardagi innovatsiyalar **haqida so‘z yuritish mumkin:**

- sun’iy intellekt (SI). va mashinalarni o‘rganish zamonaviy texnologiyalar orasida eng muhimlaridan biri hisoblanadi. SI nafaqat ishlab chiqarishda, balki tibbiyot, moliya, avtotransport va boshqa sohalarda ham qo‘llaniladi;

- blokcheyn va kriptovalyuta. Blokcheyn texnologiyalari markazlashtirilmagan tizimlar yaratishga imkon beradi, bu esa moliya va axborot xavfsizligi sohalarida inqilobiy o‘zgarishlarga olib kelmoqda. Kriptovalyuta (bitkoyn, efirium va boshqalar) esa rivojlanayotgan iqtisodiyot tizimiga ta’sir ko‘rsatmoqda;

- internet of Things (IoT). IoT qurilmalari (smartifonlar, aqlli uy qurilmalari, transporti va boshqalar) orasida ma’lumot almashinuvi va avtomatizatsiya yaratish imkonini beradi;

- qayta tiklanadigan energiya manbalari. So‘ngi yillarda qo‘llanilayotgan texnologiyalar, masalan, kyn va shamol energetikasi, atrof-muhitga ta’sirni kamaytirish va energiya samaradorligini oshirish maqsadida yaratiladi;

- 3D chop etuvchi texnologiyalar. 3D printerlar turli sohalarda, xususan, qurilish, tibbiyot va ishlab chiqarishda yangi imkoniyatlar ochmoqda.

Bu yo‘nalishlardan qaysini o‘rganishga qiziqishingiz bor? Ularning har biri haqida yanada batafsil ma’lumot berishim mumkin.

Ijodiy faoliyat va mulohaza qilish. Ijodiy faoliyat (rasm chizish, musiqa yozish, yoki boshqa turdagi yangiliklar yaratish) shaxsiy rivojlanishni rag‘batlantiradi. Shunga qo‘shimcha, faol mulohaza qilib, o‘zingizning kuchli va zaif tomonlaringizni tahlil qilishga harakat qiling. Ijodiy faoliyat insonning har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, uning fikrlash, his qilish, va atrof-muhitga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi.

Ijodiy faoliyat - bu insonning yangi g‘oyalar, tasavvurlar, va istiqbolli konsepsiyalar yaratishiga yordam beradigan jarayon. Bu jarayonda inson o‘zining ichki ehtiyojlari va atrof-muhitni tushunishni birlashtirish orqali yangiliklarni izlaydi. Ijodiy faoliyatni amalga oshirishda siz o‘zining ichki his-tuyug‘ularini va tasavvurlarini ifoda etadigan turli shakllardan foydalanishingiz mumkin: san’at, adabiyot, dizayn, ilmiy tadqiqotlar, va boshqalar.

Mulohaza qilish esa, biror narsa haqida chuqur fikr yuritish, uning ma’nosi, ahamiyati va ta’sirini tahlil qilish jarayonidir. Mulohaza qilish, odamlarga masalalarni yanada yaxshi tushunib yetishga, turli xil nuqtai nazarlarni ko‘rib chiqishga va ularga asoslangan qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Shu bilan birga, ijodiy faoliyat va mulohaza qilish orasida o‘zaro bog‘liqlik mavjud. Ijodiy faoliyatning natijasini chuqur

mulohaza qilish orqali ularning aniq va to‘liq mazmunini anglash mumkin. Mulohaza qilish jarayoni esa, ijodiy faoliyatning sifatini oshirishga yordam beradi, chunki inson ushbu jarayonda o‘z g‘oyalarini yanada aniqlashtiradi va ularni rivojlantiradi.

Muammolarni hal qilish qobiliyati. Muammolarga yechim topish, stressni yengish va har qanday vaziyatda sardor bo‘lish — bu ham shaxsiy rivojlanishning muhim qismidir. Muammoga to‘g‘ri munosabatda bo‘lish, tezkor va konstruktiv yechim topish insonni bir qadam oldin qo‘yishga yordam beradi. Muammolarni hal qilish qobiliyati – bu insonning turli vaziyatlarda, muammolarni va qiyinchiliklarni aniqlash, tahlil qilish, muhim ma’lumotlarni to‘plash va yordamchi qarorlar qabul qilish qobiliyatidir. Bu qobiliyat, har qanday kasb va hayotning har sohasida muhimdir, chunki har kuni odamlar muammolarni hal qilishga to‘g‘ri keladi.

Muammolarni hal qilish qobiliyatini yaxshilash uchun **quyidagi ishlarni amalga oshirish mumkin:**

- tahlil qilish. Mazkur vaziyatni aniqlash va tahlil qilish muhimdir. Muammoga kirishishdan oldin, uning sabablarini va ehtimoliy oqibatlarini o‘rganish zarur;

- kreativ fikrlash. Muammolarni eng samarali hal qilish uchun yangicha va kreativ yondashuvlar kerak bo‘lishi mumkin. Ma’zun fikrlash va yangicha nuqtai nazardan qarash muammolarni oson hal qilishga yordam beradi;

- o‘qish va o‘rganish. Muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish uchun turli manbalardan, adabiyotlardan va doslardan o‘rganish muhim;

- qaror qabul qilish. Muammolarni hal qilish jarayonida tez va aniq qarorlar qabul qilish kerak, chunki vaqtni yo‘qotmaslik va tez natija olish muhim;

- to‘g‘ri kommunikatsiya. Odamlar bilan to‘g‘ri va samarali muloqot qilish qobiliyati, muammolarni yechishda yordam beradi, chunki har xil fikrlar va tavsiyalar keng imkoniyatlar yaratadi.

Muammolarni hal qilish – bu hayotda har bir odam uchun muhim va rivojlantirilishi kerak bo‘lgan qobiliyatdir.

Qobiliyatlarga baho berish va tartibga solish. Qanday qobiliyatlarga ega ekanligingizni baholash va ularni yanada rivojlantirish uchun aniq yo‘nalishlar belgilash muhim. Bu turdagi samarali amallar bilan shaxsiy rivojlanishga yordam beradi. Qobiliyatlarga baho berish va tartibga solish jarayoni insonning turli sohalardagi faoliyatini baholash va ularni samarali tartibga solishga qaratilgan. Bu jarayonda bir nechta omillar va usullar nazarda tutiladi:

Qobiliyatlarni baholashning asosiy usullari. Testlar va sinovlar: turli qobiliyatlarni o‘rganish va baholash uchun maxsus testlar ishlatiladi. Masalan, matematika, lug‘aviy bilim, yoki ijodiy qobiliyatlar bo‘yicha testlar. Analiz va kuzatish: kasbiy va ijodiy qobiliyatlarni baholash uchun insonning ishlagan joyi, loyihalardagi ishtirokining samaradorligi va ijobiy natijalariga e’tibor qaratilishi mumkin. Suhbat va intervyular: kasbiy qobiliyatlarni baholashda intervyular va suhbatlar orqali insonning tajribasi, bilimlari va ko‘nikmalari baholanadi. Portfolio: ijodiy sohalarda (masalan, san’at, dizayn) insonning ishi, yaratish ishlari (portfolio) orqali qobiliyatlari ko‘rib chiqiladi.

Qobiliyatlarni tartibga solish. Qobiliyatlarni tartibga solishning maqsadi – insonning qulay va samarali ishlashi uchun zarur bo‘lgan resurslar va imkoniyatlarni to‘g‘ri taqsimlashdir. Qobiliyatlarni rivojlantirish: ishchi yoki ijodiy faoliyatni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan ta’lim, treninglar va kurslar tashkil qilinadi. Tasniflash: qobiliyatlar tasniflanib, ularning eng muhim va asosiy sohalari aniqlanadi. Bu faoliyatni yanada samarali

bajarishga yordam beradi. Tartibga solish va maqsadlar qo‘yish: Insonning maqsadlari aniqlanib, ularni amalga oshirish uchun zarur qobiliyatlar tartibga solinadi.

Qobiliyatlarning ahamiyati. Qobiliyatlar insonning professional va shaxsiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Ular shaxsga muammolarni hal qilish, yangi imkoniyatlardan foydalanish, va istiqbolli yo‘nalishlarda muvaffaqiyatga erishishda yordam beradi. Qobiliyatlarni baholash va tartibga solish jarayoni, insonning qobiliyatlarini o‘rganish va ularni samarali ishga solish uchun muhimdir.

Qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratish. Qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratish ham shaxsiy rivojlanishda muhimdir. Jamoa, do‘stlar va oila tomonidan qo‘llab-quvvatlanish, motivatsiya berishi mumkin. Qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, har qanday jamoa, tashkilot yoki shaxs uchun muhimdir, chunki bu o‘zaro ishonch, hurmat va motivatsiyani oshirishga yordam beradi. Quyida qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratish uchun **ayrim tavsiyalar:**

1. **Ochiq va samimi kommunikatsiya.** Har kim o‘ziga o‘xshash fikr va mulohazalarni erkin izohlay olish kerak. Munosabatda ochiqlik va aniqlik muhim, bu ishonchni qo‘llab-quvvatlaydi.

2. **Hurmat va qadrlash.** Har bir insonning fikr va ehtiyojlari hurmat qilinishi kerak. Bu, bir-birini tushunish va ularning his-tuyg‘ularini inobatga olishni anglatadi.

3. **Qat’iy maqsadlar va qo‘llab-quvvatlash.** Jamoa a’zolarining rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash va ularga muvaffaqiyatga erishish uchun aniq yo‘nalish va maqsadlarni belgilash muhim.

4. **Qiyinchiliklarda yordam.** Kimdir qiyinchilikka duch kelsa, unga yordam berish va yaxshi maslahatlar berish jamoada qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratishga yordam beradi.

5. **Pozitiv muammolarni hal qilish.** Salbiy holatlarni hal qilishda ham ijobiy yondashuvni qo‘llash muhim. Bu, muammolarga konstruktiv va ijobiy yondashuvni ta’minlaydi.

6. **Muvofiq izlanish va rivojlanish.** Insonlarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, ularning iqtidorini amalga oshirishga yordam beradi.

Bu qadamlar qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratishga yordam beradi va ish jamoasining yoki jamiyatning muvaffaqiyatini ta’minlaydi. Shaxsiy rivojlanish uchun bu yo‘nalishlarda harakat qilish, vaqtni samarali boshqarish va o‘z salohiyatingizni to‘liq ochishga intilish hayotingizni yaxshilashga yordam beradi.

Iqtisodiy va ijtimoiy qobiliyatlar: Talabalarning faqat akademik bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, hayotda kerak bo‘ladigan iqtisodiy va ijtimoiy ko‘nikmalarni ham o‘rganishlari muhim. Zamonaviy ta’lim tizimi ularga iqtisodiy tahlil qilish, ijtimoiy muhitni tushunish va muammolarni to‘g‘ri baholashda yordam beradi. Iqtisodiy va ijtimoiy qobiliyatlar insonning hayotdagi samarali va muvaffaqiyatli faoliyatini ta’minlaydi. Ularning har biri o‘zining aniq xususiyatlariga ega va bir-biriga bog‘liq.

Iqtisodiy qobiliyatlar. Iqtisodiy qobiliyatlar odamning iqtisodiy resurslarni, ya’ni pul, vaqtini va mehnatini samarali boshqara olish qobiliyatini bildirishadi. Bu qobiliyatlar jumladan. Moliyaviy boshqaruv – pulni samarali sarflash, daromad va xarajatlarni tartibga solish. Riskni boshqarish – turli iqtisodiy vaziyatlarda xavflarni hisobga olish va ulardan foydalanish. Rivojlanish strategiyalari – yangi imkoniyatlarni topish va iqtisodiy

faoliyatni kengaytirish. Mahsulotlar va xizmatlar bozorini tahlil qilish – bozordagi talab va taklifni aniqlash va undan foydalanish.

Ijtimoiy qobiliyatlar. Ijtimoiy qobiliyatlar odamning boshqalar bilan munosabatlarni samarali boshqara olish, jamiyatda o‘z o‘rnini topish va ijtimoiy muhitga moslashish qobiliyatini anglatadi. Bu qobiliyatlar shularni o‘z ichiga oladi. Kommunikatsiya – boshqalar bilan to‘g‘ri va samarali aloqalar o‘rnatish. Empatiya – boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunish va ularga turli holatlarda yordam berish. Jamoada ishlash – birgalikda faoliyat ko‘rsatish, guruh maqsadlariga erishish. Qaror qabul qilish – ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri va adolatli qarorlar qabul qilish. Iqtisodiy va ijtimoiy qobiliyatlar bir-biri bilan hamkorlikda ishlaydi va insonning turmush darajasini yaxshilashga yordam beradi.

Texnologiyalar va raqamli ko‘nikmalar: Zamonaviy ta’limda texnologiyalardan foydalanish talabalarning raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Kompyuter dasturlari, internet va turli onlayn platformalar talabalarga yangi bilimlarni ishonchli va samarali shaklda o‘zlashtirish imkonini beradi. Texnologiyalar va raqamli ko‘nikmalar bugungi kunda hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Ular jamiyatning turli sohalarida, ishlashdan tortib, kundalik hayotimizgacha faoliyatimizni takomillashtirish va osonlashtirishga yordam beradi. Bu sohadagi bilimlar va ko‘nikmalar tezda o‘zgarib, yangi imkoniyatlar yaratadi.

Texnologiyalar va raqamli ko‘nikmalarga oralashishni tushunish. Texnologiyalar - bu bizga muammolarni hal qilish va vazifalarni amalga oshirish uchun kerak bo‘lgan qurilmalar, dasturlar va jarayonlar. Masalan, kompyuterlar, smartfonlar, internet, sun’iy intellekt va boshqalar. Raqamli ko‘nikmalar esa, texnologiyalarni samarali va maqsadga muvofiq ishlatish qobiliyatidir. Bu ko‘nikmalarni o‘zlashtirish insonning hayotiga

juda katta ta’sir ko‘rsatadi, chunki ular ish haqida qarorlar qabul qilish, muammolarni hal qilish va yangi imkoniyatlarga yo‘l ochishda yordam beradi.

Asosiy raqamli ko‘nikmalar. Kiberbezopaslik: internetdagi ma’lumotlar va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, viruslar va xakerlikka qarshi turish. Dasturlash: kodlash tillari, algoritmlar va kompyuter dasturlarini yaratish. Bu ko‘nikma ish joylarida talab qilinadi va zamonaviy muammolarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega. Ma’lumotlar tahlili: ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va tasniflash qobiliyati, bu biznes va qarorlar qabul qilishda muhim rol o‘ynaydi. Mobil qurilmalar va smartfonlardan foydalanish: zamonaviy mobil dasturlar va ularning ishlash prinsiplarini tushunish. Internet va ijtimoiy media: internetdan samarali foydalanish, ijtimoiy media platformalarida ishlash va aloqa o‘rnatish. Sun’iy intellekt (AI): mashina o‘rganish va sun’iy intellekt asosidagi texnologiyalarni tushunish va ishlatish.

Texnologiyalar va raqamli ko‘nikmalarning ahamiyati. Ish joyida raqamli ko‘nikmalarning ahamiyati: Bu ko‘nikmalar ish o‘rnida samaradorlikni oshirish va raqobatdoshlikni saqlashga yordam beradi. Texnologiyalarga oid bilimlar bizneslar uchun asosiy musobaqa omillaridan biridir. Shaxsiy hayotda raqamli ko‘nikmalarning ahamiyati: texnologiyalar kundalik hayotimizni osonlashtiradi, turli onlayn xidmatlardan foydalanish, malakali ma’lumot olish va yordam topish uchun bizning ko‘nikmalarimizni oshiradi. Texnologiyalar va raqamli ko‘nikmalar bugungi kunda har qanday sohada muvaffaqiyatga erishish uchun zarurdir.

TALABALARNING IJTIMOIY VA MADANIY FAOLIYATLARDA ISHTIROKI

Qatnashuv va ijtimoiy faoliyatlar. Zamonaviy ta’lim tizimi talabalarni turli ijtimoiy va madaniy faoliyatlarda ishtirok etishga da’vat etadi. Bu faoliyatlar talabalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish va turli ijtimoiy guruhlar bilan ishlash qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi. Zamonaviy ta’lim tizimi talabalarni turli ijtimoiy va madaniy faoliyatlarda ishtirok etishga rag‘batlantirishga yo‘naltirilgan. Bu, avvalambor, ularning ijtimoiy mas’uliyat, ko‘nikma va qobiliyatlarini rivojlantirishga, shuningdek, boshqalar bilan o‘zaro munosabatlarda samarali ishlashga yordam beradi. Zamonaviy ta’limda talabalarga nafaqat bilim olish, balki ularning ijtimoiy va madaniy faoliyatlarda, jumladan, volontyorlik, ijodiy ishlar va ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish imkoniyati ham taqdim etiladi.

Bunday faoliyatlar talabalarni hujjatlarni tahlil qilish, jamoada ishlash, muammolarni hal qilish va ijtimoiy munosabatlarni o‘rganishda muhim tajribaga ega bo‘lishlariga yordam beradi. Ta’lim tizimi hamda universitetlar va maktablardagi har xil jamoatchilik loyihalari bu kabi faoliyatlarni qo‘llab-quvvatlaydi, bu esa talabalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini rag‘batlantiradi. Ijtimoiy va madaniy faoliyatlarda ishtirok etish talabalarga jamiyatga integratsiya qilishga yordam beradi, ularning global ahamiyatga ega jarayonlar bilan bog‘lanishini ta’minlaydi va ularni turli ko‘nikmalar bilan ta’minlaydi.

Mentorlik va yo‘lboshchilik. Zamonaviy ta’lim tizimida talabalar uchun mentorlik dasturlari va yo‘lboshchi pedagoglarning mavjudligi shaxsiy va professional rivojlanishda katta ahamiyatga ega. Mentorlar talabalarga ishlaydigan sohalaridagi kariera yo‘lini tanlash, muammolarni hal qilish va samarali maqsadlar qo‘yishda

yordam beradi. Mentorlik va yo‘lboshchilik - bu insonlarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishida yordam berish, ularni yo‘naltirish va rag‘batlantirishga qaratilgan faoliyatlarni anglatadi. Bu ikki tushuncha bir-biri bilan bog‘liq, ammo biroz farqli.

Mentorlik - bu tajribali va bilimli insonning (mentor) boshqa bir shaxsga (mentee) o‘z tajribasini, bilimlarini va ko‘nikmalarini o‘rgatish, uning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash jarayoni. Mentorlik ishi ko‘proq shaxsiy va uzoq muddatli munosabatlarga asoslangan bo‘lib, mentor menteega ko‘maklashib, uning muammolarini hal qilishga yordam beradi. Mentorning vazifasi: tajribalarni o‘rtoqlashish, maslaxat berish, ma’rifatli qarorlar qabul qilishda yordam berish. Mentorlikning maqsadi: shaxsni rivojlantirish, uning professional va shaxsiy ko‘nikmalarini oshirish.

Yo‘lboshchilik - bu rahbar yoki boshqaruvchi bo‘lib, boshqalarga yo‘l ko‘rsatish va ularni katta maqsadlarga yo‘naltirish jarayoni. Yo‘lboshchi, ko‘proq rahbarlik va tashabbus ko‘rsatish orqali odamlarning motivatsiyasini oshiradi va bir jamoani birgalikda ishlashga undaydi. Yo‘lboshchining vazifasi: strategik yo‘nalishlarni belgilash, jamoa a’zolarini yordam berish, motivatsiyalash, katta maqsadlarga yo‘naltirish. Yo‘lboshchilikning maqsadi: jamoa va tashkilotning natijalarini yaxshilash, maqsadlarga erishish. Har ikkala faoliyat ham muhim rol o‘ynaydi. Mentorlik, shaxsga yordam berish va uni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lsa, yo‘lboshchilik katta guruhlarni boshqarish va muvaffaqiyatga yo‘naltirishga qaratilgan. Shaxs o‘zi uchun qiyinchiliklarni yengish va muvaffaqiyatga erishish uchun ushbu ikki yo‘nalishdan ham foydalanish mumkin.

Samarali bilim va hayot o‘rtasidagi aloqa. Zamonaviy ta’limda nazariy bilimlar amaliyot bilan bog‘liq bo‘lishini ta’minlash muhimdir. Talabalarga nazariy bilimlar o‘z hayotlarida

qanday ishlatilishi va ularning professional faoliyatiga qanday ta’sir qilishini tushuntirish talabalarning samarali rivojlanishini ta’minlaydi. Samarali bilim va hayot o‘rtasidagi aloqa juda katta ahamiyatga ega. Bilim odamga hayotda muhim qarorlar qabul qilish, muammolarni hal qilish va shaxsiy taraqqiyotga erishish uchun kerakli vositalarni beradi. Har bir sohadagi bilimlar insonga yaxshiroq ishlash, muvaffaqiyatga erishish va hayotning har tomonlama yorqin va mazmunli bo‘lishiga yordam beradi.

1. Qarorlar qabul qilish va maqsadga yo‘nalish. Bilim insonga hayotda maqsadlarni aniqlash va ularga yo‘nalish belgilovchi muhim ko‘nikmalarni beradi. Samarali bilim insonga tez va to‘g‘ri qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

2. Muammolarni hal qilish. Bilimning har bir sohada bo‘lishi, masalan, fan, texnologiya yoki ijtimoiy soha bo‘yicha, insonga muammolarni hal qilishda yaxshi ishlash va yangiliklarni qo‘llashda yordam beradi. Shuningdek, bilim bilan odamlar ko‘pincha ilg‘or fikrlash va tizimli yondashuvlarni ishlatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

3. **Shaxsiy taraqqiyot.** Bilim insonning shaxsiy taraqqiyotida muhim rol o‘ynaydi. Uning yordamida inson o‘z qobiliyatlarini rivojlantiradi, yangi ko‘nikmalarga ega bo‘ladi va shaxs sifatida o‘sishga harakat qiladi.

4. Qiyoslash va yaxshiroq fahmlash. Bilim insonga dunyoni yaxshiroq tushunish, boshqalar bilan aloqa o‘rnatish va turli ijtimoiy muhitlarda faol bo‘lishga yordam beradi.

5. Ajratish va ta’lim. Samarali bilim, ayniqsa, talaba yoki yosh avlod uchun hayotda foydalanilishi va qo‘llanilishi kerakli ko‘nikmalarni oshiradi. Agar bilim amaliyotga tatbiq etilsa, odamlarning hayotini ko‘p jihatdan yaxshilash mumkin.

Shu sababli, bilim va hayot o‘rtasidagi aloqa insoniyatning ijtimoiy, iqtisodiy va shaxsiy taraqqiyoti uchun muhimdir. Shu

bilan birga, zamonaviy ta’limning eng muhim jihatlaridan biri – talabalarga mustaqil fikrlash va o‘zini baholash qobiliyatini shakllantirishdir. Bu, o‘z navbatida, ularga karierasida muvaffaqiyatli bo‘lish uchun kerakli bilim va ko‘nikmalarni topishga yordam beradi.

Talabalar faolligini oshirish uchun zamonaviy usullar va texnologiyalar turli yo‘nalishlarda rivojlanib bormoqda. Ushbu usul va texnologiyalar bilim olish jarayonini samarali va qiziqarli qilish, talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirish, hamda ularni hayotga tayyorlash maqsadida qo‘llaniladi. Quyida ularning asosiy yo‘nalishlari va yangi usullari keltirilgan.

TALABALAR FAOLLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY USUL VA TEXNOLOGIYALARI

Interaktiv ta’lim texnologiyalari. Elektron ta’lim platformalari - bu internet orqali ta’lim berish va olish imkonini beruvchi onlayn platformalar. Ularning asosiy maqsadi - yoshlarga va kattalarga jismoniy o‘qish muassasalariga bormasdan, samarali ta’lim olishni ta’minlash. Bunday platformalar turli xil saboqlar, kurslar, testlar va boshqa o‘qitish vositalarini taqdim etadi. Keyingi yillarda elektron ta’lim platformalari juda ommalashgan va turli sohalarda muvaffaqiyat bilan foydalaniladi. Ayrim mashhur **platformalarga misollar:**

- **Coursera.** Maxsus universitetlar va tashkilotlar bilan hamkorlikda onlayn kurslar va sertifikatlar taqdim etadi. Adamlar butun dunyodan turli xil fanlar bo‘yicha bilim olishlari mumkin;

- **EDX.** Hammasi ham onlayn ta’limni olish imkonini beradi, shuningdek, dunyodagi eng yirik universitetlardan ham kurlarni taklif etadi. Bu platformada ham ba’zi kurslar o‘zbek tilida mavjud. Bu platformadan universitetlardan sertifikatlarni olish imkoniyati ham bor;

- **Udemy.** Turli sohalarda kurstarni taklif etish va ularni individual o‘rganish imkonini beradi. Bu platformaning afzalligi shundaki, u tanlangan kurslarni kimdir yo‘nalishda ta’lim olishga qaratgan. Bu platformada o‘zbek tilidagi onlayn kurslar mavjud. Bu yerda turli xil mavzularda (dizayn, dasturlash, marketing, boshqa sohalar) kurslar topish mumkin;

- **Khan Academy**. Asosan, maktab va kollej talabalari uchun juda qiziqarli va sodda. Xan Akademiyasining o‘zbek tilidagi kontenti ham bor. U yerda matematika, fanlar va boshqa sohalarda videolar mavjud;

- **Duolingo**. Til o‘rganish uchun onlayn platforma, ki ko‘plab tillarni o‘rganishga yordam beradi;

- **Skillshare.** Bu platforma ijodiy kasblar va texnik malaka o‘zlashtirishga qaratilgan kurslarni taqdim etadi;

- **YouTube**. YouTube'da turli sohalarda onlayn o‘quv videolarini o‘zbek tilida topish mumkin. Masalan, dasturlash, marketing, tarbiya va boshqa mavzularda ko‘plab foydalanilishi mumkin;

- **Local Educational Platforms.** O‘zbekistondagi mahalliy onlayn o‘qish platformalari, masalan, "Myedu.uz", "Edu.uz" va boshqalarda ham onlayn kurslar mavjud.

Bu platformalardan foydalanish odamlarga har xil sohalarda va ko‘p vaqt talab qilmay, onlayn tarzda bilim olishga yordam beradi. Ularning ko‘pchiligi hamma uchun mavjud bo‘lib, ayrimi sertifikatlar va to‘lovlar orqali qiziqishni o‘stirishga yordam beradi. Elektron ta’lim platformalari. Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams kabi platformalar talabalarga o‘qitish materiallarini yoki testlarini onlayn formatda taqdim etish imkonini beradi. Bu o‘z navbatida talabalarning o‘qishdagi faolligini oshiradi. Bu platformalarda, kurslar soni va turlarini tekshirib ko‘rishingiz mumkin. Oqish va o‘rganish jarayonida sizni qiziqtirgan mavzuga qarab kurs tanlashda yordam berishim mumkin.

Onlayn kurslar (MOOCs): Coursera, edX va Udemy kabi onlayn ta’lim platformalari talabalarga turli sohalarda bilimlarni o‘zlashtirishda yordam beradi. Ushbu kurslar talabalarga mutaxassisliklar bo‘yicha jahon darajasidagi ta’lim olish imkonini beradi.

Geymifikatsiya. O‘quv jarayoniga o‘yinlarni jalb qilish talabalarni mashg‘ulotlarga qiziqtiradi. Misol uchun, Kahoot! va Quizizz kabi interaktiv testlar va viktorinalarni o‘tkazish talaba faolligini oshiradi. Geymifikatsiya - bu turli jarayonlarga o‘yin mexanizmlari va prinsiplarini tatbiq qilish usuli. Ushbu jarayon,

insonlarning motivatsiyasini oshirish, ularni faol va interaktiv bo‘lishga undovchi usuldir. Geymifikatsiya ko‘pincha ta’limda, ish joylarida, marketingda va kundalik hayotda ishlatiladi. Uning asosiy maqsadi – vazifalarni yoki faoliyatlarni qiziqarli, muloqotga yo‘naltirilgan va raqobatli qilib ko‘rsatishdir.

Geymifikatsiyaning asosiy elementlari. Topshiriqlar va missiyalar – insonlarga turli vazifalarni bajarishni taklif qilish va ularni to‘g‘ri bajarish uchun to‘lovlar yoki rag‘batlar berish. Mukofat va ballar tizimi – muvaffaqiyatli bajarilgan ishlar uchun ballar, medallar yoki sertifikatlar berish. Raqobat – ishtiyoqni oshirish uchun turli ishtirokchilar orasida raqobat mukofotlarini belgilash. Jamoa va ijtimoiy interaksiya – odamlarni jamoa bo‘lib ishlashga va o‘zaro yordam berishga rag‘batlantirish. Statistika va reytinglar – natijalarni ko‘rsatish, yangi maqsadlar qo‘yish va ishtirokchilarni yanada ishtiyoqli qilib ko‘rsatish.

Geymifikatsiyaning afzalliklari. Motivatsiyani oshirish: Topshiriqlarni yoki faoliyatlarni qiziqarli va rag‘batlantiruvchi shaklda taqdim etish odamlarning ulanishini yoki diqqatini saqlashga yordam beradi. Kamchiliklarni tuzatish: Agar insonlarga to‘g‘ri yordam, topshiriqlar va nagradalar berilsa, u holda ularning zaif tomonlarini yaxshilash mumkin.

Interaktivlik: Geymifikatsiya, insonlarni faol ravishda jamiyatga, jamoaga yoki hamkorlikka jalb qiladi. Geymifikatsiyaning kamiga olib kelishi mumkin bo‘lgan sabablar. Agar to‘g‘ri ishlab chiqilmagan bo‘lsa, insonlar uchun uzoq muddatli motivatsiya va qiziqish yo‘qolishi mumkin. Ba’zida, odamlar uchun nagradalar yoki mukofotlar ularning haqiqiy ehtiyojlariga javob bermasligi mumkin. Shu bilan birga, geymifikatsiya ko‘pchilik sohalarda muvaffaqiyatli va samarali bo‘lgan usul

O‘yinlar orqali bilim olish. Video o‘yinlar va simulyatsiyalarni ta’limga qo‘shish, masalan, laboratoriya mashg‘ulotlarini yoki tarixiy voqealarni o‘yin shaklida o‘rganish talabalarga o‘qishni qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi.

Ijtimoiy media va bloglar. Ijtimoiy media platformalaridan foydalanish: Facebook, Instagram, Twitter kabi ijtimoiy media orqali talabalar o‘zaro fikr almashishi, o‘quv materiallari va tajribalar bilan bo‘lishishi mumkin. Bu ularni o‘zlarining bilimlarini boshqalarga yetkazishga majbur qiladi, bu esa faollikni oshiradi. Ijtimoiy media va bloglar - bu zamonaviy kommunikatsiyaning muhim qismlari. Ularning har biri turli xil foyda va imkoniyatlarga ega, jumladan:

Ijtimoiy media. Ijtimoiy media platformada odamlar bir-biri bilan aloqa o‘rnatish, ma’lumot almashish, kontent (tasvir, video, maqola va boshqalar) hozirlash va tarqatish imkonini beradi. Bunday platformalarga Facebook, Instagram, Twitter, TikTok, LinkedIn, YouTube kabi turli xil ijtimoiy tarmoqlar kiradi.

Kamchiliklari. Feyk yangiliklar va manipulyatsiya (haqiqiy bo‘lmagan ma’lumotlar tarqalishi). Platformalardagi shaxsiy ma’lumotlarning xavfsizligi. Internetdagi zo‘ravonlik va nafrat nutqi. Foydalari. Dunyo bo‘ylab insonlar bilan aloqa qilish. Brend va mahsulotlaringizni reklamalash. Ommaviy fikrlarni yig‘ish va ijtimoiy harakatlarni tashkil qilish.

Bloglar - odatda, odamlar o‘z fikrlarini, tajribalarini yoki ma’lumotlarni foydalanuvchilarga taqdim etish uchun ishlatiladigan shaxsiy veb-saytlar yoki platformalardir. Bloglar o‘zgaruvchan yozuvlar va maqolalarni o‘z ichiga oladi va odatda maxsus mavzularga yoki qiziqishlarga bag‘ishlangan bo‘ladi. Kamchiliklari. Bloglar uchun kontent yaratish vaqti va sa’y-harakat talab qiladi. Blog yozuvlarining ahamiyati tarmoqdagi ommaviylik bilan chegaralanishi mumkin. Foydalari. Shaxsiy brendingni

rivojlantirish. Hammaga yoki muayyan auditoriyaga yozuvlar orqali foydalanishli va qiziqarli ma’lumotlarni taqdim qilish. SEO (qidirish tizimlari optimizatsiyasi) orqali veb-saytning raqobatdoshligini oshirish.

Ijtimoiy media va bloglarning o‘zaro bog‘liqligi. Har ikki sohada kontent yaratish: ijtimoiy media platformalar bloglarga muharrirlik, jamoatchilikka yozuvlar yoki postlar ishlab chiqish imkonini beradi. Shu bilan birga, bloglar ijtimoiy media orqali ma’lumot tarqatish va yoritish uchun platforma bo‘lishi mumkin. SEO va tarmoqlar: blogingizda ishlatiladigan teglar, so‘zlar va tarmoqlar ijtimoiy media postlariga ta’sir qilishi va veb-saytingizning reytingini oshirishi mumkin. Bu ikki vosita, agar to‘g‘ri foydalanilsa, raqamli marketingdagi muvaffaqiyat uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Ijtimoiy media platformalaridan foydalanish odamlarning kundalik hayotiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Ular nafaqat shaxsiy muloqotni olib borish, balki ma’lumot olish va boshqa odamlar bilan aloqalar o‘rnatishda ham ahamiyatli rol o‘ynaydi.

Ijtimoiy media platformalarini foydalanishda quyidagi asosiy aspektlarni ko‘rib chiqish mumkin:

- Ma’lumot va xabar olish. Ijtimoiy media platformalari, masalan, Twitter, Instagram, Facebook va Telegram, ko‘plab yangi yangiliklar va xabarlar manbai bo‘lib xizmat qiladi. Bu yerda odamlar juda tez va oson tarzda o‘z fikrlarini bildirishlari, ko‘plab mavzularga oid muhokamalarni olib borishlari mumkin;

- shaxsiy aloqalar. Do‘stlar va oila a’zolari bilan aloqa o‘rnatish, ushbu platformalarni foydalanishning eng keng tarqalgan sabablaridan biri. Bu yerda turli millatlar va madaniyatlardan bo‘lgan odamlar bilan muloqot qilish va munosabatlar o‘rnatish imkoni paydo bo‘ladi;

- biznes va marketing. Ijtimoiy media biznestamagina bizning shaxsiy hayotimizda ham muhim o‘rin tutadi. Ko‘plab brendlar va ishlab chiqaruvchilar o‘z tovarlari va xizmatlarini marketing qilish uchun ijtimoiy media platformalaridan foydalanadilar;

- ta’lim va o‘rganish. Odamlar o‘z bilimlarini kengaytirish uchun ijtimoiy media platformalaridan foydalanishlari mumkin. Ko‘plab maxsus guruhlar va kanallar o‘zgarishlar, yangi bilimlar va ma’ruzalarni taqdim etish uchun mavjud;

- xavflar va etik masalalar. Ijtimoiy media platformalaridan foydalanishda ba’zi xavflar ham bor. Jumladan, shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligi, internetdagi yomon mazmunlar, ijtimoiy bosimlar va kiberqattiqlik kabi masalalar nazarda tutiladi.

Ijtimoiy media platformalaridan foydalanishning samarali va to‘g‘ri yo‘li - ularni maqsadga muvofiq, ehtiyotkorlik bilan va axloqiy qoidalarga rioya qilgan holda qo‘llashdir.

Blog yuritish. Talabalar o‘z bilimlari va qiziqishlari haqida blog yozib, buni ommaviy shaklda taqdim etishlari mumkin. Bu yozish va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Agar biz blog yozishni xohlasak, kelajakda auditoriyaga qiziqarli va foydaliy kontent taqdim qilish uchun kuyidagi qadamlarni amalga oshirishmiz **lozim:**

- mavzu tanlash. Mavzuni tanlashda o‘ziga xos va qiziqarli bo‘lishga harakat qiling. Masalan, turizm, madaniyat, ta’lim, yoshlar muammolari, sport yoki ta’riflanmagan yangi texnologiyalar;

- tadqiqot va ma’lumot yig‘ish. Blog yozishdan oldin, mavzu bo‘yicha tadqiqot qilamiz. Agar maqsadimiz odamlarga foyda keltirish bo‘lsa, ishonchli va aniq ma’lumotlarni kiritish muhim;

- qiziqarli va yorqin tarzda yozish. Blogning mazmuni aniq, sodda va o‘qishga oson bo‘lishi kerak. Agar postlar uzun bo‘lsa,

ularni qismlarga bo‘lish va unda vizual elementlar (rasm, diagrammalar va boshqalar)dan foydalanish yaxshi;

- ko‘proq auditoriya jalb qilish. Blogni reklama qilish uchun ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish mumkin. Shunday qilib, ko‘proq odamlarga yetib borish mumkin;

- SEO (izlash motori optimizatsiyasi). Blog postlarining yozilishi, unda kalit so‘zlarni qo‘llash va maqolalarni to‘g‘ri tizish SEO yozuvlari uchun muhimdir;

- yuqori sifatli tasvirlar va videolar. Blogni vizual jihatdan ham qiziqarli qilish uchun tasvirlar, infografika yoki videolardan foydalanish yaxshi.

Kollaborativ ta’lim (Guruh bo‘lib ishlash). Guruhli loyihalar. Loyiha asosidagi ta’lim talabalarni guruhlarda ishlashga, turli xil yondoshuvlar va fikrlar bilan ishlashga majbur qiladi. Bu esa o‘zaro hamkorlik, muloqot va jamoaviy ishlashni rivojlantiradi.

Onlayn guruhlar. Zoom, Microsoft Teams va Slack kabi platformalar orqali talabalar birgalikda ta’lim materiallarini muhokama qilib, birgalikda ijodiy ishlarni amalga oshirishlari mumkin.

Kollaborativ ta’lim - bu talabalarning birga ishlash orqali bilim olishini maqsad qilgan o‘qitish usulidir. Bu usulda talabalar bir-biri bilan hamkorlik qiladilar, fikrlar almashadilar va o‘zaro yordam ko‘rsatadilar. Guruh bo‘lib ishlashning asosiy maqsadi — umumiy muammoni hal qilish yoki biror mavzuda bayon qilish, faqat har bir talabaning shaxsiy tajribasi emas, balki guruhning umumiy bilimi va qobiliyatlari ham hisobga olinadi.

Kollaborativ ta’limning asosiy xususiyatlari. Guruh bo‘lib ishlash. Odatda kichik guruhlarga bo‘lingan talabalar birga ishlashadi. Guruh har bir a’zosining ishga qo‘shgan hissasiga asoslanib, umumiy natijaga erishadi.

TA’LIMNING INTERAKTIVLIGINI OSHIRISH

Ta’limning interaktivligini oshirish. Bu usul talabalarga faqatgi pedagogdan nega qabul qilish emas, balki bir-biri bilan muloqot qilish va o‘zaro yordam berish imkonini beradi. Muammo yechishga qaratilgan usullar - kollaborativ ta’lim ko‘pincha biror muammoga yechim topishga yoki yoki ijodiy ishlarni bajarishga qaratilgan bo‘ladi. Javobgarlikni bo‘lishish - guruhda har bir a’zo o‘z vazifalarini bajarishga mas’ul bo‘ladi, shuningdek, ular bir-birini qo‘llab-quvvatlaydi va tahlillar olib borishadi. Ma’lumotni yoki bilimni chuqurroq tushunish - boshqalar bilan mo‘ljallangan muhokama va fikr almashish orqali talaba o‘zi o‘rgangan ma’lumotni yanada yaxshiroq tushunishga erisha oladi.

Kollaborativ ta’limning afzalliklari. Kreativlik va ijodiy fikrlash: guruh ishlari yangi g‘oyalarni yaratishga yordam beradi, chunki har bir a’zo o‘z unikal qarashini qo‘shadi. O‘zaro yordam: talabalar o‘zlarining muammolarini hal qilish uchun bir-biriga yordam berishadi, bu o‘qish jarayonini yaxshilaydi. Mavzuni yaxshi o‘rganish: guruh muammosi haqida muhokama qilish, kengroq tushuncha olishga yordam beradi. Ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish: kollaborativ ta’lim kommunikatsiya va jamoada ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Tahsil olishda kollaborativ ta’limga nisbatan ba’zi chegaralar. Guruh a’zolarining farqli darajadagi bilimlari muammo tug‘diradi. Ba’zi talabalar guruh ishlariga qo‘shilishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Tayyorgarlik jarayonlari vaqtni talab qiladi. Kollaborativ ta’lim talabalarning o‘zaro munosabatlarini kuchaytirish, ijodiy fikrlash va yangicha fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun samarali usul hisoblanadi.

Guruhli loyihalar - bu jamoa a’zolari o‘rtasida birgalikda ishlashni talab qiladigan loyihalardir. Bunday loyihalarda har bir ishtirokchi o‘z vazifalarini bajaradi va umumiy maqsadga erishish

uchun o‘zaro hamkorlik qiladi. Guruhli loyihalar tashkil etishda quyidagi jihatlarga e’tibor berish muhim. Rollar va vazifalar: har bir a’zo uchun aniq vazifalar va mas’uliyatlar belgilash kerak. Bu loyihaning samarali bajarilishiga olib keladi. Kommunikatsiya: guruh a’zolari o‘rtasida ochiq va samarali aloqa o‘rnatish muhim. Bu ishni tizimli qiladi va muammolarni tez aniqlashga yordam beradi. Har bir a’zoning kuchli tomonlarini hisobga olish: har bir a’zo o‘z kuchli tomonlariga qarab tanlansa, guruh a’zolarining imkoniyatlari to‘liq ishga solinadi. O‘zgarishlarga javob berish: guruhli loyihalarda yangi vaziyatlar va o‘zgarishlarga tezkor javob berish muhim. Mehnat taqsimoti, strategiya yoki vaqt jadvalida o‘zgarishlar kerak bo‘lishi mumkin. Guruhli loyihalar ko‘p turda bo‘lishi mumkin: tadqiqot, ishlab chiqarish, ijodiy loyihalar va boshqalar. Ularni amalga oshirish uchun ishonchiga ega, bir-birini qo‘llab-quvvatlaydigan jamoa a’zolari zarur.

Mobil texnologiyalar va applikatsiyalar. Mobil dasturlar. Mobil applikatsiyalar orqali ta’limga oid materiallarga har qachon, har joydan kirish imkoniyati beriladi. Masalan, Duolingo kabi til o‘rganish platformalari talabalarga mobil qurilmalar orqali ta’lim olishni osonlashtiradi. AR va VR (Augmented Reality & Virtual Reality). Ko‘rgazmalik orqali ta’limni kengaytirish va chuqurlashtirish uchun mazkur texnologiyalardan foydalanish faollikni oshirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, virtual laboratoriyalarda tajribalar olib borish. Mobil texnologiyalar va applikatsiyalar hozirgi kunda hayotimizning ajralmas qismidir. Ular turli sohalardagi faoliyatni yengillashtirish, samaradorlikni oshirish va hayotni qulay qilishda muhim rol o‘ynaydi.

Mobil texnologiyalar va applikatsiyalarning asosiy yo‘nalishlari va ularning ahamiyatini ko‘rib chiqaylik:

- mobil internet va 5G texnologiyalari. 5G – yuqori tezlikdagi internet aloqa texnologiyasi, bu mobil telefonlar, planshetlar va

boshqa qurilmalarda internetdan foydalanishning samaradorligini oshiradi. Bu texnologiya videokontentlarni uzatish, onlayn o‘yinlar va virtual va animik reallik (AR/VR) dasturlarini qulay ravishda ishlatishga yordam beradi;

- mobil operatsion tizimlar. Android va iOS mobil operatsion tizimlari hozirgi kunda eng keng tarqalganlardir. Ular telefonlarning barcha funksiyalarini boshqarish, dasturlar o‘rnatish va turli xil xizmatlardan foydalanish uchun asosiy platforma hisoblanadi;

- mobil applikatsiyalar. Mobil ilova (applikatsiyalar)lar turli sohalarda foydalaniladi. Ijtimoiy tarmoqlar (Facebook, Instagram, TikTok) - odamlar bilan aloqa o‘rnatish, axborot almashish va yordam berishga yordam beradi. Bank xizmatlari - mobil bank applikatsiyalari orqali pul o‘tkazmalari, hisob-kitoblar va xaridlar amalga oshiriladi. Hayot stillari va sog‘liq - fitnes, yo‘l xartiyalari, ovqatlanish va meditatsiyaga oid ilova va xizmatlar. Uyg‘unlashtirish va xaridlar - Amazon, eBay kabi platformalarda onlayn xaridlar qilish, auksionlar, savdo va rasmiy to‘lovlar. Ko‘ngil ochish - onlayn ovozli kitoblar, video va audio kontentni tomosha qilish, o‘yinlar va boshqa ta’lim va uyg‘unlashtirish xizmatlari.

Mobil ushbu texnologiyalar. Yordamchi intelligensiya (AI) – mobil dasturlarda sonli intellekt texnologiyalari (masalan, Siri, Google Assistant) foydalanuvchilarga gaplashish orqali turli vazifalarni bajarishga yordam beradi. Internet ob’ektlari (IoT) – mobil qurilmalar turli ob’ektlar (mashinalar, uy qurilmalar) bilan aloqa o‘rnatib, ularni boshqarishga yordam beradi. Virtual va animik reallik (AR/VR) mobil ilova va texnologiyalar orqali yangi tajriba bergan interaktiv, o‘yin va ta’lim formatlarini tashkil etadi.

Mobil qurilmalar. Smarfonlar – har kuni foydalaniladigan asboblar bo‘lib, ular nafaqat aloqa uchun, balki ko‘plab ilova va

xizmatlardan foydalanish uchun ham muhimdir. Planshetlar, smart-saatlar va smart-oynashlar - bu qurilmalar ham mobil texnologiyalardan foydalanishda eng asosiy vositalardan sanaladi. Mobil to‘lov sistemalari: QR kodlar, Apple Pay, Google Pay va cryptocurrency kabi yangi to‘lov metodlari mobil platformada to‘lovlarni amalga oshirishda qo‘llaniladi. Mobil telefonlar va planshetlarda ishlashga mo‘ljallangan dasturlar - bu smartfon va planshetlarda foydalanish uchun ishlab chiqilgan dasturlar bo‘lib, ularning ko‘pchiligi turli platformada ishlaydi (iOS, Android va boshqalar). Bu dasturlar turli vazifalarni bajaradi, jumladan, oilaviy aloqa, ish, o‘yinlar, ijtimoiy tarmoqlar, ma’lumotlarni saqlash va boshqalar.

Mobil dasturlarning asosiy turlari. Ijtimoiy tarmoqlar va xabarlashuv (Social Media & Messaging Apps): WhatsApp, Telegram, Facebook, Instagram: Bu dasturlar orqali insonlar aloqa o‘rnatish, xabarlar yozish, videokonferensiyalar o‘tkazish va ijtimoiy tarmoqlarda faoliyat olib borishlari mumkin. Oyinlar (Games): Clash of Clans, Candy Crush, PUBG Mobile, Fortnite: Mobil oyinlar har doim ko‘pchilikning e’tiborini tortadi. Ular ham o‘yinchilarga ko‘plab ko‘ngilochar faoliyatlarni taqdim etadi. Ma’lumotlar va ishlash (Productivity Apps): Google Drive, Microsoft Office, Evernote: Bu dasturlar ishda yordamchi bo‘lib, turli hujjatlar, fayllar va esdaliklar bilan ishlashga yordam beradi.

Kartalar va yo‘l-yo‘riqlar (Maps & Navigation): Google Maps, Yandex Maps: Bu dasturlar foydalanuvchilarga yaqin atrofdagi joylar, yo‘llarni ko‘rsatish va yo‘l harakati to‘xtashlaridan qochishda yordam beradi. Muzыka va videolar (Music & Video Apps): Spotify, YouTube, Apple Music: Mobil dasturlar orqali foydalanuvchilar o‘zlariga ma’qul bo‘lgan musiqa, videolar va kontentlardan bahramand bo‘lishlari mumkin. Sog‘liq va fitnes (Health & Fitness): Google Fit, Strava, MyFitnessPal: Bu dasturlar

foydalanuvchilarga fizik faoliyatlarini kuzatish, salomatlikni yaxshilash va ovqatlanishni boshqarishga yordam beradi. Fotografiya va videoni tahrir qilish (Photo & Video Editing): Instagram, Adobe Lightroom, TikTok: Fotografiya va videolarni tahrirlash uchun mo‘ljallangan dasturlar.

Har bir platforma uchun maxsus ishlab chiqilgan mobil dasturlar mavjud, shuning uchun telefon yoki planshetning operatsiya tizimiga ko‘ra dasturlarni tanlash muhim.

Shu tariqa, mobil texnologiyalar va applikatsiyalar foydalanuvchilarga turli xil xizmatlardan foydalanish, ish va xobbiy loyihalarda muvaffaqiyat qozonishda katta yordam beradi. Zamonaviy mobil texnologiyalarning rivojlanishi yanada ko‘p imkoniyatlar ochadi.

INDIVIDUAL TA’LIM

Qiziqarli va shaxsiylashtirilgan o‘qitish (individual ta’lim). Qiziqarli va shaxsiylashtirilgan o‘qitish - bu har bir talabaning shaxsga xos ehtiyojlariga, qiziqishlariga va maqsadlariga mos keladigan o‘qitish usulidir. Bunda pedagog har bir talabani individual ravishda yoki kichik guruhlar bo‘lib o‘qitishni ta’minlaydi, ularning qiziqishlariga va darajasiga qarab materiallarni tanlash, o‘qitish usullarini muvofiqlashtirish yoki rag‘batlantirish bo‘yicha strategiyalar ishlab chiqiladi.

Shaxsiylashtirilgan o‘qitishning asosiy prinsiplari. Har bir talabaning ehtiyojlarini tushunish: ularning qiziqishlarini, kuchli va yo‘ldan chiqishlarini to‘liq tushunishga harakat qilish. Oldingi bilim va ko‘nikmalarni hisobga olish: shaxsiylashtirilgan o‘qitishda har bir talabaning oldindan olingan bilimlari va tajribasi hisobga olinadi. Har xil o‘qitish usullarini qo‘llash: bunda vizual, audio va interaktiv materiallardan foydalanish mumkin. Fikrlash va rag‘batlantirish: talabalarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun ularga mustaqil fikrlashga imkon berish va muvaffaqiyatlarga erishish uchun rag‘batlantirish.

Shaxsiylashtirilgan o‘qitish - bu uzoq muddatli muvaffaqiyat va yuqori natijalarga erishish uchun katta imkoniyat yaratadi. Bu usul bilan pedagog har bir talabani uning o‘ziga xos ehtiyojlariga va imkoniyatlariga mos kelgan o‘qitish jarayonida qo‘llab-quvvatlaydi. Shaxsiylashtirilgan o‘qitish: talabalarning ehtiyojlariga moslashgan onlayn ta’lim metodlari, qaysi mavzuda zaifliklari borligini aniqlab, ularga maxsus materiallar va mashqlar taqdim etish. Masalan, adaptiv ta’lim tizimlari orqali talabalar o‘z sur’atlarida o‘qishadi. Shaxsiylashtirilgan o‘qitish (personalized learning) - bu ta’limning batafsil va talabga moslashtirilgan usullaridan biri bo‘lib, har bir talabaning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va imkoniyatlariga asoslanadi. Bu usul, talabani aktiv

ravishda o‘qitish jarayoniga jalb qilishga va har bir talabaning maxsus ehtiyojlariga e’tibor qaratishga qaratilgan.

Shaxsiylashtirilgan o‘qitishning asosiy elementlari. Individual o‘qitish maqsadlari: talabaning shaxsiy maqsadlariga va bilim darajasiga muvofiq ta’lim mazmunini tanlash. Qiziqishlar va qobiliyatlarga e’tibor: har bir talabaning qiziqishlarini va qobiliyatlarini hisobga olish, shunga ko‘ra o‘qitish mazmunini tanlash va o‘qitish metodlarini aniqlash. Texnologiyalarning o‘rni: onlayn platformalar, mobil ilovalar va kompyuter dasturlari orqali talabaning o‘qish jarayonini yordamlashtirish. Ta’limga interaktiv yondashuv: video materiallar, o‘yinlar, va boshqa interaktiv usullar orqali o‘qitish. Bu usulning maqsadi – talabaning o‘z ta’lim yo‘lida samarali va mustaqil qarorlar qabul qilishini rag‘batlantirishdir. Shaxsiylashtirilgan o‘qitishning asosiy afzalliklari shulardan iborat. Talabaning individual ehtiyojlariga to‘g‘ri keladi. Bilimni tez va samarali o‘rganish imkonini yaratadi. Talabaning o‘z qiziqishlariga mos ta’lim olishga yordam beradi.

Multimedia ishlatish. Video, audio va interaktiv prezentatsiyalar talabalarni o‘qishga qiziqtirish va diqqatini jalb qilish uchun samarali usullardir. Multimedia - bu turli xil ma’lumotlarni (matn, tasvir, ovoz, video va boshqalar) birlashtirib ishlatish usuli. Ushbu texnologiyalar birgalikda foydalanilganda, kontentni ma’naviy va vizual jihatdan kuchaytirish, ta’lim va axborotni samarali tarzda yetkazish imkonini beradi. Multimedia turli sohalarda ishlatiladi, misol uchun. Ta’lim: internetdagi onlayn darslar va videolar, interaktiv ta’lim dasturlari. Kino va televizor: videokontent, ovozli effektlar, tasvirlar va animatsiyalar. Marketing: reklamalar, mahsulotni taqdim etish videolari, grafik tasvirlar. Muzыka: kliper va muzыkalar, ovoz va videoni birlashtirish. O‘yinlar: vizual effektlar, animatsiyalar, ovozli va interaktiv elementlar.

Raqamli texnologiyalar va analitika - bu jamiyat va biznesni transformatsiya qilishdagi muhim omillardan biri bo‘lib, ular ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va qarorlar qabul qilish jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Raqamli texnologiyalar – bu internet, mobil texnologiyalar, sun’iy intellekt, ma’lumotlar tahlili va boshqa raqamli vositalardan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Ular ishlab chiqarish, ta’lim, tibbiyot va boshqa sohalarda ishlash usullarini o‘zgartirib, muammolarni tez va samarali hal qilish imkonini beradi. Analitika esa, ma’lumotlarni yig‘ish, tizimlashtirish, tahlil qilish va ulardan foydalanishga oid jarayondir.

Bunga bir nechta asosiy turlar kiradi. Bazaviy analitika

- ma’lumotlarni aniqlash va tasniflash. Diagnostik analitika
- ma’lumotlar asosida muammolarni aniqlash. Prognoz analitika
- kelajakdagi trendlar va vaziyatlarni aniqlash. Kognitiv analitika
- sun’iy intellekt va mashinali o‘rganish asosida qarorlar qabul qilish. Raqamli texnologiyalar va analitika ishlab chiqarishdan tortib, marketing, xizmat ko‘rsatish va qarorovozlik kabi sohalarda yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Ulardan foydalangan holda, kompaniyalar va tashkilotlar bozorda raqobatbardoshligini oshirish, yangi imkoniyatlar izlash va strategiyalarni shakllantirish imkoniga ega bo‘ladi.

Ma’lumotlarni tahlil qilish. Raqamli platformalar orqali talabalarning ishlash faoliyati monitoring qilinadi. Bu talabalarning qaysi sohalarda muammolarga duch kelayotganini aniqlash va yordam ko‘rsatish uchun foydalaniladi. Raqamli platformalar orqali talabalarning ishlash faoliyatini monitoring qilish zamonaviy ta’lim tizimlarida muhim ahamiyatga ega. Bunday platformalar talabalarning o‘qish darajasini, faoliyatini va natijalarini kuzatishga

yordam beradi. Quyida bunday platformalar orqali talabalarning faoliyatini monitoring qilishning **asosiy jihatlarini ko‘rib chiqamiz:**

- **ma’lumotlarni to‘plash va tahlil qilish.** Raqamli platformalar talabalarning faoliyati haqida keng qamrovli ma’lumotlarni to‘playdi. Masalan, onlayn testlar, kurs ishi, o‘qish jarayonidagi o‘zaro aloqalar va qatnashish darajasi kabi ma’lumotlar yig‘iladi. Platformalar avtomatik ravishda ma’lumotlarni tahlil qilib, talabalarning kamchiliklari va kuchli tomonlarini aniqlashga yordam beradi;

- har bir talabaning individual monitoringi. Raqamli platformalar talabalarning individual muvaffaqiyatlarini kuzatish imkonini beradi. Bu talabaning o‘qish jarayonida qaysi mavzuga ko‘proq e’tibor berishini, qaysisiga ko‘p vaqt sarflaganini va natijalarini kuzatishga yordam beradi. Platformalar shunga asosan individual tavsiyalar berish va o‘qitishni moslashtirish imkonini beradi;

- talabalarning qatnashish darajasini baholash. Onlayn platforma talabalarning onlayn darslarga qatnashishini, muhokamalarda ishtirok etishini, testlarga javob berishini va boshqa faoliyatlarini kuzatishi mumkin. Bu usullar talabalarning faoliyat darajasini, o‘qishga qiziqishini va o‘z vaqtida ishlashini baholashda yordam beradi;

- ustozlar va ta’lim muassasalari uchun natijalarni ko‘rib chiqish. Ustozlar raqamli platformalar orqali har bir talabaning natijalarini tez va aniq ko‘rib chiqishlari mumkin. Bu ularga talabalarga individual yordam ko‘rsatish, muammolarni aniqlash va to‘g‘ri yo‘nalishda ishlash imkonini beradi. Platformalar doimiy statistika va tahlillar orqali ta’lim muassasalarining umumiy natijalarini baholashda yordam beradi;

- raqamli assistentlar va sun’iy intellekt. Qator platformalar sun’iy intellekt (AI) texnologiyalaridan foydalanib, talabalarga interaktiv yordam berish, o‘qishni moslashtirish va avtomatik hisobotlarni taqdim etish imkonini beradi. Bunday tizimlar talabalarning o‘qishini shaxsiylashtiradi va ularning muammolarini aniqlashga yordam beradi;

- ma’lumotlar bilan ishlash va xulosalar. Platformalar tomonidan to‘plangan ma’lumotlar va tahlillar, talabalarning o‘qish faoliyatini yaxshilash uchun muhim xulosalarga olib kelishi mumkin. Ta’lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish va o‘qitish usullarini takomillashtirish uchun shu xulosalardan foydalanish mumkin.

Demak, raqamli platformalar orqali talabalarning ishlash faoliyatini monitoring qilish ta’lim jarayonini yanada samarali va individuallashtirilgan qilish imkonini beradi. Bu talabalarning o‘qishini tahlil qilish, muammolarni aniqlash va to‘g‘ri yo‘nalishda ishlash uchun muhim instrumentlardan biri hisoblanadi.

Avtomatlashtirilgan testlar va baholash. Talabalarning bilimini avtomatik ravishda baholash, masalan, testlar yoki baholashlarni onlayn platformalar orqali o‘tkazish. Avtomatlashtirilgan testlar va baholash - bu o‘qitish va baholash jarayonlarini samarali va aniq qilib ishlashga qaratilgan yondashuv. Buning asosida testlarning kompyuter yoki maxsus dasturlar yordamida avtomatik ravishda o‘tkazilishi, talabalarning natijalari shundoq tahlil qilinishidir. Avtomatlashtirilgan testlar va baholashning ayrim muhim jihatlari:

Avtomatlashtirilgan testlar. Maqsad va turlar: avtomatlashtirilgan testlar shaxsiy va oliy ta’limda samarali ishlaydi. Ular test savollari va javoblari bilan ishlash, har bir savol uchun avtomatik to‘g‘ri javobni tekshirish, va natijalarni yig‘ishni qamrab oladi. Turli test turlari. Ko‘p javobli - bu testda talabalar bir

necha javoblardan to‘g‘ri javobni tanlashadi. Qisqa javoblar - qisqa, aniq javobni talab qiladigan savollar. To‘g‘ri/Noto‘g‘ri - ushbu turda studentlar faqat "to‘g‘ri" yoki "notag‘ri" deb javob berishadi.

Baholash jarayoni. Avtomatlashtirilgan baholash: test natijalarini avtomatik ravishda baholash, bu talabaning javoblarini tez va aniq tekshirish imkonini beradi. Bu har bir savol uchun belgilangan balllar yoki tog‘ri javoblar asosida amalga oshiriladi. Analitika: avtomatlashtirilgan sistema tekshirish natijalari asosida tahlil qilishni, talabaning zaif va kuchli tomonlarini aniqlashni ta’minlaydi. Bu pedagogga qo‘shimcha yordam berishda foydalidir.

Plyuslar va minuslar. Plyuslar. Vaqtni tejash: avtomatlashtirilgan baholash tizimi testlarni tez va aniq baholashga yordam beradi. To‘g‘ri va aniq natijalar: javoblar avtomatik tekshiriladi, shuning uchun inson xatosi kamayadi. Tartibga solish: ba’zi test turlarini, masalan, onlay testlarni vaqt chegaralari bilan o‘tkazish mumkin. Minuslar. Cheklangan javoblar: ko‘p javobli kabi turlar bo‘yicha javoblar tanlovga asoslangan, bu har doim aniq bilimni ko‘rsata olmaydi.

Kreativlikni baholash muammosi. Avtomatlashtirilgan tizimlar yozuv va esseni yaxshi baholay olmaydi, chunki bu turdagi savollar ko‘pincha sub’ektiv nuqtai nazarga muhtoj. Yangi trendlar. Mashina o‘rganish (Machine Learning): Avtomatlashtirilgan baholash tizimlarida mashina o‘rganish va sun’iy intellektni ishga solish, mavjud testlarni va talabalarning xulq-atvorini tahlil qilishga yordam beradi. Bu texnika umumiy baholash natijalarini yaxshilashga yordam beradi. Har kunigi qo‘llanish. Avtomatlashtirilgan testlar va baholash tizimlari ko‘pgina ta’lim platformalari va onlayn kurslarda foydalaniladi. Misol uchun, Coursera, Khan Academy, va Google Classroom kabi

platformalarda talabalar testlarni onlayn rejimida topshirishi va avtomatik baholanishi mumkin.

Talabalarni o'zini-o'zi rivojlantirishga undash. Mentorlik va konsalting: talabalarga mentorlar yordamida o'zlarining qiziqishlari va kelajak kasblariga mos keladigan sohalarda rivojlanishni ta'minlash. Mentorlik va konsalting - bu har ikkisi ham insonlarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishini yoki tashkilotlarning ish faoliyatini yaxshilashga yordam beruvchi faoliyatlar bo'lib, ularning orasida bir nechta o'xshashliklar va farqlar mavjud. Mentorlik - bu ko'pincha yangi yoki kam tajribaga ega bo'lgan odamga ustaviy (jamoa, tashkilot, biznes) yoki shaxsiy darajada yordam berish jarayonidir. Mentor ko'pincha o'z tajribasi va bilimlari bilan boshqa odamga yo'l-yoriq ko'rsatib, uning shaxsiy va kasbiy maqsadlariga erishishda yordam beradi. Mentorlikda o'rtadagi aloqa uzoq muddatga soziladi va mentor ko'proq ko'rsatuvchi, ilhomlantiruvchi rolni o'taydi.

Konsalting esa, ko'pincha ishlab chiqarish yoki biznes jarayonlariga oid muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan kasbiy yordam ko'rsatish jarayonidir. Konsalting mutaxassislari o'zlarining maxsus bilimlari va tajribalarini har xil korxonalar yoki tashkilotlar uchun ishlab chiqarish, marketing, moliya, strategiya va boshqa sohalarda takliflar berish uchun ishlatadilar. Konsaltingda ko'pincha bir marotaba yoki qisqa muddatli kelishuvlar mavjud.

O'xshashliklar. Ikkalasida ham boshqa odamlarga yordam berish va ularning muammolarini hal qilishga yo'naltirilgan. Har ikkisi ham yuqori darajadagi malaka va tajriba talab etadi. Ikkalasida ham masalaga yondoshishda strategiya va rejalashtirish muhimdir.

Farqlar. Mentorlik ko'proq shaxsiy va uzoq muddatli munosabatlarga asoslangan bo'lsa, konsalting ko'proq kasbiy

yordam ko‘rsatishga, qisqa va aniq natijalarga qaratilgan. Mentor mentiylariga shaxsiy va kasbiy rivojlanishida ilhom va yo‘l ko‘rsatadi, konsaltant esa aniq muammolarni hal qilish va ish jarayonlarini yaxshilash uchun yechimlar taklif qiladi.

Forumlar va seminarlar: talabalar uchun muntazam ravishda seminarlar va forumlar tashkil etish, bu ularni yangi bilimlar bilan tanishtiradi va o‘zaro fikr almashishga yordam beradi. Forumlar va seminarlar - bu bilim olish, tajriba almashish va muammolarni muhokama qilish uchun tashkil etiladigan tadbirlar. Ularning har biri o‘z maqsad va formatiga ko‘ra farq qiladi. Forumlar - keng doiradagi mutaxassislar, tashkilotlar va omma ishtirok etgan tadbirlardir. Ularda odatda katta mavzular bo‘yicha turli muhokamalar o‘tkaziladi, ko‘plab fikrlar va takliflar bildiriladi. Forumlarda bir nechta panellar, tematik sessiyalar va taqdimotlar bo‘lishi mumkin.

Misollar. Xalqaro iqtisodiy forumlar. Texnologiyalar va innovatsiyalar forumlari. Ta’lim va fan forumi

Seminarlar - o‘rganishga, bilim olishga va amaliy ko‘nikmalarni oshirishga qaratilgan tadbirlardir. Ularda mutaxassislar tomonidan taqdimotlar va treninglar o‘tkaziladi. Seminarlar kichkina guruhlarda o‘tkaziladi va har bir ishtirokchiga atroflicha yordam ko‘rsatishga imkoniyat yaratadi. Misollar. Qo‘llanma seminarlari. Liderlik va kommunikatsiya salohiyatini oshirish seminarlari IT va veb-dasturlash seminarlari.

XULOSA

Shunday qilib, talabalarning faolligini oshirishda kasbga yo‘naltirish tizimini takomillashtirish va ularning oliy ta’lim muassasalarida olingan nazariy bilimlarni kelgusi kasbiy faoliyatda to‘g‘ri amalda tatbiq etish muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda tashkil etiladigan mashg‘ulotlar talabalarning nazariy tayyorgarligini amaliy faoliyat bilan bog‘laydi va ularni kelajak kasbga muvaffaqiyatli tayyorlashga yordam beradi. Bunda ta’lim-tarbiya tamoyillari va qonuniyatlarini tushunish, kasbiy ko‘nikmalar va malakalarni egallash, amaliy ish tajribalarini to‘liq anglab yetish imkonini beradi.

Hozirgi kunda ta’lim muassasalarida o‘quv mashg‘ulotini tashkil etish samaradorligini oshirish dolzarb pedagogik muammodir. Mashg‘ulotni tashkil etish va takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari hamda nazariy asoslarini rivojlantirish zarur. O‘quv mashg‘ulotini tashkil etishdagi kamchiliklar va vazifalarni aniqlash, ularni bartaraf etish, o‘quv maqsadiga erishish, nazariy va amaliy bilimlarni mustahkamlash, olingan bilimlarni ilmiy, texnikaviy, ishlab chiqarish, iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarni hal qilishda qo‘llash, shuningdek, zamonaviy ishlab chiqarish va iqtisodiyotda talabalarning mustaqil ishlashga tayyorligini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘quv mashg‘uloti oldida turgan dolzarb muammolardan biri ilm-fanning muayyan sohasini egallashda talabaning ijtimoiy hayotda munosib o‘rin topishi uchun zarur bo‘lgan pedagogik shart-sharoitlarni yaratishdan iborat. Bu jumla aniqroq va yorqin bo‘lishi uchun qayta ifoda qilish mumkin: o‘quv mashg‘ulotining asosiy maqsadlaridan biri talabaning ilm-fanning muayyan sohasida muvaffaqiyatga erishishi va ijtimoiy hayotda munosib o‘rin topishi uchun zarur bo‘lgan pedagogik shart-sharoitlarni yaratishdir. "Bunday mashg‘ulotning mazmunini ilmiy jihatdan

mukammalashtirish, uning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan texnologik ishlanmalar bugungi kunda zarur. Bu jumla faol fuqarolik vositalarini ko‘rsatish uchun aniqlashtirilishi kerak: "Shu bilan birga, ushbu mashg‘ulotlarning mazmunini ilmiy jihatdan yaxshilash va ularning sifati, samaradorligini oshirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ishlanmalar talab qilinadi.

Oliy ta’lim muassasalari pedagoglarining o‘quv mashg‘ulotini tashkil etish, o‘quv va didaktik materiallarni ishlab chiqish mahoratlarini rivojlantirish uchun seminarlar tashkil etish, bugungi kunda, pedagogik va axborot texnologiyalaridan, ular yetarli hamda samarali foydalana olmayapganliklari inobatga olinib, ularning malakasini oshirishda faollashtirish shakl va metodlaridan foydalanish zarur. Oliy ta’lim muassasalari pedagoglarining o‘quv mashg‘ulotini tashkil etish, o‘quv va didaktik materiallarni ishlab chiqish mahoratlarini rivojlantirish uchun seminarlar tashkil etish, pedagogik va axborot texnologiyalaridan samarali foydalana olmayapganligini hisobga olgan holda, ularning malakasini oshirish uchun faollashtirish shakl va metodlaridan foydalanish kerak.

O‘quv maqsadlarini oydinlashtirish, o‘qitish va o‘zlashtirish jarayonlarida qo‘llaniladigan turli usul, texnologiya va vositalarlardan foydalanish o‘quv mashg‘uloti mazmunini chuqurlashtirishga, ta’lim muassasalari faoliyatini rivojlantirish va takomillashtirishga olib keladi. Talabalar faolligini oshirish ularning bilim olish, ijtimoiy malaka va liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, faol talabalarning jamiyatdagi o‘rni, ularning jamiyatga qo‘shayotgan hissasi, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga ta’sir ko‘rsatadi. Ta’lim muassasalari uchun talabalarning faolligi muvaffaqiyatga erishish uchun asosiy omillardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta’limda

talabalar faolligini oshirish uchun innovatsion va texnologik usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bu talabalarning bilimlarini chuqurlashtirish va ularning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bunday texnologiyalar talabalarga o‘zlarining qiziqishlari va qobiliyatlariga mos keladigan o‘qish tartibini tanlash imkonini beradi.

TALABALAR FAOLLIGINI OSHIRIShDA FOYDALANILADIGAN AYRIM INTERFAOL USULLAR

Aqliy hujum. Talabalar birlashgan holda qiyin muammoni yechishga harakat qiladilar: uni yechish uchun shaxsiy g‘oyalarini ilgari suradilar. O‘tkazish qoidasi: fikr hech qanday cheklanmagan holda, iloji boricha balandroq ovozda aytilishi lozim, har qanday fikrni aytish mumkin, u qabul qilinadi, g‘oyalarga tushuntirish berilmaydi, ular vazifalarga bevosita bog‘liq holda aytiladi, takliflar berish to‘xtatilmaguncha, aytilgan g‘oyalarni tanqid yoki muhokama qilishga yo‘l qo‘yilmaydi, ekspert guruhi barcha aytilgan takliflarni yozib boradi.

Kichik guruhlarda ishlash. Bunda talabalarni faollashtirish maqsadida ularni kichik guruhlarga ajratgan holda o‘quv materialini o‘rganish yoki berilgan topshiriqni boshqarishga e’tibor beriladi. Talabalar kichik guruhlarda ishlab, mashg‘ulotda faol ishtirok etish, boshlovchi rolida bo‘lish, bir-biridan o‘rganish, turli nuqtai-nazarlarni qadrlash imkoniga ega bo‘ladi. Vaqt tanlanadi. Chunki, pedagog bir vaqtning o‘zida barcha ta’lim oluvchilarni mavzuga jalb eta oladi va baholaydi.

Davra suhbati. Bu aylana stol atrofida berilgan muammo yoki savollar yuzasidan talabalar tomonidan o‘z fikr-mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o‘qitish usulidir. Bunda stol, stullarni aylana shaklida joylashtirish kerak. Bu har bir talabaning bir-biri bilan ko‘z aloqasini o‘rnatib turishga yordam beradi. Davra suhbatining og‘zaki va yozma shakllari mavjud. Og‘zaki davra suhbatida pedagog mavzuni boshlab beradi va ta’lim oluvchilardan ushbu savol bo‘yicha o‘z fikr mulohazalarini bildirishni so‘raydi. Bu esa ulardan mustaqil fikrlashga va nutq madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi. Tuzilmasi quyidagicha: suhbatni o‘tkazish sharti bilan tanishtiriladi, konvertlar va javoblar varaqasi tarqatiladi, konvertlarga savollar

yoziladi, konvertni yonidagi ta’lim oluvchiga uzatiladi, savollarga javob yoziladi, baholanadi va tahlil qilinadi. Ushbu usul orqali talabalar berilgan mavzu bo‘yicha o‘zlarining bilimlarini qisqa va aniq ifoda eta oladilar.

Munozara. Talabalarga muayyan muammo bo‘yicha to‘liq axborotlar yetkaziladi, munozara uchun tanlangan mavzuni talabalar ayovsiz “hujum” qiladilar va pirovard natijada muammoga tegishli ma’lumotlarni atroflicha o‘rganadilar. O‘tkazish tartibi: munozara olib boruvchi - boshlovchi mavzuni oldindan tanlaydi va ishtirokchilarni taklif etadi. Boshlovchi ishtirokchilarga “aqliy hujum” topshirig‘ini beradi va uning qoidalarini tushuntiradi, boshlovchi kotibini tayinlaydi va u yuzaga kelgan barcha g‘oyalarni yozib boradi. Agar biror bir kishi tomonidan “aqliy hujum”ni o‘tkazish qoidalari buzilsa, boshlovchi zudlik bilan muhokamaga aralashadi. Boshlovchi ishtirokchilarning tanqidiy tafakkuri “charxlanishi” uchun qisqacha tanaffus e’lon qiladi. Keyin ikkinchi bosqich boshlanadi. “Aqliy hujum” ishtirokchilari guruhlanadi va birinchi bosqichda bildirgan g‘oyalarini mustahkamlaydilar. G‘oyalar guruh bo‘yicha birlashtirilib, mualliflar ularni tahlil qilishga kirishadilar va natijada o‘rtaga qo‘yilgan muammoning yechimiga tegishli bo‘lgan fikrlargina ajratib olinadi. Boshlovchi munozaraga yakun yasaydi.

Debat. Debatlar asosida mashg‘ulotni tashkil etish muammoning yechimini topishda talabalar o‘zgalarni o‘z yondashuvining to‘g‘riligiga ishontirishdir. O‘z fikrini aniq va mantiqiy bayon etish, buning uchun esa ishonarli dalillar va xulosalar topish ko‘nikmalarini shakllantirishda debatlar o‘tkazish samarali hisoblanadi. Ular talabalarda ijtimoiy fikrni o‘zgartirishga ta’sir etish qobiliyati mavjudligiga ishonch tuyg‘ularini rivojlantiradi. O‘tkazish tartibi: pedagog va talabalar auditoriyadan joy olishadi, pedagog qisqacha muhokama mavzusini va ikkala

rezolyusiya variantlarini bayon qiladi, so‘zga chiquvchilar uchun vaqtni belgilaydi, pedagog dastlab rezolyusiyani qo‘llaydiganlarning birinchisiga so‘z beradi va undan konstruktiv argumentlarni bayon qilish so‘raladi, u rezolyusiyani qo‘llaydigan guruh ta’lim oluvchilarini birinchisiga so‘z beradi va u o‘z fikrini yetarlicha argumentlar yordamida asoslab beradi, pedagog birinchi guruhning ikkinchi raqamli talabasiga so‘z beradi, so‘ngra ikkinchi guruhning ikkinchi raqamli ta’lim oluvchisi o‘z fikrlarini rezolyusiya bo‘yicha bayon qiladi. Keyingi bosqichda har bir ishtirokchiga qarshi tomonning dalillarini inkor etib tashlashga va ular tanqidiga javob berishga imkoniyat tug‘diriladi. Pedagog bu bosqichda rezolyusiyaga nisbatan u yoki bu mavqeni egallash sabablarini bayon qiladi. Talabalar qarashlari muammo yechimiga zid, barchani o‘ylashga majbur etishi hamda hayratda qolarli darajada ifodalanishi mumkin. Mashg‘ulot so‘ngida talabalar qarshi tomon qabul qilgan rezolyusiyaning joriy etilishi oqibatlarini baholashi kerak.

Tanqidiy fikrlash. Ushbu usulda bahsli savollarni yechish jarayonida talabalarda tinglash, muloqat olib borish, turlicha fikrlarni taqqoslash, boshqa kishi taqdiriga befarq qaramaslik kabi xislatlar shakllana boradi, masalalarni yechish va tegishli hukm chiqarish, analitik fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi, ma’lum ketma-ketlikda tafakkur yurgizish, to‘g‘ri yechimlarni topish malakalari o‘zlashtiriladi. Ro‘y berayotgan voqelikni tanqidiy fikrlash asosida baholash quyidagi bosqichlardan iborat bo‘lishi mumkin: talabalarning o‘z fikrini erkin ifodalashi, fikrlarini asoslanganligini tekshirish, boshqalar fikrini o‘rganish, o‘z holatini va o‘zgalar fikrini tahlil etish, muammo bo‘yicha yechim qabul qilish.

Muammoli vaziyat. Bu talabalarda muammoli vaziyatlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish hamda ularning yechimini topish bo‘yicha ko‘nikmalarini shakllantirishga

qaratilgan usuldir. Bunda talabalar mustaqil fikr yuritishni, muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilishni, uning yechimini topishni o‘rganadilar. Bosqichlari: pedagog mavzu bo‘yicha muammoli vaziyat tanlaydi, maqsad va vazifalarni aniqlaydi, muammoni bayon qiladi, topshiriqning maqsad, vazifa va shartlari bilan tanishtiradi, kichik guruhlarga ajratadi, guruhlar muammoli vaziyatni o‘rganadilar, muammoning kelib chiqish sababini aniqlaydilar, har bir guruh taqdimot qiladi, keyin bir xil fikrlar jamlanadi, muammoni yechishning turli imkoniyatlarini muhokama va tahlil qiladilar, yechish yo‘llarini ishlab chiqadilar, kichik guruhlar muammoli vaziyatning yechimi bo‘yicha taqdimot qiladilar va o‘z variantlarini taklif etadilar, taqdimotdan keyin bir xil yechimlar jamlanadi, yechim yo‘llarining eng maqbul vaziyatlarini tanlab olinadi.

Loyiha. Bu ta’lim oluvchilarning yakka yoki guruhlarda belgilangan vaqt davomida mavzu bo‘yicha axborot yig‘ish, tadqiqot o‘tkazish va amalga oshirish ishlarini olib borishdir. Ular rejalashtirish, qaror qabul qilish, amalga oshirish, topshirish, xulosa chiqarish va natijalarni baholash jarayonlarida ishtirok etadilar. Pedagog bu usulni qo‘llash uchun topshiriqlarni ishlab chiqish, loyiha ishini mashg‘ulot rejasiga kiritish, topshiriqni ta’lim oluvchilarning imkoniyat-lariga moslashtirib, ularni loyiha ishi bilan tanishtirish, jarayonni kuzatib turish va topshiriqni mustaqil bajara olishlarini ta’minlashi lozim.

Yo‘naltiruvchi matn. Talabalar mustaqil ravishda yo‘naltiruvchi savollar yordamida ma’lumot yig‘ish, rejalashtirish, amalga oshirish vazifalarini bajaradigan usuldir. Undan o‘quv amaliyoti mashg‘ulotlarida ko‘proq foydalaniladi. O‘tkazish bosqichlari loyiha usuli bosqichlari bilan bir xil. Ma’lumot yig‘ish, rejalashtirish, amalga oshirish va tekshirish bosqichlarida ta’lim oluvchilar mustaqil ishlaydilar. Talabalarga boshlang‘ich

bosqichlarda pedagog tomonidan tuzilgan yozma hujjatlar beriladi. Bunday hujjatlarga texnik chizmalar, jadvallar, savollar, tarqatma materiallar, topshiriqlar, baholash varaqasi va boshqalar kiradi.

Bilaman/ Bilishni xohlayman/ Bildim (B/B/B). Matnni interfaol o‘qish-o‘zlashtirish usullaridan biri bo‘lib, jadval ko‘rinishda bajariladi va quyidagicha qo‘llaniladi: talabalarga biror mavzu e’lon qilinadi. Bu to‘g‘rida ularga ma’lum bo‘lgan axborotlarni jadvalning “Bilaman” qismiga, mavzu bo‘yicha yana qanday ma’lumotlarni bilishni xohlashsa, ularni jadvalning “Bilishni xohlayman” qismiga yozadilar. So‘ngra, ularga mavzuga oid matn tarqatiladi. Ular mikroguruhlar tarkibida matnni mustaqil o‘zlashtirib, jadvalning “Bildim” qismini to‘ldiradilar. Har bir mikroguruh sardori (vakili) tuzilgan jadvallarni taqdim qiladi. Jadvalning barcha qismlari taqqoslanadi.

Konseptual jadval. Ikki yoki undan ko‘p jihat ko‘rsatkichlarni taqqoslashda juda yaxshi samara beradi. Jadval tuziladi: gorizontal bo‘yicha taqqoslanadigan tushunchalar, vertikal bo‘yicha esa, ularning taqqoslanadigan turli jihat va xossalari joylashtiriladi.

Kubik. Ko‘rilayotgan masalani turli tomondan, qadamma-qadam, osondan - qiyinga tomon yo‘nalishda tasavvur etish imkoniyatini beradi. Kubik muayyan topshiriqni ifodalaydi: Bu nima? Ko‘rilayotgan narsani rangi, o‘lchamlari, shaklini tasavvur eting, eslang va yozma ravishda ta’riflang? Taqqoslang: U nimaga o‘xshaydi, nimadan farq qiladi? Assotsiatsiya: Taassurotingizni izohlang? U sizni nima to‘g‘risida o‘ylashga majbur qildi? Hayolingizga nima keldi? Tahlil qiling: Bu nimadan va qanday yasalgan? Qanday qismlardan tuzilgan? Nimalardan tashkil topgan? Qo‘llang: Bu nimaga yaraydi? Uni qaerda qo‘llash mumkin? “Ha” va “Yo‘q” larni asoslang: Bunda ishonchli dalillar va asoslovchi fikrlarni ayting.

Yozuv malakalarini rivojlantiruvchi. Talabalar fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Norasmiy fikr va qiyofalarni qayd qilish har tomonlama ko‘rib chiqilmaguncha xotirada saqlab turish va ularni yanada aniqroq ifodalashga imkon beradi. Yozma nutqni rivojlantirishning quyidagi usullari mavjud. **Esse** - fransuzcha tajriba, dastlabki loyiha, shaxsning biror mavzuga oid yozma ravishda ifodalangan dastlabki mustaqil erkin fikri. Bunda talabalar o‘zlarining mavzu bo‘yicha taassurotlari, g‘oyasi va qarashlarini erkin tarzda bayon qiladi. **Texnik diktant** – texnikaga oid matndagi ayrim so‘zlar, formula, biror fikr tushirib qoldirib diktovka qilinadi.

Talabalar esa, har bir bo‘sh qolgan joyga oid javoblarni o‘zlari topib yozib boradilar. Texnik diktantni barcha fanlardan qo‘llash tavsiya etiladi. **Taqriz –** bu o‘qilgan matnni ijobiy yoki salbiy nuqtai nazardan baholashdir. Taqriz yozishda quyidagilarga e’tibor berish zarur: taqriz-matnni o‘qigan kishining, bu haqidagi shaxsiy fikri bayoni hamda taqriz matn, uni o‘qigan kishi shaxsiy tajribasining qaysi jahatlarida namoyon bo‘lganligini ko‘rsatishi va holisona bo‘lishi lozim. Taqriz - muallif bilan muloqotga kirishishning boshlang‘ich bosqichi bo‘lib hisoblanadi. Portfolio - bir necha turlari mavjud bo‘lib, o‘quv jarayonidagi portfolio muayyan fandan har bir talabalar uchun kurs, semestr davomida yuritiladi. Unda ta’lim oluvchilarni baholash turlari - joriy, oraliq va mustaqil ishlari bo‘yicha bajarilgan topshiriqlari hamda ularga o‘z vaqtida qo‘yilgan o‘zgarish ballari jamlab boriladi.

Klaster (g‘uncha, bog‘lam) usuli talabalarga ixtiyoriy muammolar xususida erkin, ochiq o‘ylash va shaxsiy fikrlarini bemalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Bu turli g‘oyalar o‘rtasidagi aloqalar to‘g‘risida fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. Bu usul aniq ob’ektga yo‘naltirilmagan fikrlash shakli sanaladi. Muayyan mavzuning

talabalar tomonidan puxta o‘zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatini bir maromda bo‘lishini ta’minlashga xizmat qiladi. Usuldan talabalar bilan yakka tartibda yoki guruh asosida tashkil etiladigan mashg‘ulotlar jarayonida foydalanish mumkin. Bunda ilgari surilgan g‘oyalarni umumlashtirish va ular o‘rtasidagi aloqalarni topish imkoniyati yaratiladi.

Undan foydalanishda quyidagi shartlarga rioya qilish talab etiladi: nimaniki o‘ylagan bo‘lsangiz, shuni qog‘ozga yozish; fikringizni sifati to‘g‘risida o‘ylab o‘tirmay, ularni shunchaki yozib borish, yozuvingizning orfografiyasi va boshqa jihatlariga e’tibor bermaslik, belgilangan vaqt nihoyasiga yetmaguncha, yozishdan to‘xtamaslik, agar ma’lum bir muddat biror bir g‘oyani o‘ylay olmasangiz, u holda qog‘ozga biror narsani rasmini chiza boshlash, bu harakatni yangi g‘oya tug‘ulganiga qadar davom ettirish, muayyan tushuncha doirasida imkon qadar ko‘proq yangi g‘oyalarni ilgari surish hamda g‘oyalar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ko‘rsatishga harakat qilish. g‘oyalar yig‘indisining sifati va ular o‘rtasidagi aloqalarni ko‘rsatishni cheklamaslik.

Venna diagrammasi. Bunda talabalarda mavzuga nisbatan tahliliy yondashuv, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o‘zlashtirish ko‘nikmalarini hosil qilishga yo‘naltiriladi. Usul kichik guruhlarni shakllantirish asosida sxema bo‘yicha amalga oshiriladi. Yozuv taxtasi o‘zaro teng to‘rtta bo‘lakka ajratiladi va har bir bo‘lakka sxema chiziladi, bu usul talabalar tomonidan o‘zlashtirilgan o‘zaro yaqin nazariy bilimlar, ma’lumotlarni qiyosiy tahlil etishga yordam beradi. Bundan muayyan bilim yoki boblar bo‘yicha yakuniy mashg‘ulotni tashkil etishda foydalanish samaraliroqdir. Quyidagicha amalga oshiriladi: talabalar to‘rt guruhga bo‘linadi, yozuv taxtasiga topshiriqni bajarish mohiyatini aks ettiruvchi sxema chiziladi, har bir guruhga o‘zlashtirilayotgan mavzu yuzasidan alohida topshiriqlar beriladi,

topshiriqlar bajarilgach, guruh a’zolari orasidan yetakchilar tanlanadi, yetakchilar guruh a’zolari tomonidan bildirilgan fikrlarni umumlashtiradi, yozuv taxtasida aks etgan diagrammani to‘ldiradilar.

Insert (Interactive Nothing System For Effective Reading and Thinking) - o‘quv materialini mustaqil o‘qib, o‘zlashtirishda qo‘llaniladi. Uning mazmuni, o‘qish jarayonida matnning har bir satr boshini avval o‘zlashtirilgan bilim va tajribalar bilan taqqoslash va buning natijasini varaqning chap qirg‘og‘iga maxsus belgilarni qo‘yish bilan aks ettirishdan iborat. Mavzu bo‘yicha talabalarning muayyan tushunchalarga egaliklarini aniqlash va ularda matnga nisbatan tahliliy yondashish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

U quyidagicha amalga oshiriladi: kichik guruhlar tuzilib ular nomlanadi, har bir guruhdan mavzuga oid ikkita fikr bildirish so‘raladi, ta’lim oluvchilar navbatma-navbat mulohazalarini bayon etadilar, bayon etilgan fikrlar yozuv taxtasiga yozib boriladi, keyin pedagog yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matnni guruhlarga tarqatadi, guruhlar matn bilan tanishib chiqib, matn va o‘zlari bildirgan fikrlarning bir - biriga qay darajada muvofiq kelganligini aniqlaydilar, guruh a’zolari shaxsiy qarashlarini ifoda etadilar va maxsus belgilar soni umumlashtiriladi, yetakchilar belgilanadi, yetakchilar jamoani guruh natijalari bilan tanishtiradilar, guruhlarning qarashlari umumlashtirilib, yakuniy xulosa chiqariladi. Bu usul talabalarda mantiqiy fikrlash, shaxsiy xatolar ustida ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Keys stadi. Keys-ishlab chiqarishda sodir bo‘ladigan, aniq muammoli vaziyatning tafsilotidir. Keys usuli ishlab chiqarish masalalarini mashg‘ulotlarda tahlil qilish va hal qilish usuli, unda talabalarga haqiqiy hayotiy vaziyat bo‘yicha fikr yuritish taklif qilinib, bu vaziyat bayonida nafaqat amaliy masala ifodalanib

qolmasdan, undagi muammoni yechish jarayonida o‘zlashtirilishi zarur bo‘lgan o‘quv materiallari ham ifodalanadi. Usulni qo‘llash jarayonida talabalarni vaziyatni tahlil qilishga o‘rgatish maqsadida, vaziyatni quyidagi tartibda bayon qilish mumkin: muammoli (muammoli shunday tarkib tuziladiki, u muammoli vaziyatlar majmuasini ajratishni talab qilib, ularning turlari, yechilish usullariga muvofiq holda tanlanadi); tizimli (vaziyatlar tarkibining tavsiflari va vazifalarini aniqlash); sabab-oqibatli (vaziyatni keltirib chiqargan sabablarni aniqlash); tavsiyanomali (vaziyatni keltirib chiqargan sabablarni aniqlash); dasturiy-maqsadli (joriy vaziyatlar uchun tadbirlar dasturini ishlab chiqish); tashhisli (vaziyatdagi faoliyat mazmunini tashhislash, uni modellash).

TA’LIM JARAYONIDA UCHRAYDIGAN AYRIM SO‘ZLARNING IZOHLI LUG‘ATI

Amaliy mashg‘ulot. Aniq maqsadga qaratilgan va pedagog tomonidan boshqarib turiladigan, aniq bir topshiriqni bajarish uchun kerakli nazariy darsda olingan maxsus bilimlar asosida malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish maqsadida olib boriladigan rejali didaktik harakatdir. Ular ta’limiy, tarbiyaviy hamda nazariyani amaliyot bilan bog‘lash funksiyalarini bajaradi. Bu termin pedagogikaga oid adabiyotlarda ham keng, ham tor ma’noda izohlanadi.

Keng ma’noda mashq, seminar (ularning barcha turlari) va laboratoriya mashg‘ulotlarini umumlashtiradi. Amaliy mashg‘ulotlarning leksiyadan farqlanadigan asosiy me’yorlaridan biri o‘quv jarayoni qatnashchilarining birgalikdagi harakatlarida o‘ziga xos xarakter bilan namoyon bo‘lishdir. Ular vazifala-riga ko‘ra ham farqlanadi. Agar leksiyada ilmiy bilimlar asosi bayon qilinadigan bo‘lsa, amaliy mashg‘ulotlarda bilimlar chuqurlashtiriladi, kengaytiriladi. Eng muhimi, amaliy mashg‘ulotlar talaba bilimini sinash uchun ham xizmat qiladi.

Axborot texnologiyasi. Ob’ekt, jarayon yoki hodisaning holati haqida yangi sifat axboroti olish uchun ma’lumotlar yig‘ish, ishlov berish va uzatishning vosita hamda uslublarining jamlanmasidan foydalanadigan jarayon.

Baholash tamoyillari. O‘quv maqsadlariga asoslanganlik, haqiqiylik, haqqoniylik, ishonchlilik, qulaylik.

Baholash shakllari. Mezonga (talabaning ta’lim jarayonida qo‘lga kiritgan natijalarini, bilim, ko‘nikma va malakalarini oldindan belgilangan o‘quv maqsadlari asosida ishlab chiqilgan, hamma uchun umumiy va bir hil mezonlarga ko‘ra taqqoslash hamda o‘lchashdan iborat bo‘lgan baholash) va me’yorga (nisbiy baholash shakli bo‘lib, baholashdan so‘ng talabalarning ta’lim

jarayonida qo‘lga kiritgan natijalarini o‘zaro taqqoslash orqali o‘lchashdan iborat) asoslangan baholash.

Baholash turlari. Boshlang‘ich baholash (ta’lim jarayoni boshida talabaning dastlabki bilim, ko‘nikma va malakalarini aniqlash uchun o‘tkaziladi. Bunday baholash natijalari ta’lim jarayonining mazmuni, metodlari va shakllarini tanlash imkonini beradi); joriy baholash (muntazam ravishda o‘tkazilib, u ta’lim jarayonidagi yutuq va kamchiliklar-ni, ta’lim jarayonining samarasini tezkor aniqlab borish, o‘quv jarayonini muvofiqlashtirish va pedagog bilan talaba o‘rtasidagi qaytar aloqani ta’minlash imkonini beradi); yakuniy baholash (talabaning ta’lim jarayonining ma’lum davridagi o‘zlashtirish natijalarini belgilangan Nizom va standartlarga javob berishni aniqlaydi). U ta’lim jarayonining ma’lum bosqichi yakunida o‘tkaziladi hamda joriy baholash natijalarini jamlaydi.

Bir tanlovli testlar. Bir tanlovli test topshiriqlari yagona javobni tanlash imkoniyati berilgan topshiriqlar hisoblanadi. Bir tanlov-li savollar “asos” deb yuritiladigan tugatilmagan jumla yoki savollardan iborat bo‘lib, unga ketma-ket to‘rtta yoki beshta haqiqatga yaqin bo‘lgan javoblar tanlovi keltiriladi. Talaba ular orasidan bitta, to‘g‘ri javobni tanlashi kerak. To‘g‘ri javob “kalit” deb, noto‘g‘ri javoblar “chalg‘ituvchi” javoblar deb ataladi.

Bilim sohalari. Ta’lim, gumanitar fanlar va san’at, ijtimoiy fanlar, biznes va huquq, fan, muhandislik, ishlov berish va qurilish tarmoqlari, qishloq xo‘jaligi, sog‘liqni saqlash, xizmatlar.

Bilimlarni to‘la o‘zlashtirish texnologiyasi. O‘quv materiallari bir necha bo‘laklarga bo‘linadi: o‘zlashtirilishi tegishli bo‘lgan o‘quv unsurlari, undan so‘ng bo‘limlar bo‘yicha tekshirish uchun materiallar ishlab chiqiladi, undan so‘ng o‘qitish, tekshirish-joriy nazorat, korrektirovka va qayta, o‘zgartirilgan tarzda ishlab chiqish-o‘qitish. Xotima. Hozirgi davr o‘quv jarayoniga pedagogik

texnologiyalarni tadbiq qilish bilan xarakterli-dir. Pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta’lim texnologiyalarining ilmiy asoslarini ishlab chiqish, pedagogik innovatsiyalar, mualliflik maktablari va yangi texnologiyalarni eksperiment qilish bilan bog‘liqdir. Bu tajribalar muayyan tizimni ishlab chiqish va umumlashtirishni talab etadi. Pedagogik texnologiyaga yaxlit hodisa sifatida qaraladi.

Texnologiyaning interfaol sifatlari, tarkibiy qismlari, tuzilmasi, funksional tavsifi, kommunikativ xususiyatlari, tarixiyligi va uzviyligi tadqiq qilinmoqda. «Texnologiya», «pedagogik texnologiya» tushunchalari hamon tadqiqotlar bo‘lishini taqozo etadi. Pedagogik texnologiyalar tasniflarini asoslash, texnologiya turlari mazmunining yoritilishi, bu texnologiyalarni o‘quv jarayoniga tadbiq etish yo‘llarini belgilash ta’limning barcha bosqichlarida uning samaradorligini oshirish-ga imkon beradi.

Bitiruv-malakaviy ishi. Original ilmiy-tadqiqot bo‘lib, mutaxassislik bo‘yicha dolzarb muammolarning birini tahlil etib berishni vazifa qilib qo‘yadi. Malakaviy ishni bajarishda asosan: ta’lim bo‘yicha nazariy va amaliy bilmilarni mustahkamlash va kengaytirish, olingan bilimlarni muayyan ilmiy, texnikaviy, ishlab chiqarish, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy vazifalarni hal etishda qo‘llash, ijodiy ishlash, ishlab chiqilayotgan masalaning (muammoning) qo‘yilish jarayonidan boshlab, uni to‘la nihoyasiga yetkazish bo‘yicha qaror qabul qilishgacha bo‘lgan mas’uliyatni his etishga o‘rgatish, zamonaviy ishlab chiqarish, iqtisodiyot, texnika va madaniyatning rivojlanishi sharoitida talabani mustaqil ta’limga tayyorgarligini ta’minlashdan iborat.

Verbal. Ifodali, og‘zaki degani.

Verbal metod. O‘quv axborotlarini so‘z orqali uzatish va eshitish orqali qabul qilish.

Vosita. Muayyan o‘qitish metodi yoki usullaridan muvaffaqiyatli foydalanish uchun zarur bo‘lgan yordamchi o‘quv materiali.

Davlat ta’lim standarti. Uzluksiz ta’limning muayyan bosqichida shaxs (mutaxassis)ning tayyorgarlik darajasi va mazmuniga qo‘yiladigan minimum talablar.

Deduksiya. Fikrlash (keltirib chiqarish) bo‘lib, uning vositasida umumiy fikrlardan ayrim, xususiy fikrlar keltirilib chiqariladi. Umumiy ma’lumotlarga tayanib ayrim, xususiy xulosa chiqarish deduksiya deyiladi.

Didaktika. Grekcha “didasko” - o‘rgataman degani bo‘lib, ta’lim-tarbiya maqsadlari, mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillarini ishlab chiqish nazariyasi.

Identifikatsiya. Taqqoslanadigan, o‘xshash degani. Bu bilimlar, tushunchalar, tasavvur-lar va shaxsiy xislatlar orqali suhbatdoshni tushunishga harakat qilish, o‘zini ikkinchi bir shaxs bilan solishtirishdir.

Identifikatsiyalashgan o‘quv maqsadlari. O‘quv natijalarining turli darajalari: asoslarni o‘zlashtirish, asoslarni o‘zlashtirishdan mahoratni egallashga o‘tish, materialni o‘zlashti-rishdan mahorat bilan egallanadigan to‘liq egallashga o‘tish; Blumning o‘quv maqsadlari taksonomiyasi.

Induksiya. Fikrlash (fikrlashga olib kelish) bo‘lib, uning vositasida ayrim yoki xususiy fikrlardan umumiy fikrlar hosil qilinadi. Yoki ayrim, xususiy xulosa (ma’lumot)larga tayanib, umumiy xulosa chiqarishga induksiya deyiladi.

Innovatsiya. (Inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilikdir. U muayyan ijtimoiy birlikka-tashkilot, aholi, jamiyat, guruhga yangi, nisbatan turg‘un unsurlarni kiritib boruvchi maqsadga muvofiq o‘zgarishlar.

Intellekt. Insonning umuman bilish faoliyati, fikrlash qobiliyati.

Interaktiv. Inglizcha «interact»dan olingan bo‘lib, «Inter» - hamkorlik, «act» - harakat degani.

Interfaol usullar. Talabani faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta’lim jarayonining markazida talaba bo‘lgan usullar.

Yo‘l-yo‘riq xaritalari. Pedagog tomonidan oddiy operatsiyalarni bajarish uchun ishlab chiqiladi va turlicha ko‘rinishda bo‘lishi mumkin. Bu xaritada muayyan ishning, mashqning qanday ketma-ketlikda ekanligi yoki ma’lum qoida va ko‘rsatmalarga rioya qiilish shartligi haqidagi yo‘l-yo‘riqlar ko‘rsatilgan bo‘ladi.

Kasb. Maxsus tayyorgarlik va tajriba natijasida ma’lum bir sohada kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilimlar va amaliy ko‘nikmalar majmuasi.

Kasbiy tayyorgarlik. Bo‘lajak mutaxassisning psixologik, psixofiziologik, jismoniy hamda ilmiy-nazariy va amaliy tayyorgarligi.

Kasbiy tajriba. Avlodlarning ijtimoiy tajribasini o‘zlashtirish va ularni amaliyotda qo‘llashni ta’minlab beruvchi tushunchalar tizimi.

Konferensiya. Ilmiy-ommabop adabiyotlar bilan mustaqil ishlash, o‘qigan material-larni tahlil qilish va xulosalar chiqarish, ularning ichidan asosiysini ajratib olish, fikr bildirish paytida ulardan foydalanishda muhimdir. Shu bilan bir qatorda konferensiya talabaning fan, texnika, texnologiyalarga qiziqishini oshirishga yordam beradi.

Kreativlik. Bu termin angliya-amerika psixologiyasida 60-yillarda paydo bo‘ldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi ko‘nikmalar hosil qilish qobiliyati, xislatini bildiradi.

J.Gilford kreativlikni tavsiflaydigan qator individual qobiliyatlarni ko‘rsatadi: fikrining ravonligi; fikrni maqsadga muvofiq yo‘llay olishi, o‘ziga xoslik, qiziquvchanlik, farazlar yaratish qobiliyati, xayol qila olish, fantastlik.

Ko‘p tanlovli testlar. Bunday test topshiriqlarida javoblar varianti bir nechta to‘g‘ri javoblardan iborat bo‘ladi.

Laboratoriya ishi. Asbob-uskunalar va boshqa texnik moslamalardan foydalangan holda talaba bilan tajribalar o‘tkazish, biror hodisani maxsus jihozlar yordamida o‘rganish. Laboratoriya ishlari talaba malaka va ko‘nikmalarini muntazam rivojlantirib borishda, tabiiy ob’ektlar bilan laboratoriya ishlari o‘tkazib va kuzatib, fan bo‘yicha olgan nazariy bilimlarni amaliyotda yanada aniqlashtirib, mustahkamlab olishda, ularni chuqurlashtirib, boyitib borishda muhim ahamiyat kasb etadi. Laboratoriyani o‘tkazish jarayonida talaba ishni bajarish tartibi, bajarilayotgan tajribaviy amallarning algoritmini ketma-ket o‘rganib boradi ya’ni, bilimlarning interfaol o‘zlashtirilishi ta’minlanadi.

Laboratoriya ishlarida yangi materialni kuzatish, tabiiy ob’ektlardan keng foydalanish uslubini tadbiq etish ko‘zda tutiladi. Bunday ishlar bilimlarni chuqurlashtirish, amaliy malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish maqsadida o‘tkaziladi. Laboratoriya ishlarini bajarish talaba uchun katta ta’lim-tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Chunki, mustaqil bajariladigan laboratoriya ishlari ularning bilim, ko‘nikma, malakalarini shakllanishga, fikrlash qobiliyati va fanga bo‘lgan qiziqishlarini rivojlantirish, kabilarga o‘zining ijobiy ta’sirini ko‘rsatadi.

Laboratoriya ishlari turlari. Texnik ahamiyatli ishlar (o‘lchov asboblari bilan ishlash, kattaliklarni o‘lchash, va boshqalar); takrorlanuvchi ishlar (ishni tayyor ko‘rsatma bo‘yicha bajarish); takrorlanuvchi-tadqiqot bo‘yicha ahamiyatli ishlar; izlanishni talab qiladigan ishlar.

Leksiya (ma’ruza). Oliy ta’lim muassasasida biror fan mazmunini og‘zaki bayon qilishga asoslangan o‘quv jarayoni, metodi. S.I. Arxangels-kiyning ta’kidlashicha, leksiya pedagogning barcha boyligi: ongi, hissiyoti, irodasi, tuyg‘usi, e’tiqodi orqali talaba ichki dunyosi bilan muloqotda bo‘lishining eng samarali, jonli shaklidir.

Loyihali ta’lim. Pedagog tomonidan maxsus tashkillangan (laboratoriya) sharoitlarda amalga oshiriladigan natijaviy faoliyatdir.

Loyihali ta’lim maqsadlari. Loyihali faoliyat, loyihali tafakkurni shakllantirish, talabada bilim olishga bo‘lgan motivatsiyani oshirish, barcha talabalarni mustaqil faoliyat bilan mashg‘ul qilish, zaruriy ma’lumotlarni turli manbalardan mustaqil izlab topish va o‘zlashtirishga o‘rgatish, oldin shakllantirilgan bilimlarni yangi sharoit, yangi masalalarni yechishda qo‘llashga o‘rgatish, bilimlarni hayotiy vaziyatlarga nisbatan qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish, talabani tahliliy va ijodiy tafakkur qobiliyatlarini, zamonaviy hayot uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni rivojlantirish, mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish, hamkorlikda qaror qabul qilish, nizolarni tinchlik yo‘li bilan bartaraf etish, mustaqil ta’limni amalga oshirish, uzluksiz ta’lim olish ko‘nikmasi, tadqiqot olib borish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni rivojlantirish.

Loyiha turlari. Tadqiqotga asoslangan loyihalar: bular haqiqiy ilmiy izlanishga yaqinlashtirilgan bo‘lib, o‘z ichiga muayan mavzuning dolzarbligini asoslash, tadqiqot muammosi, predmeti va ob’ektini aniqlash, masala, manbaa, usullarni ko‘rsatish, tahmin qilish, natijalarni umumlashtirish, xulosalash, natijalarni ifodalash, yangi muammolarni belgilashni oladi; Ijodiy loyiha: bajarilish tartibi qat’iy belgilanmagan, lekin ko‘zlangan natija (gazeta, film, bayram) janriga bo‘ysinadi. Informatsion:

ma’lumotlarni yig‘ish va taqdim etish, faktlarni tahlil qilish va umumlashtirish; bular tadqiqotga asoslangan loyihalarga o‘xshab ketadi, ularning tarkibiy qismi vazifasini ham o‘tashlari mumkin. Bu loyihalar ishi ham taqdimot bilan yakunlanadi. Ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan loyihalar: insonlarning ma’lum guruhi manfaatlariga yo‘naltiril-gan. Telekommunikatsion (informatsion) loyihalar: loyihaning ushbu turi ishtirokchilarning hamkorligi kompyuterli telekommunikatsiya vositasi yordamida amalga oshadi. Bunday loyihalarda bir-birlaridan uzoq masofada yashovchi insonlarning o‘zaro hamkorlik qilishlari uchun imkoniyat yaratiladi. Bunda loyihaning umumiy maqsadi bo‘lishi, umumiy natijaga erishishga yo‘naltirilgan, o‘rtada tanlangan faoliyat usullari bo‘lishi shart.

Ma’ruza metodi. Katta hajmdagi o‘quv materialini nisbatan uzoq vaqt davomida monologik bayon etish. Bu metod butunlay so‘zlash orqali amalga oshiriladigan o‘qitish metodi hisoblanadi.

Ma’ruzaning asosiy jihatlari. Tashkilish (saotlar miqdori, ma’ruza va seminar mashg‘ulotlari nisbatini aniqlash); didaktik (ma’ruza rejasini ishlab chiqish, ma’ruza turini tanlash, ko‘rgazmali vositalar namoyish etish, auditoriya darajasini hisobga olish); uslubiy (alohida ma’ruzalarni ishlab chiqish, ta’lim-tarbiya vazifalarini qo‘yish, konkret materialni tanlash, mantiqiy apparatni aniqlash, tajribani namoyish etish uslubini ishlab chiqish, ko‘rgazmalilik, texnik vositalarni qo‘llash, amaliyotdan faktlar kiritish, ma’ruzaning seminar va amaliy mashg‘ulotlar-da aks etishini hisobga olish).

Ma’ruzaning tiplari. Umumiy maqsadlarga ko‘ra (targ‘ibot, tashviqot, tarbiyalovchi, rivoj-lantiruvchi); mazmuniga ko‘ra (akademik, ommaviy); didaktik vazifalariga ko‘ra (kirish, joriy, yakuniy-umumlashtiruvchi, yo‘nalish beradigan va tahliliy); ta’sir

etishiga ko‘ra (hissiyotlarga ta’sir etish, tushunish, e’tiqodlar darajasidagi).

Materialni muammoli bayon qilish. Bunda ijod pedagog tomonidan amalga oshiriladi va tobora faol-lashtirib boriladi. Pedagog yangi materialni bayon qilishda uning yechilishini o‘zi ta’minlaydi. Bunda pedagog ziddiyatlarni ta’kidlaydi, uni barchaga eshittirib muhokama qiladi, o‘z mulohazalarini bildiradi, haqiqatni faktlar, mantiqiy isbotlar tizimi yordamida asoslaydi. Pedagog bu tadbirlarni muvaffaqiyatli amalga oshira olsa, talaba uning fikrlari borishiga diqqat bilan qo‘shilib boradi, muammolarning yechilish oqimiga qo‘shilib ketadi, birga fikr yuritadi, birga hayajonlanadi, shu tariqa mashg‘ulotning qatnashchisiga aylanadi. Bunda pedagog talabaning bilish jarayonini savollar berish berish yo‘li bilan boshqaradi va shu orqali auditoriyadagi o‘rganilayotgan materiallar bo‘yicha ziddiyatlarga diqqatni jalb qiladi va talabani o‘ylab fikr yuritishga majbur qiladi.

Pedagog tushunilmagan savolni hal qilishidan oldinoq talaba o‘zlaricha o‘z javoblarini tayyorlab qo‘yadilar va uni ma’lum muddat o‘tgach pedagogning fikri va xulosasi bilan taqqoslaydilar. Materialni muammoli bayon qilish axborotni bayon qilishdan tubdan farq qiladi, chunki unda u yoki bu hodisaning belgilari, xossalari, tushunchalari, qoidalari shunchaki tasvirlab beriladi, tayyor xulosalar bayon qilinadi. O‘quv axborotlarining muammoli bayoni metodidan foydalanishning boshqa varianti fan taraqqiyoti tarixidagi u yoki bu qonunning olimlar tomonidan kashf etilishi yo‘lini yoritib berish bo‘lishi ham mumkin. O‘quv jarayonida keng tarqalgan metodlardan biri, shartli ravishda o‘quv axborotlarining bayonini muammoli boshlash deb nomlanadigan metoddir.

Materialni muammoli bayon qilish metodidan bu metod muammoli vaziyat faqat materialni bayon qilish boshidagina yaratilishi bilangina farqlanadi. Keyinchalik material axborot

usulida bayon qilinadi. Albatta, bu metod yuqorida talabaning ijodiy izlanish faoliyati, ayniqsa, ijodiy metodida ko‘ringan ko‘nikmalarni hosil qilishga imkoniyat bermaydi, lekin talabaning mashg‘ulot davomida olgan bilimlari barcha materialni faol idrok qilishga, unga yuqori qiziqish uyg‘otishga bevosita turtki beradi.

Muammoli vaziyatni tashkil qilishda quyidagi ehtimol ko‘ringan didaktik maqsadlarni hisobga olish zarur: o‘quv materialiga talaba diqqatini jalb qilish, ularning bilishga bo‘lgan qiziqishini uyg‘otish, talabaning bilish faoliyatini jonlantirish, ularni intellektual zo‘riqish mashaqqatlariga olib kelish, talaba tomonidan egallangan hozirgi bilim, malaka va ko‘nikmalar kelajakda yuzaga keladigan bilishga bo‘lgan talablarini qondira olmasligini ko‘rsata bilish, ularga o‘quv muammo-larini tahlil qilishga, uning yechilishidagi eng ratsional yo‘llarni aniqlashda yordam berish kerak.

Metod. Grekcha so‘z bo‘lib, yo‘l, axloq usul deganidir. Tabiat va ijtimoiy hayot hodisalarini bilishning tadqiq qilish usuli. Agar maqsadlar va mazmunlar aniq bo‘lsa, aynan shunday metodlar tanlab olinishi kerakki, ular shu maqsad va mazmunlarni o‘lchanadigan natijalarga aylantira olishlari lozim. Bu munosabatda an’anaviy va interfaol metodlar deb atalgan metodlar pedagog tomonidan tanlab olinadi va qo‘llanadi.

Metodik. Qat’iy ketma-ketlikka, tizimga ilgaridan o‘rnatilgan reja, tizimga aniq rioya qilish.

Metodika. Biror ishni maqsadga muvofiq o‘tkazish yo‘llari majmuasi.

Metodologiya. Bilishning ilmiy metodi haqidagi ta’limot. Biror fanda qo‘llaniladigan metodlar majmuasi.

Mikrosoft PowerPoint. Universal, imkoniyatlari keng bo‘lgan, ko‘rgazmali grafika amaliy dasturlari sirasiga kiradi va matn, rasm, chizma, grafiklar, animatsiya effektlari, ovoz,

videorolik va boshqalardan tashkil topgan slaydlarni yaratish imkonini beradi.

Modelli ta’lim vositalari. Modellar, maketlar, trenajerlar, mulyajlar.

Modulni o‘qitishning prinsiplari. Tizimli kvantlash usuli: bu prinsip informatsiyaning siqib berish nazariyasi, muhandislik bilimlar konsepsiyasi, didaktik birliklarni yiriklash nazariyalarining talablariga asoslanadi; motivatsiya (qiziqishni uyg‘otish) prinsipi: bu prinsipning mohiyati, talabaning o‘quv-bilim olish faoliyatini rag‘batlantirishdan iborat bo‘ladi; modullik prinsipi: bu prinsip, o‘kitishni individuallash-tirishning asosi bo‘lib, xizmat qiladi; muammolik prinsipi: bu prinsip, muammoli vaziyatlar va mashg‘ulotlarni amaliy yo‘naltirilganligi, tufayli, o‘quv materialining o‘zlashtirilish samaradorligini oshishiga imkon beradi.

Kognitiv vizuallik (ko‘z bilan kuzatiladigan) prinsipi: bu prinsip psixologo-pedagogik qonuniyatlardan kelib chiqadi, ularga ko‘ra o‘qitishdagi ko‘rgazmalar, nafaqat surat vazifasini, shu bilan birga kognitiv vazifani bajargan taqdirdagina o‘zlashtirish unumdorligini oshiradi; xatoliklarga tayanish prinsipi: bu prinsip, o‘qitish jarayonida doimiy ravishda xatoliklarni izlash uchun vaziyatlar yaratilishiga, talabaning ruhiy faoliyati funksional tizimi tarkibida oldindan payqash tuzilmasini shakllantirishga qaratilgan didaktik materiallar va vositalarni ishlab chiqishga yo‘naltirilgan bo‘ladi; o‘quv vaqtini tejash prinsipi: bu prinsip talabada individual va mustaqil ishlash uchun o‘quv vaqtining zaxirasini yaratishga yo‘naltirilgan bo‘ladi. To‘g‘ri tashkil qilingan modulli o‘qitish, o‘qish vaqtini 30% va undan ortiq tejash imkoniyatini beradi.

Modullashtirish. Pedagogik texnologiya materiallarini ajratish jarayoni.

Motivatsiya. Muayyan shaxsni muayyan maqsadlarga erishishga qaratilgan faoliyatni rag‘batlantirish jarayoni.

Multimedia. Tasvirli ma’lumotlar bilan ishlashga qodir bo‘lgan vosita hisobla-nadi. Bu so‘z lotinchadan olingan bo‘lib ma’lumot tashuvchi vosita degan ma’noni anglatadi. Multimediali kompyuterlar so‘z, musiqa va boshqa ovozli ma’lumotlar, videoma’lumotlarni qabul qiladi va ular ustida ishlaydi. Multimedia bu informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida axborotning an’anaviy va original turlari asosida o‘quv materiallarini talabalarga yetkazib berishning mujassamlashgan holdagi ko‘rinishi.

Muammoli ta’lim. Pedagog boshqaruvi ostida talaba ongida muammoli vaziyatlarni shakllantirish va ularni ushbu muammolarni yechishga qaratilgan mustaqil faoliyatni tashkillashni nazarda tutuvchi ta’lim jarayoni. Bu jarayon natijasida bilim, ko‘nikma, malakalarni ijodiy o‘zlashtirilishi, rivojlanishiga erishiladi.

Muammoli o‘qitish texnologiyasi. Rivojlantiruvchi o‘qitish texnologiyasi bo‘lib, faol bilim orttirish jarayonini rag‘batlantiradi va fikrlashning mantiqiy kema-ketlik stilini shakllantiradi. Muammoli o‘qitish mohiyati pedagog tomonidan talabaning o‘qitishda muammoli vaziyatlarni tashkil etish va o‘quv (yaxshi, hayotiy) masalalar, muammolar va savollarni yechish yo‘li bilan yangi bilimlarni o‘zlashtirish faoliyatini boshqarishdan iborat.

Muqobil javobli testlar. Bunday testlardagi savollarga javob ha yoki yo‘q deb belgilanadi. Ba’zan topshiriqlarning savoli bilan javoblari ham birga berilishi mumkin. Bunday topshiriqlarda faqatgina bitta to‘g‘ri va bitta noto‘g‘ri javoblar berilgan bo‘ladi. Topshiriq shartiga ko‘ra to‘g‘ri javobni topib, belgilash kerak bo‘ladi.

Mufoviqlashtiruvchi testlar. Bunda talabaga ikkita ro‘yxat taqdim etilib, ulardan birida savol-lar turkumi, ikkinchisida esa javoblar turkumi aks ettiriladi. Talaba savollar turkumiga muvofiq keluvchi javoblarni topishlari va belgilashlari lozim.

Mustaqil ta’lim. Bu shaxsning o‘zi tanlagan vositalar va adabiyotlar yordamida avlodlar tajribasini, fan va texnika yutuqlarini o‘rganishga yo‘naltirilgan shaxsiy harakatlar jarayoni.

Mustaqil ta’limning xususiy-didaktik maqsadlari. Mustaqil ta’lim xususiy-didaktik maqsadining birinchi tipi: bu dastlabki bilimlarning shakllanishi omillari asosida talabada shaklla-nadigan va ulardan talab qilinadigan malakalarni aniqlashdir. Bu maqsadga yetish uchun talaba tomonidan idrok qilinadigan vazifalarni yechish zarurligi ko‘zda tutiladi; mustaqil ta’lim xususiy-didaktik maqsadining ikkinchi tipi: bunda o‘zlash-tirilgan axborotlar xotirada qayta ishlashga va tipik vazifalarni, ya’ni bilimlarning ikkinchi bosqichini bajarishga qaratilgan bilimlar shakllanadi.

Bu maqsadga idrok qilinadigan masalalarni yechish, hodisalardagi o‘zgarishlarning sababini asoslash hamda uni ifodalash orqali yetish mumkin; mustaqil ta’lim xususiy-didaktik maqsadining uchinchi tipi: talabada uchinchi bosqich, tipik bo‘lmagan vazifalarni bajarish chog‘ida shakllanadigan bilimlardan iboratdir. Bu maqsadga talabadan o‘rganilayotgan ob’ektdagi o‘zgarishlar sabablarining algoritm asoslarini tuzishni talab qiladigan bilish masalalarini yechish jarayonida erishish mumkin; mustaqil ta’lim xususiy-didaktik maqsadi-ning to‘rtinchi tipi: ijodiy faoliyatga omillar yaratishdir. Bunday ishlarni bajarishdagi talabaning bilish faolligi shundan iboratki, bunda ular muhokama qilinayotgan ob’ekt mohiyatiga tobora chuqur kirib boradi, zarur bo‘lgan yangi, oldindan noma’lum bo‘lgan g‘oyalarni topish va yangi axborotlarni yuzaga keltirish tamoyillarini hal

qilish uchun zarur bo‘lgan yangi aloqalar munosabatlarni o‘rnatadi.

Noan’anaviy ta’lim texnologiyalari turlari. Hamkorlikda o‘rganish (talabaning bilimni o‘zlashtirish, singdirish, mustahkamlash bo‘yicha reproduktiv faoliyatini ta’minlovchi, mahorat va malakani ketma-ketlik bo‘yicha talabaning bevosita boshchiligida ishga solishni tashkil etishga asoslangan o‘qitish va bilim olish modeli); modellashtirish (real hayotda va jamiyatda yuz beradigan hodisa, jarayonlarning ixchamlashtirilgan, soddalashtirilgan ko‘rinishini auditoriyada yaratish, ularda talabaning shaxsan qatnashishi va faoliyat evaziga ta’lim olishini ko‘zda tutuvchi metod); tadqiqot (talaba tomonidan muammoni tushunish va yechish, mustaqil bilim olishni kuchaytiradigan va shunga o‘xshash usullar yig‘indisi).

Pedagogik malaka. Muayyan toifadagi vazifalarni hal qilish imkoniyatiga ega bo‘lgan mutaxassisning kasbiy pedagogik tayyorgarligi darajasi va turi.

Pedagogik mahorat. Pedagogik jarayonni bilish, uni tashkil eta olish, harakatga keltira olish, pedagogik jarayonning yuqori samaradorli-gini belgilovchi shaxsning ish sifati va xususiyatlari sintezi.

Pedagogik texnologiya. Talaba shaxsiga yo‘naltirilgan, demokratik hamda takrorlanuvchanlik o‘qish natijalarini kafolatlaydigan ta’lim jarayonini loyihalash, amalga oshirish va baholashning tizimiy metodi.

Pedagogik texnologiyaga YuNESKO ta’rifi. Pedagogik texnologiya - ta’lim modellarini optimallashtirish maqsadida, inson va texnika resurslari va ularning o‘zaro ta’sirini hisobga olgan holda, butun o‘qitish va bilimlarning o‘zlashtirish jarayonini yaratish, qo‘llash hamda aniqlashning tizimli metodi.

Pedagogik texnologiya tamoyillari. Fanlararo o‘zaro bog‘liqlikni ta’minlash, ta’lim jarayoni markaziga talaba shaxsi va uning rivojlanishini qo‘yish, talaba bilim faoliyatini boshqaruvchi qurilmalar ketma-ketligini yaratish, o‘quv materialini modullarga ajratib o‘zlashtirish, o‘quv maqsadini belgilash va ularni ro‘yobga chiqarish, bilimlarni differensiallangan (tabaqalashgan) holda mustahkamlash, aniqlashtirilgan o‘quv maqsadlarini Blum taksonomiyasi toifalari (bilish, tushunish, qo‘llash, tahlil, sintez, baholash)ga muvofiq holda tabaqalashtirish, talabada amaliy ko‘nikma va malakalarni bosqichma-bosqich shakllantirish, ular fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga alohida e’tibor berish, o‘quv materialini internetdan olingan axborotlar bilan davriy ravishda boyitib borish.

Pedagogik texnologiya ko‘rinishlari. Ijtimoiy hodisa, nazariy fan, o‘quv fani, ta’lim-tarbiya tizimi, pedagogik faoliyat va uning metodikalari, aloqador fanlarning ilmiy tadqiqot sohasi ko‘rinishlari.

Pedagogik texnologiya turlari. An’anaviy, pedagogik jarayonni takomillashtirish, talaba faoliyatini faollashtirish, o‘quv materialini didaktik jihatdan takomillashtirish, o‘quv jarayonini samarali boshqarish, tabiatga muvofiqlashtirilgan, rivojlantiruvchi.

Pedagogik texnologiya manbalari. Ijtimoiy iqtisodiy o‘zgarishlar, ijtimoiy fanlar, ilg‘or tajriba-lar, vatanimiz va xorijiy davlatlarning ta’lim-tarbiya sohasidagi zamonaviy tajribalari, xalq pedagogikasi an’analari.

Pedagogik texnologiyaning asoslari. Ijtimoiy, falsafiy, metodologik, didaktik, pedagogik, psixologik, fiziologik, gigienik, mafkuraviy, huquqiy-me’yoriy, iqtisodiy, tarixiy.

Pedagogik texnologiyaning ishlab chiqish ketma-ketligi. Loyihalashtirish, amalga oshirish, tahlil va baholash.

Pedagogik texnologiyaning tarkibiy unsurlari. Ta’lim jarayonining umumiy loyihasi, ta’limni tashkil etishga bo‘lgan ijtimoiy ehtiyoj, ta’lim maqsadi, ta’lim mazmuni, shakl, metod va texnik vositalari, talaba faoliyati, pedagog faoliyati, ta’lim natijasi.

Pedagogik faoliyat. Jamiyatning ta’lim-tarbiyaga bo‘lgan ehtiyojini qondirish maqsadida umuminsoniy sifatlar va milliy fazilatlarni shakllantirishni ilmiy asoslangan reja-dasturga muvofiq amalga oshirish, ya’ni avlodni hayotga tayyorlaydigan ijtimoiy zarur faoliyat turi.

Pedagogik jarayon. Pedagog va talaba orasidagi munosabat, bilim berish, bilim olish, o‘rgatish, o‘rganish maylida kechadigan munosabatlar tizimi.

Pedagogik tajriba. Ta’lim-tarbiya beruvchi tomonidan ma’rifatning tamoyillari va ta’lim-tarbiya berishning muayyan usul va uslublarini to‘liq o‘zlashtirish hamda ularni amalda qo‘llashdagi real shart-sharoitlarni, talaba va har bir shaxsning o‘ziga xosliklarini hisobga olgan holda amaliyotda tadbiq etish.

Pedagogik monitoring. O‘quv jarayonini uzluksiz, uzoq muddatli kuzatish va uni boshqarish.

Reyting nazoratini qo‘llash tamoyillari. Tizimlilik, uzluksizlik, xolislik, qulaylik, talablarning aniqligi, vaqtning tejalishi, talabaning yosh, fiziologik, psixologik imkoniyatlarini inobatga olish, ta’lim-tarbiya birligi, mustaqil faoliya yuritish imkoniyati, maqsad va faoliyat birligi, DTS talablari asosida faoliyat yuritish, ta’lim jarayonida demokratik va insonparvar tamoyillarning ustunligi.

Referat yozishda tahliliy yondashuv metodi. Talaba barcha uchta ishni topshiradi, bu fikrlash faoliyati “laboratoriyasini”, uning rivojlanishi-ni ko‘rishga imkon beradi, ko‘r-ko‘rona ko‘chirib olish imkoniyati bo‘lmaydi, axborot bilan tahliliy

ishlashning malakalari shakllanadi, ularning hissiy berilib ishlashi asosidagi faollik, maqsadga intilish yuqori bo‘ladi.

Savollar metodi. Faraziy savollar, fikrlashga undaydigan, rag‘batlantiruvchi qo‘llab-quvvatlovchi, fikr bildirish, surishtiruvchi, tushuntiruvchi umumlashtiruvchi, rozilikni bildiruvchi, ikkilantiruvchi savollar.

Seminar mashg‘ulotlari. Seminar - lotincha tortishish, bahs degani bo‘lib, u birinchi marta qadimgi grek va rim maktablarida qo‘llanilgan. Seminar o‘zlashtirilayotgan yangi materialning bir qismi talaba tomonidan qanday o‘zlashtirilishini tekshirib ko‘rish maqsadida asosan gumanitar va tabiiy fanlar bo‘yicha o‘tkaziladi. Bunda berilgan mavzu bo‘yicha materialni chuqur o‘zlashtirish, adabiyot bilan ishlash, berilgan savollarga javob berish, boshqalarning fikrini eshitish, tahlil qilish, baho berishga asosiy e’tibor qaratiladi.

Seminar mashg‘ulotini boshqarishga oid qoidalar. Tinchlik saqlang; o‘zaro munosabatda muloyim bo‘ling; o‘zgacha (o‘ta noyob) fikrlang; faol ishtirok eting; qo‘l ko‘tarish qoidasiga amal qiling; fikringizni qisqa bayon qiling, vaqtni qadrlang; boshqalarni ham tinglashga o‘rganing, ularning so‘zini bo‘lmang; tanqidingiz beg‘araz va asosli bo‘lsin, faqat mavzuga oid fikrlarnigina bayon qiling; agar qo‘l telefoni bo‘lsa, albatta uni o‘chirib qo‘ying kabilar. Ubshu qoidalar ishchi vaziyatdan kelib chiqib, yanada takomillashtirilishi mumkin.

Taksonomiya. Grekcha so‘zdan kelib chiqqan bo‘lib, “taxis”–tartib bo‘yicha joylashish, “nomos”–qonun degani.

Ta’lim sifatini boshqarishning asosiy metodlari. Ma’muriy omillar (tashkiliy ko‘rsatma beruvchi, boshqaruv xodimi nufuziga asoslanadi. Ular mavjud o‘quv rejalari va dasturlarini, ta’lim jarayoni-ning puxta tayyorlangan grafigini, talaba bilimini tekshirish, ularni qayta ishlash, tahlil qilishni o‘z

ichiga oladi); psixologik-pedagogik omillar (boshqaruv xodimining qo‘l ostidagilarini ta’lim sifatini boshqarish natijalarini kuzatib borish zarurligiga va maqsadga muvofiq-ligiga ishontira olish qobiliyatiga asoslangan); iqtisodiy omillar (pedagogik xodimlar mehnatini moddiy rag‘batlantirishning turli usulla-ri kiradi. Bular talaba erishgan muvoffaqiyat, bilim egallashning eng samarali usuli ishlab chiqilganligi, ishlab chiqarish ta’limida talabaning mehnati me’yorlashtirilganligi uchun ustamalarning tabaqalashtirilgan-ligi).

Ta’lim metodi. O‘quv jarayonining majmuaviy vazifalarini yechishga yo‘naltirilgan pedagog va talabaning birgalikdagi faoliyat usuli.

Ta’lim metodikasi. Muayyan o‘quv predmetini o‘qitishning ilmiy asoslangan, qoida va usullar tizimi.

Ta’lim usuli. (Lotinchadan “metods” - yo‘l, usul) belgilangan vazifa bo‘yicha pedagog va talabaning bir-biri bilan bog‘liq faoliyatini tartibashgan usuli.

Ta’lim texnologiyasi. Pedagogik texnologiyaning ilmiy aspektini belgilash uchun ishla-tiladi. U ta’lim madellarini optimallashtirish maqsadida, inson va texnika resurslari, ularning o‘zaro ta’sirini hisobga olgan holda butun o‘qitish va bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini yaratish, qo‘llash hamda aniqlash tizimidir.

Ta’limning tashkiliy shakllari. Tashkiliy (jamoa, guruhlarda, yakka tartibda); mashg‘ulotlarni o‘tish joyiga qarab (o‘quv xonalarida, o‘quv xonasidan tashqarida); mashg‘ulotga ajratilgan vaqtiga ko‘ra (qo‘shma darslar 80 minutli, qo‘ng‘iroqsiz dars).

Ta’lim turlari uchun DTS belgilanishi. Umumiy o‘rta ta’lim; o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi; oliy ta’lim.

Ta’lim-tarbiya jarayonini nazorat qilish turi. Mavzuli (tematik) va yalpi (frontal) nazorat; mavzuli nazorat: mavzuli-

umumlashtiruvchi, predmetli-umumlashtiruvchi va xususiy shakllarga ega.

Talabalarning o‘zlashtirish darajasiga o‘qitish metodlarining ta’sir darajasi. Ma’ruza eshitganda 5%, o‘qish-o‘qiganda 10%, videousul, namoyish-ko‘rganda 20%, tajribani namoyish qilish-ko‘rgan va eshitganda 30%, bahs-munozara-muhokama qilganda 40%, mashqlar - o‘qigan, yozgan, gapirganda 50%, ishbop o‘yin, kichik guruhlarda ishlash, loyihalash, mustaqil o‘qishda 75%, yo‘naltiruvchi matn, muammoli vaziyat, boshqalarni o‘qitishda 90%.

Ta’lim texnologiyasi turlari. An’anaviy (muayyan muddatga mo‘ljallangan, ta’lim jarayoni ko‘proq pedagog shaxsiga qaratilgan, mavzuga kirish, yoritish, mustahkamlash va yakunlash bosqichlaridan iborat ta’lim modeli) va noan’anaviy (ta’lim jarayoni markazida talaba bo‘lib, yangi pedagogik texnologiyalar asosida olib boriladigan darslar).

Tamoyil. (Lotincha “principium” - boshlang‘ich asos) - muayyan nazariya, fan, dunyoqarash, ijtimoiy-siyosiy tuzilma va hokazolarning asosiy boshlang‘ich holati.

Test. (Inglizcha-sinash) - bu biror bir faoliyatni bajarish uchun qaratilgan topshiriqlardir. O‘quv maqsadiga muvofiq testlarni quyidagicha bo‘lishi mumkin: o‘rgatuvchi testlar (yangi materialni chuqurroq tushuntirish maqsadida ishlatiladi); mustahkamlash testlari (o‘tilgan materiallarni mustaxkamlash maqsadida); nazorat testlar (joriy, oraliq, yakuniy nazorat qilish maqsadida); rivojlantiruvchi (intellektual) testlar (talabaning aql-idrok qobiliyatlarni taraqqiy etish maqsadida) ishlatiladi. Shu bilan birga u aqliy taraqqiyot, qobiliyat, bilim va malakani aniqlash maqsadida o‘tkaziladigan sinovdir; aniq sotsiologik tadqiqotlarda foydalaniladigan tarqatma material, savolnoma; shaxs ruhiyati va xulqining aniq miqdoriy va ma’lum sifat baholarini oldindan

berilgan ba’zi standart, test me’yorlari bilan qiyosiy o‘rganishga mo‘ljallangan psixologik tadqiqotlarning standartlashtirilgan metodi.

Test turlari. Bir tanlovli; ko‘p tanlovli; to‘ldiruvchi; muvofiqlashtiruvchi; ketma-ketlikni aniqlash; qisqa javobli; erkin javobli testlar.

Texnologiya. Yunoncha bo‘lib “techne” mahorat, san’at, “logos” fan, ta’limot degani. Biror ishda, mahoratda, san’atda qo‘llaniladigan yo‘llar, usullar majmuasi.

To‘ldiruvchi testlar. Bu topshiriqni yechish to‘liq bo‘lmagan matnlarga kiritiladigan tushunchalar, gap bo‘laklari, simvollar va sonlardan tashkil topadi hamda talabadan berilgan jumlani kerakli so‘z bilan to‘ldirish so‘raladi.

Uzluksiz ta’lim. Malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo‘lib, ta’limning barcha turlarini, davlat ta’lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko‘rsatish muhitini o‘z ichiga oladi.

Uzluksiz ta’lim prinsiplari. Ta’limning ustivorligi, demokratlashuvi, insonparvarlashuvi, ijtimoiylashuvi, milliy yo‘naltirilganligi, tarbiya bilan uzviy bog‘liqligi, iqtidorli yoshlarni aniqlash.

Uzluksiz ta’lim turlari. Maktabgacha; umumiy o‘rta; o‘rta maxsus, kasb-hunar; oliy; oliy ta’limdan keyingi; kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash; maktabdan tashqari ta’lim.

Usul. Biror narsa, hodisa, jarayonni o‘rganish, amalga oshirish tartibi.

E**rkin javobli testlar**. Bu turdagi topshiriq savollariga javoblar aniq belgilab qo‘yilmaydi, balki ta’lim oluvchi erkin va to‘laqonli javob berishi mumkin bo‘ladi.

O‘zlashtirish nazorati. Nazorat qilish turlari, joriy baholash uchun: seminarning mashg‘ulot savollariga yozma javoblar

tayyorlash, og‘zaki bahs munozaralarda qatnashish, test variantlariga javoblar berish, referatlar yozish; oraliq baholash uchun: ma’ruza darslariga qatnashish, ma’ruzalar mazmunini yozib borish, ma’ruza darslarida savol-javoblar bilan faol ishtirok etish; yakuniy baholash uchun fan dasturi asosida variant savollariga test yoki og‘zaki savol-javoblar ko‘rinishida javob berish.

O‘rgatishning asosiy qoidalari. Tushunarlidan-tushunarsizga, yaqindan-uzoqqa, osondan-qiyinga, aniqdan-mavjudga, umumiydan-hususiyga, umumlashtirilgandan-yakkaga.

O‘qitish texnologiyasi. Birinchidan, pedagogik texnologiyani jarayonli-harakat aspektini anglatadi. Bu ta’lim jarayonini o‘zgaruvchan sharoitlarda ajratilgan vaqt davomida istiqbollashtirilgan natiajlariga kafolatli erishishga va konkret ta’lim-tarbiya jarayonlarini amalga oshirishni instrumental ta’minlovchi, usul va vositalar (texnologik operatsiyalar)ning tartibli birligini o‘zida mujassamlashtirgan ta’lim modelini ishlab chiqish va amalga oshirishning texnologik jarayoni, ikkinchidan, pedagogik texnolo-giyaning jarayonli-bayonli aspektini ifodalaydi. Bu maqsadni amalga oshirish va istiqbolda belgilangan natijalarga erishish bo‘yicha pedagogik hamda o‘quv faoliyatini loyihasini bajarish lozim.

O‘quv amaliyoti. Bitta kasbiy fandagi nazariy bilimlarni amaliy mustahkamlash, ish usullari va operatsiyalarini amaliy bajarib o‘rganish bo‘yicha ko‘nikma hamda malakalarni shakllantirish maqsadida dastur asosida, pedagog nazorati ostida o‘quv ustaxona va laboratoriyalarda, poligonlarda amalga oshiriladi.

O‘qitish metodi. Murakkab, ko‘p qirrali, ko‘p sifatlarga ega bo‘lgan ta’limdir. O‘qitish metodida o‘qitishning ob’ektiv qonuniyatlari, maqsadlari, mazmuni, tamoyillari, shakllari o‘z aksini topadi. Metodlar boshqa didaktik kategoriyalarga dialektik

bog‘liq va biri boshqalarini taqozo qiladi, ya’ni o‘qitishning maqsadi, mazmuni, shakli hosilasi sifatida metodlar didaktik kategoriyalarga aks ta’sir ko‘rsatadi.

O‘qitish metodlari tasnifi. Bu muayyan belgilar asosida tartibga solingan tizimdir. Eng asoslangan o‘qitish metodlari tasniflariga quyidagilar kiradi: An’anaviy metodlar. Bu metodlarning ibtidosini ilk falsafiy va pedagogik tizimlar tashkil etadi. Hozirgi davrda ulardan beshtasi inobatga olinadi: amaliy, ko‘rgazmali, ifodali, kitob bilan ishlash, video metodlar. Maqsadiga ko‘ra metodlar tasnifi: bilimlarni egallash, malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish, bilimlarni qo‘llash, ijodiy faoliyat, mustahkamlash metodlari, bilim, malaka va ko‘nikmalarni tekshirish metodlari.

Idrok etish-bilish faoliyati xarakteriga ko‘ra metodlar tasnifi: tushuntirish-illyustrativ (axborot-retseptiv). Ularning xarakterli xususiyatlari; bilimlar tayyor holda tavsiya etiladi; bu bilimlarni idrok qilish tashkil etiladi; bilimlar idrok (retsepsiya) qilinadi va tushunib olinadi, xotiraga joylashtiriladi, reproduktiv metod: bilimlar tayyor holda tavsiya etiladi, bilim nafaqat bayon qilinadi, balki tushuntiriladi; bilimlar ongli o‘zlashtiriladi, ularning tushunilishi va eslab qolinishiga erishiladi, bilimlarning mustahkamligi tez-tez takrorlash yo‘li bilan ta’minlanadi. muammoli bayon qilish metodi, qisman ijodiy (evristik) metod.

Bilim tayyor holda tavsiya etilmaydi, balki u mustaqil ravishda egallanadi; yangi bilimlarni qidirish, izlash tashkil etiladi; bilish vazifalari bo‘yicha mustaqil fikr yuritiladi, muammoli vaziyatlar yaratiladi va hal qilinadi, tadqiqiy metod. Bunda muammo belgilab olinadi, muammoning tadqiqoti jarayonida bilim egallanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni. O‘zbekistonning yangi qonunlari. -T.: Adolat., 2019.

2. Turg‘unov S.T. Ta’lim tizimi: boshqaruv tamoyillari va yangicha yondashuvlar // J. Kasb-hunar ta’limi. -T., 2006. -№3, - B. 2-4.

3. Golish L.V. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari; mazmun, loyihalashtirish va amalga oshirish. Ekspress qo‘llanma T.: TASIS, 2001. - 59 b.

4. Xolmuxamedov M.M. “Ta’lim muassasalarida ochiq o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etish, o‘tkazish va tahlil etish”. (usuliy qo‘llanma). Samarqand viloyat hokimligi o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi boshqarmasi. Samarqand – 2010. -15 b.

5. Yakovleva N.O. Teoretiko-metodologicheskie osnovы pedagogicheskogo proektirovaniya. M.: Izd-vo ATiSO, 2002. - 239 s.

6. Raximov O.D. Innovatsion pedagogik texnologiyalar: loyihalar usuli – ta’lim sifatini oshiruvchi texnologiya sifatida. / Pedagoglar uchun qo‘llanma Qarshi, 2013y, 84b.

7. Hayitboev K.B. Ta’lim jarayonida loyihalash usulidan foydalanish. “Zamonaviy pedagogika fani va ta’limning innovatsion texnologiyalar” Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. Q.Niyoziy nomidagi O‘zPFITI. 3-4 iyun 2008 yil. Toshkent.

8. Xaydarov B., Nuriddinov B.S., Hayitboev K.B. va boshqalar. Ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. Trenerlar uchun qo‘llanma. Toshkent. ADB. 2002 yil.

9. Jalolov A.K., Anorqulova G.M. Oliy ta’limi tizimida ta’limni jarayon sifatida tashkil etish tamoyillari // “Oliy ta’limi tizimi kadrlarining ehtiyojiga asoslangan malaka oshirish va qayta

tayyorlash tizimi istiqbollari” respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. –T., 2005. – B. 39-41.

10. Mavlyanov A., va b.q.lar. O‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etishda ta’lim texnologiyalari. O‘quv qo‘llanma. Tafakkur bo‘stoni nashriyoti. Toshkent, 2013. -142 b.

11. Mavlyanov A., va b.q.lar. Pedagogik texnologiya tamoyillari asosida dars mashg‘ulotlarini olib borish texnologiyasi. O‘quv-usuliy qo‘llanma. - Toshkent: Voris, 2010. - 117 b.

12. Boynazarov B.va b.q.lar. Fanlarni o‘qitishda axborot texnologiyalarini qo‘llash. “Innovatsion fan-ta’lim tizimini rivojlantirishning barkamol avlodni voyaga yetkazishdagi roli va ahamiyati”. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. TDAU. 30 may 2014 yil. II-kitob.-B.141-143.

13. “Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni, “Xalq so‘zi”, 2002 y. 1-iyun.

14. Jonassen D.H.. Ta’lim texnologiyalari va inovatsiyalar: Computers in the Classroom: Mindtools for Critical Thinking. Prentice Hall. - 2000.

15. Laurillard D.. Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology. Routledge. – 2012.

16. Gee J.P.. What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy. Computers in Entertainment (CIE), 1(1), 20-20. – 2003.

17. Kapp K.M.. The Gamification of Learning and Instruction: Game-based Methods and Strategies for Training and Education. Pfeiffer. – 2012.

18. Siemens G.. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2(1), 3-10. – 2005.

19. Anderson T.. The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press. – 2008.

20. Brusilovsky R.. User Models for Adaptive Hypermedia and Adaptive Educational Systems. In the Handbook of Research on Educational Communications and Technology. Springer. – 2007.

21. Cope V.. Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Futures. Routledge. – 2009.

22. Gardner N.. Multiple Intelligences: New Horizons. Basic Books. – 2006.

23. Shuler S.. Pioneering Literacy in the Digital Age: The Role of Technology in Early Literacy Education. New York: The Joan Ganz Cooney Center at Sesame Workshop. – 2009.

24. . To‘rkulov A. Ta’lim jarayonida talabalarning faolligini oshirish usullari. - Toshkent: "Oliy ta’lim" nashriyoti. – 2017.

25. Mirzoeva N.. Talabalar faolligini oshirish: pedagogik tajribalar. - Toshkent: "Ta’lim" nashriyoti. – 2016.

26. Kuznesova L.. Talabalarning faol ishtirokini oshirishning psixologiyasi. - Toshkent: "Innovatsiya" nashriyoti. – 2019.

27. Talimjanov Sh.. Zamonaviy ta’limda talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish. - Toshkent: "Ma’rifat" nashriyoti. – 2020.

28. Parker R.. Motivating students in higher education: A comprehensive guide to student engagement. - Educational Psychology Review. – 2005.

29. . Astin A**.** What Matters in College? Four Critical Years Revisited. - San Francisco: Jossey-Bass. – 1993.

30. Boyer Ye.. Scholarship Reconsidered: Priorities of the Professoriate. - Princeton University Press. – 1990.

31. . Garrison D.R. E-learning in the 21st century: a framework for research and practice. london: routledge. – 2003.

32. Siemens G.. Connectivism: a learning theory for the digital age. international journal of instructional technology and distance learning. – 2005.

33. Jonassen D.H. Computers as mindtools for schools: engaging critical thinking." upper saddle river, nj: merrill/prentice hall. – 2020.

MUNDARIJA

Kirish 3
Talabalar faolligini oshirishning ahamiyati va dolzarbligi 3
Talabalar faolligini oshirishdagi muammolar ……..11
Shaxsiy maqsadlarni aniqlash 19
Talabalarning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirish 23
Talabalarning emotsional intuitsiya qobiliyatlari ……30
Yangi ta’lim usullari va innovatsiyalar.....38
Texnologik innovatsiyalar.....46
Ta’limiy faoliyatning asosiy maqsad va vazifalari.....50
Tanqidiy va ijodiy fikrlash 56
Interaktiv va amaliy o‘qitish usullari 63
Talabalar faolligini oshirishning zamonaviy metodlari 69
Muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llari 80
Shaxsiy ko‘nikmalarni rivojlantirish.....88
Qobiliyatni rivojlantirish yo‘llari 94
Talabalarning ijtimoiy va madaniy faoliyatlarda ishtiroki 103
Talabalar faolligini oshirishning zamonaviy usul va texnologiyalari …….107
Ta’limning interaktivligini oshirish 114
Individual ta’lim 119
Xulosa 127
Talabalar faolligini oshirishda foydalaniladigan ayrim interfaol usullar 130
Ta’lim jarayonida uchraydigan ayrim so‘zlarning izohli lug‘ati ……...139
Foydalanilgan adabiyotlar 161

S.R.Abdalova

TALABALAR FAOLLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY USUL VA TEXNOLOGIYALARI

Monografiya

Muharrir: X. Tahirov
Texnik muharrir: S. Meliquziyeva
Musahhih: M. Yunusova
Sahifalovchi: A. Isxoqov

Nashr. lits № 2244. 25.08.2020 y.
Bosishga ruxsat etildi 22.06.2025 y.
Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog‘ozi. ‘‘Times New Roman’’
garniturasi. Hisob-nashr tabog‘i. 10,375.
Adadi 100 dona. Buyurtma № 102.

«ZEBO PRINT» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent sh., Yashnobod tumani, 22-harbiy shaharcha.
+998 (94) 673-66-56, +998 (97) 017-01-01